

kafkasya

Yıl: 6 ♦ Ocak-Şubat-Mart 2000 ♦ Sayı: 21



(ÇEÇENİSTAN YANIYOR(rusya eski rusya değişen bir şey yok

Yılmaz NEVRUZ

Kafkasya'nın doğuştan özgür halkı Çeçenlerin, dokuz yıldan beri fiilen sürdürdükleri bağımsızlıklarını yoketmek için emperyalist Rusya bütün gücüyle Çeçenistan'a çullanmış bulunmaktadır. Kahraman Çeçenler 1994-1996 bağımsızlık savaşında olduğu gibi yaşamlarını ortaya koyarak vatanlarını yine canla başla savunuyorlar. Sorunun temeline inmeyen yaklaşımlar ve yorumlar da bu meyanda sürüp gitmektedir.

Batı dünyası ve onlarla birlikte hareket eden Türkiye, Çeçenistan'ı ve Kuzey Kafkasya'yı Rusya'nın bölünmez bir parçası olarak kabul ettikleri için Çeçenlere karşı girişilen bu soykırım savaşını adeta görmezden gelmektedirler. AGİT'in İstanbul toplantısında Başkan Clinton'un Yeltsin'e dönerek yaptığı sert eleştiri de gösteriştten ibaret kalmıştır. Müsliman ülkeler de aynı yaklaşım içindedirler. Meydanı, bundan 250 yıl önce nasıl boş bulmuşsa yine öylece boş bulan Rusya ise topyekün savaş yöntemiyle tek mil Çeçen yurduna karadan ve havadan ateş yağdırıyor. Bütün köyler, kasabalar ve başkent Caharkala yerlebir edilmiştir. Komşu ülkelere sığınamayıp da yurtlarında kalan Çeçenlerin tamamı sonradan tamiri mümkün olmayacak bir jenosit ve tehcir tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Öte yandan, yanlış tespit ve yorumlar da dünya kamu oyunun ciddi anlamda Çeçenlerden yana oluşmasını önüyor. Bu yorumlara göre Çeçenistan petrol yataklarına sahiptir ve Hazar petrollerini Karadeniz'e akıtan boru hattının da kavşak noktasındadır. Bu sebeptendir ki Rusya bağımsız bir Çeçen devletini kabullenemeyecektir ve kendi noktayı nazarından haklıdır. Hal böyle olunca da mesele, Rusya'nın iç meselesi olmakta ve Çeçenlerin haklı özgürlük mücadeleleri bir türlü dünya kamu oyuna mal edilememektedir. Rusya'nın istediği de budur.

Bundan önceki Çeçen-Rus savaşında Rusya Çeçenler karşısında mutlak yenilgiye uğrayacağını, harbe inatla devam ettiği takdirde çok kötü duruma düşeceğini ve bu durumda Dağıstan başta olmak üzere diğer Kafkas cumhuriyetlerini de elden çıkaracağını vehmettiği için çaresiz ateş kese razı olmuş ve Yeltsin Çeçen cumhurbaşkanı Yandarbiyev ile Kremlin'de barış müzakerelerini bizzat başlatmıştır. 30 Ağustos 1996'da Hasavyurt'ta yapılan antlaşma ile "Rusya

Federasyonu ve Çeçen Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin uluslararası kurallar çerçevesinde 31 Aralık 2001 yılına kadar karara bağlanması” hususunda mutabakata varılarak barış antlaşması imzalanmıştır. Ama Rus devlet geleneğinde uluslararası antlaşmalara riayet edilmediğini kanıtlayan örnekler pek çoktur. Rusya kendisini güçlü hisseder etmez Hasavyurt Antlaşması’nı pek kaba bir şekilde yırtıp atmış ve Çeçenistan’ı yeniden ilhak etme savaşını başlatmıştır. Ancak bu defa sadece askerî hazırlık yapmakla kalmamış dünya kamu oyunu ve bu arada İslam ülkelerini etkisiz hale getirecek önlemleri de almıştır.

İlk olarak Çeçenistan’da mevcut olan *İslam’a bağlılık* gerçeğini saptırarak *Vahhabîlik* ve *köktendincilik* propagandasını başlattılar. Ülkenin her tarafında *Suûdî Riyalî*’nin de teşvikiyle *Vahhabîliğin* hâkim olduğunu (özellikle Türkiye’de) büyük bir başarı ile işlediler. Bunun için de bizdeki *layık medyayı* kullandılar. Böylece Çeçenlere karşı derin sevgi ve takdir hisleriyle meşbu’ olan dindar halk katında şübhe ve hayal sükutu meydana getirdiler. Çeçen Millî Davası’nın yılmaz savunucularından dış politika yazarı İrfan Özfatura bile bu yoğun propogandanın etkisinde kalmış olacak ki Çeçenlere nasihat tarzında bir yazı kaleme aldı. Halbuki gerçek bunun tam zıddıydı. Her türlü tarikatı şiddetle reddeden *Vahhabîlik*’in, topyekûn Ka’dîrî Tarikatı’na sülûk etmiş Çeçenler arasında kabul görmesi mümkün değildi.

Tıpkı bunun gibi gerçeğe aykırı olarak, mücahit gruplar arasında ihtilaf olduğu propogandası yapıldı ve etkili de oldu. Nitekim, kendisi de Kafkas kökenli olan bir akademisyen yazarımız (Ümit Özdağ) da bu propogandayı teyideder mahiyette bir yazı yazmak suretiyle mahut propogandanın etkisinde kaldığını gösterdi.

İkinci olarak, Çeçen mücahitlerin *köktendinci terörist* olduklarını bütün dünyaya kabul ettirmek için akla hayale gelmez tertipler düzenlediler ve yoğun bir propogandaya giriştiler. Rus gizli servisleri tarafından bir dizi bina kundaklama operasyonları yapılarak yüzlerce günahsız insanın enkaz altında kalarak ölmesi sağlandı ve bu devlet terörü de hayasızca Çeçenlere maledildi, Çeçenistan dışında yaşayan pek çok Çeçen *fâil zanlısı* olarak tutuklandı. Tv. ekranlarında günlerce gösterilen facia görüntüleri tabiyatıyla Dünya kamu oyunu etkiledi ve Çeçenlere karşı bir antipatinin oluşmasını sağladı.

Üçüncü olarak da tenkil harekâtına başlayabilmek için Dağıstan’ın dağlık köylerinde *şeriata dayalı bir rejim kurmak için* ayaklanma hareketinin başladığı ve bu hareketin arkasında Çeçenistan’ın olduğu her tarafa yayıldı. Bu konuda Rus gizli servisleri o kadar başarılı oldular ki böyle bir hareketin içinde olmadığı halde Şamil Basayev’i bile faka bastırdılar. Dağıstan’da ulusal kurtuluş hareketini başlatan gruplar, mücadeleurlerinin başarıya ulaşması için tecrübeli önderlere ihtiyaçları olduğunu, özellikle de Şamil Basayev’in başa geçmesinin şart olduğunu bildiren elçiler gönderip duruyorlardı. Ruslar kadar entrika uzmanı olmayan Şamil Basayev durum değerlendirmesi yapmak ve vaziyeti yerinde incelemek için Dağıstan’a gitme tedbirsizliğinde bulundu. Rusların istediği olmuştu, hemen yaygaraya başladılar: *Şamil Basayev, şeriata dayalı bir rejim kurmak için dağıstanlı ayrılıkçıların başına geçti, Çeçenistan Dağıstan’ı işgal ediyor, bilmem şu kadar köy Basayev’in kontrolü altına girdi, Dağıstan yerel hükümeti isyanı bastırmak için federal hükümetten yardım istedi.* Bunlara ilaveten Basayev’in ağızından ayrılıkçı bildiriler hazırlanarak Dünya medyasına intikal ettiriliyordu. Netice itibarıyla hem Kafkas halklarının hem

de İslam dünyasının kafasını karıştırdılar: *İçkeriya Çeçen devleti nasıl bir devlettir ki kendi bağımsızlığını daha Rusya'ya ve Dünya'ya kabul ettiremeden Dağıstan'ı kurtarmaya girişiyor? Dağıstan halkları Çeçenistan modeli bir bağımsızlığa ve şeriata dayalı bir yönetim biçimine hazır mı? Yerel Dağıstan hükümeti bağımsızlık yanlısı mı yoksa Moskova'ya sadık mı? Sessiz halk, mahiyeti pek belli olmayan bu hareketi destekliyor mu? Vs. vs...* Daha önceden Dağıstan'da ulusal bağımsızlıkla ilgili somut faaliyetlerin olduğuna dair hiç bir duyum alınmadığı için, birden bire ortaya çıkan Dağıstan bağımsızlık hareketi bu konuyla ilgisi olan Kafkas kökenli yurttaşlarımızı bile şaşırtmış ve heyecanlandırmıştı.

Böylece Rusya'nın yıllardan beri planladığı Çeçen bağımsızlığını tenkil harekâtının başlatılması için her şey hazır hale geldi ve düğmeye basıldı. Zira, ayrılıkçı hareketleri tedip ve tenkil etmek her devletin tabii hakkıydı.

Aylarca süren kamu oyu oluşturma hazırlığından sonra Rus birlikleri sözüm ona Dağıstan birliklerini de alarak dağlık Dağıstan'da başlatılan ayrılıkçı hareketi (!) bastırmak için saldırıya geçti. Fazla bir direniş görmeden *gerçekten var olup olmadığı meçhul* Dağıstan ayaklanmasını bastırdı. Rus kaynaklı haberlere göre, Şamil Basayev ve kurmayları kendi ülkelerine çekilmek zorunda kaldılar.

Bu ne biçim bir bağımsızlık hareketidir ki dağıstanlı özgürlük savaşçıları Rus birliklerine karşı doğru dürüst karşı koyamadı? Şamil Basayev gibi bir millî kahraman ve gerilla savaşı ustası nasıl oldu da çabucak pes ediverdi? Aslında, Dağıstan'da cereyan eden olayların bir Rus tertibi olduğunu Rusya'yı iyi tanıyan çevreler kısa sürede anlamıştı ve alt yapıdan mahrum bir bağımsızlık hareketinin başarıya ulaşmayacağı daha başlangıçta belliydi, ama sansasyon medyasının önü alınmaz gerçek dışı haberleriyle ortalık iyice karıştı ve her şey Rusya'nın planladığı gibi gelişti.

Artık Rusya'nın 1996'dan beri büyük bir gizlilikle hazırladığı *Çeçenistan Bağımsızlığı* 'nı yoketme planını uygulama safhasına da gelinmişti: *Çeçenler teröristti ve onlar bölgenin ve Rusya'nın huzurunu bozuyorlardı, binaenaleyh Çeçen toprakları teröristlerden temizleninceye kadar harekâta devam edilecekti.* Ancak, müdahaleyi acımasız yöntemlerle uygulayabilmek için Kremlin'deki yönetimin değişmesi gerekiyordu. Önce, görüşmeler yoluyla sorunu halletme taraftarı olan Primakov azledilerek yerine eski KGB albayı Putin getirildi.

1 Ekim 1999'dan itibaren 140.000 askerden oluşan Rus birlikleri Çeçenistan'a girdiler. Ama Çeçen mücahitler bu kez de Rusları şaşkına çeviren bir direniş gösterdiler. Kısa zamanda Grozni'ye Rus bayrağının dikileceğini söyleyen generaller Gazi Caharkala'ya bir adım bile yaklaşamıyorlardı. **Çeçenlerin basit bir terörist değil, vatanlarını emperyalist Rusya'dan korumak için hayatlarını ortaya koyarak yurt savunması yapan özgürlükçü mücahitler oldukları dünya kamu oyununa bir kere daha açıkça kanıtlanıyordu.** Rusya müşkül durumdaydı, büyük gayretlerle elde ettiği olumlu kamu oyu desteğini kaybetmeye başlamıştı. Her taraftan kuru sıkı da olsa protesto sesleri yükseliyordu. Harekâtın yarıda bırakılması Moskova için telafisi mümkün olmayan bir hezimet olurdu. Bu itibarla Putin ve generalleri yahut da generaller ile onların Putin'i başarıya ulaşmak için en ağır ve tahripkâr savaş yöntemlerini uygulamaya karar verdiler. Ancak önlerinde iki engel vardı, biri dengesiz Boris Yeltsin, diğeri de Türkiye devletinin karşı tavır alma ihtimali. Modern stalinliğe soyunan Putin, Türkiye başbakanını Moskova'ya davet

ederek Çeçenistan sorununun Rusya'nın iç meselesi olduğunu, Çeçenlerin bandit/eşkıya ve terörist olduklarını teyideden bir sözleşmeyi imzalattı. Kendileri de Kürt sorununa ve PKK terörüne aynı yaklaşımı göstereceklerdi. Aslında Türk hükümetleri başlangıçtan beri Çeçen Sorunu'nun Rusya'nın kendi iç sorunu olduğunu yineleyip duruyorlardı.

Bilindiği gibi Yeltsin'i de hallettiler. Böylelikle Putin'in önünde hiç bir engel kalmadı. Zaten Türk halkının yardım çabaları da bürokratik yöntemlerle, engellerle önlenmişti. Eskiden olduğu gibi yardım kampanyaları düzenlenemiyor, valilerin başkanlığında yardım komiteleri kurulamıyordu. Çeçenler yapayalnız kalmışlardı. İşin en acı yönü ise Çeçen halkının ve Şehit Dudayev'in büyük dostu merhum Alpaslan Türkeş'in partisinin hükümet ortağı olmasıydı. Açıkçası, Çeçenistan hem İslam devletleri hem de hristiyan Batı devletleri tarafından Yeni Rus Emperyalizmi'ne kurban edildi. Yılbaşından buyana uygulanan insanlık dışı savaş yöntemleriyle Çeçen ülkesinin tamamı savaş alanına döndürülmüştür. Tüm köyler ve şehirler yerle bir edilmiştir. Irmaklar, göller, tarlalar, bahçeler, ormanlar, kısacası bütün doğal çevre acımasızca kirlenmiş ve tabii yaşam ortamı mahvedilmiştir. Komşu ülkelere sığınamayan silahsız ve masum Çeçenler merhametsizce soykırıma tabi tutulmaktadır. Tekmil Çeçen yurdu artık toplu mezarlara mekân olmaktadır.

Buna karşılık ne Türkiye'den ne de İslam âleminde çıt çıkmaktadır. Onlar Rusya ile olan ekonomik ilişkilerini ve Rusya'da faaliyet gösteren müteahhitlerinin alacaklarını 1 milyon hürriyet aşığı Çeçen'in ve güzel Çeçen yurdunun topyekün yok edilmesine tercih etmişlerdir. Ne yapalım, baht utansın. Tarihte bu şekilde zulme uğrayarak yok olmuş kavimler ve devletler vardır. Anlaşıldığına göre, 21. yy'ın insanlık âlemi Çeçenlerin Rusya tarafından yok edilmesini büyük bir pişkinlikle seyretmek niyetindedir.

Çeçen tragedyasını izah ederken akla şöyle bir soru gelmektedir: Dokuz yıldan beri *de facto* (fiilen) bağımsız bir devlet olan Çeçenistan'ın Bosna'dan, Kosova'dan ve Doğu Timor Adasından ne farkı vardır ki Birleşmiş Milletler her üç kırızda da müdahalede bulunarak Bosna'nın bağımsızlığını garanti altına almış, diğerlerinin de bağımsızlık yolundaki engellerini kaldırmıştır. Hatta, bunlardan ilk iki kırızda NATO'nun vurucu gücünden yararlanarak Yugoslavya'yı ayağa kalkamaz hale getirmiştir. Endonezya ise Yugoslavya'nın başına gelenlerin kendi başına da gelebileceğini hesap ederek Doğu Timor'un kontrolünü bırakmıştır.

Mesele gayet açıktır: Birleşmiş Milletler ve NATO Rusya gibi dev bir askerî güce Yugoslavya yöntemini uygulamaktan açıkça korkmaktadır. Askerî yaptırım bırakınız, ekonomik ve politik yaptırım uygulamaktan bile çekinmektedir. Birleşmiş Milletler ve NATO'nun mihverini teşkil eden Batı'nın güçlü ülkeleri soluksuz sözlü kınamalardan ileri gidemiyorlar. İçlerinde Türkiye'nin de bulunduğu İslam ülkelerini ise yok sayabiliriz. Böyle bir ortamda Emperyalist Rusya da büyük bir rahatlıkla Çeçen soykırımını vahşice uygulamaya devam ediyor, çünkü "**durl!**" diyen yok.

İyi anlaşılması gereken bir husus da öbür Kafkas halklarının durumudur. Onlar adına özgürlük savaşı veren soydaş Çeçen halkı, insanlık dışı savaş yöntemleriyle yok edilirken Dağıstan'ın, Kabartay-Balkar'ın, Osetya'nın, Karaçay-Çerkes'in, Adigey'in ve Abhazya'nın hiç sesi çıkmamaktadır. Galiba bunlar *bana dokunmayan*

yılan bin yıl yaşasın politikasını yürütüyorlar. Gerçekte, Rusya'nın Çeçen bağımsızlığını tenkil etmesi onların da geleceğini karartmaktadır. Ama anlaşıldığına göre bu berikilerin böyle kutsal bir ülkeleri yoktur. Rusya tarafından önlerine konulan **etnik ayrımcılık-mikromilliyetçilik** ziyafetinden doya doya kâm alma gayreti içindedirler.

Türkiye'deki gayri millî layik medya kuruluşlarının Çeçenlere karşı hasmâne tutumlarına gelince... Yaygın yayın yapan layik ve gayri millî büyük medya organlarımızda Çeçenlerin özgürlük mücadelelerine karşı bir antipatinin var olduğu açıkça görülmektedir. Bunlar Çeçenlerin başarısından üzüntü, Rusya'nın başarısından sevinç duyuyorlar. Türkiye insanının eğilimlerine ters düşen bu tutumun arkasında sakat bir mantık yatmaktadır. O da Çeçenlerin İslam'a bağlılıkları ve her fırsatta bunu beyan etmeleridir. Bunlar İslamiyet'e karşı oldukları için, dolayısıyla İslamiyet'e bağlı olan Çeçenlere de karşıdırlar. Aslında ne Çeçenleri ne de Kafkaslıların bugünkü perişan durumlarını biliyorlar. Takriben 200 yıldan beri Rus esaretinde yaşayan Kafkasya'nın bu özgür ruhlu halkları, Sovyetler zamanında uygulanan "Millî kültür yoketme" sürecinde, kültür değerlerini ve milleti millet yapan değerlerinin bir kısmını yitirmişler veya bu kutsal değerleri **etnik milliyetçilik** düzeyinde algılamaya alıştırmışlardır. Zaten kâmil anlamda mevcut olmayan dilbirliği, rusçanın müşterek dil haline getirilmesiyle temelli zayıflatılmıştır. Binlerce yıldan beri devam eden kültür birliği sarsılmıştır, müşterek örf ve adetler ve inanca dayalı Kafkas Millî Ahlâkı dejenerasyon sürecine itilmiştir. **Birlikte yaşama, birlikte hissetme ve mensubiyet duygusu** körletilmiş ya da etnisite düzeyine indirilmiştir. Din ve dinî hayat yasaklanarak yerine ateist öğreti ikame edilmiştir. Çeçenlerin dışında kalan Kafkas halkları bu saydığımız değerlerin tahribatından büyük yaralar almışlar ve millî benliklerini kaybetme raddesine gelmişlerdir.

Buna karşılık, Çeçenler illegal yöntemlerle dinî hayatlarını aralıksız sürdürerek Moskova'nın asimilasyon politikasına başarıyla karşı koymuşlardır. Bu da topyekün tarikate sülûk etme tarzında mümkün olmuştur. Dinî hayat canlılığını koruyunca, diğer millî değerler de canlılıklarını korumuşlardır. Mesela, Çeçenler arasında anadilini bilmeyen, örf ve adetlerini yaşamayan yok gibidir. Sözün kısası Çeçenler İslamiyet'e bağlılıkları sayesinde önceleri ortodoks Rus baskısına, sonraları da Sovyetlerin asimilasyon baskılarına karşı dimdik ayakta kalabilmişlerdir. Bu sayededir ki Sovyet Rusya dağıldığı zaman Çeçenler bağımsız bir devlet oluşturmaya Gürcülerden, Azerilerden, Kazaklardan, Türkmenlerden, Kırgızlardan... daha hazırlıklıydılar ve buna onlardan çok daha lâyıktilar.

Ama ne yazıkki Çeçenistan, SSCB bünyesinde *birlik cumhuriyeti* statüsünde değil de RSFSR bünyesinde *federe cumhuriyet* statüsünde temsil edildiği için *bağımsızlık ilânı*, dünya ülkelerince (Rusya Federasyonu'nun isteğine uyularak) kabul görmemiştir. Bu durumda bağımsızlık kazanılmasının tek yolu kalıyordu: *savaşarak hür ve müstakil bir devlet kurmak*. Çeçenler de bunu yaptılar.

Tekrar başa dönelim: Bir halkın istiklal mücadelesine girişmesi için öncelikle *millî birliğini* tesis etmesi gerekir. Çeçen Halkı'nın millî birliğinin çimentosu olan değerlerinin en başında *İslama bağlılık* geldiği için, kurtuluş savaşlarında muhtaç oldukları mânevi gücü ondan almışlar ve kutsal mücadelelerini islâmî ilkeler üzerine

tesis etmişlerdir. İmam Şamil de aynı yöntemi kullanmıştı. Türk kurtuluş savaşında da keza aynı durumu görmekteyiz.

Şimdi mâhut medya kuruluşlarına soruyoruz: Çeçenler millî birliklerini tesis etmek için mensubu bulundukları İslam'ın birleştirici ve moralman büyük güç verici niteliğinden yararlanmakla suç mu işlemişlerdir yoksa yanlış bir yola mı girmişlerdir? Türkiye'deki bazı radikal din kisveli terör hareketleriyle Çeçen halkının İslam'ın manevi gücünden faydalanma stratejisi arasında nasıl bir bağ kurulabilir? Bundan başka hangi birleştirici güce sarılabilirlerdi? Yoksa layiklik ilkesine mi? Çeçenlerin dinlerine bağlılıklarının layik görüşlü insanlara ne zararı olmuştur veya olacaktır? Herkesin inancı kendine. Ama hür ve bağımsız yaşama hakkı evrensel bir değerdir ve her türlü ilke ve inancın mensupları bu kutsal değere saygı göstermelidirler. **İşte bu açıdan bakılacak olursa, Çeçenlerin özgürlük savaşını hafife alan layik medyamız tarih önünde görevini yapmamıştır, hatta suç demeyelim ama sonradan pişmanlık duyacakları büyük bir hata işlemiştir. Eğer sözü geçen medya kuruluşları deminden beri anlattıklarımızı layıkıyla bilselerdi herhalde Türkiye'ye karşı hiç bir zaman iyi niyet beslemeyen Rusya'yı kardeş Çeçenistan'a tercih etmezlerdi. Hatta Çeçenlerin bağımsızlık mücadelelerini gönülden destekler ve alkışlardı. Yine de ümitvarız...**

Öte yandan, dağlık Çeçenistan'da gerilla savaşına dönüşecek bir mücadelenin, halkın maddî desteğinden mahrum kalması için planlı şekilde Çeçen yurdunun tüm gelir kaynakları tüketilerek halkın açlık ve sefaletle düşürülmesi planlanmaktadır ve bu yolda şimdiden başarıya ulaşıldığı söylenebilir. Mesela, bu yıl Çeçenistan'daki tarlalar ve bahçeler boş kalmıştır. Hayvanlar da Ruslar tarafından gaspedilmiştir. Gıdasızlık ve ekolojik dengenin bozulması tüberküloz ve benzer hastalıkları davet edecek ve buna bağlı olarak iyi gelişemiyen ve bünyeleri zayıf kalmış gençlerin mücahit kadrolarını takviye edebilme imkânları ortadan kalkacaktır. Görüldüğü gibi Rusya Çeçen sorununu en küçük ayrıntılarına kadar halletmeye kararlıdır. Ama kararlı olmak yetmiyor, çoğu zaman masabaşı planlar masada kalıyor. Bu yazının hazırlandığı sırada Rusya devlet başkanvekili Putin "*Çeçenistan meselesini ya kökünden hallederiz ya da bırakırız*" şeklinde muğlak bir beyanda bulundu. Aynı gün Çeçenistan cumhurbaşkanı Mashadov da "*amaçlarımızdan biri Rusya'yı olabildiğince ağır masraflara sokmaktır, bunda da başarılı olduk*" şeklinde bir açıklama yaptı. Bu beyanlar Rusya'nın amacına ulaşamadığını, sorunun kronikleşmesinin Rusya'yı daha da zora sokacağını açıkça ortaya koyuyordu.

Netice itibariyle, Rusya'nın varını yoğunu ortaya koyarak Eylül 1999 dan beri sürdürdüğü Çeçenistan bağımsızlığını boğma karekâtı kısa bir süre Rus milliyetçiliğini tahrik ederek Putin'in devlet başkanı seçilmesini sağlasa da, esas amacına ulaşamayacaktır. 150 yıl öncesinin Rusyası da Kafkasyası da aynı yerde durmuyor, şartlar çok değişmiştir. Çeçenistan, dolayısıyla Kuzey Kafkasya eskiden olduğu gibi Rusya İmparatorluğunun ortasında değildir, bilakis Rusya'nın bir sınır müstemlekesidir. 200 yıldan beri uyguladığı silahla sindirme politikası Kafkas halklarını daima Rusya'dan ve Rus halkından soğutmaya devam etmiştir. Bugün sesini çıkaramayan diğer Kafkas halklarının daha müsaide gün geldiğinde Çeçenlerin yanında yer alacaklarını kimse reddedemez. Ruslarla Kafkaslar arasındaki inanç

ayrılığı zaman ilerledikçe bu berikilerin asimile olmalarını önleyecek şekilde farklılık kesbetmeye devam edecektir. Kafkas boylarının birlik teşkil etmelerinin önünde en büyük engel olan etnik milliyetçilik de bu insanların muhaceretteki soydaşlarıyla ilişkileri geliştikçe zayıflayacak ve *Kafkas Boyları Birliği* ülküsü güç kazanacaktır. Mensubiyet duygusu, kültür ve inanç birliği, birlikte yaşama ideali ve hür ve bağımsız olma ülküsü kemale erdiğinde bu defa Çeçenler yalnız olmayacaklar ve bugünkü savaş *Kafkas İstiklal Savaşı*'na dönüşecektir.

Eğer bir halk vatanını savunmaya kararlıysa asla yenilmez. Bunun tarihte çok örnekleri vardır.

Faşist Rus rejiminin barış yoluyla müstemlekelerine bağımsızlık vereceğini ummak safdilliktir. Kafkaslar bunun bilincindedirler. Günümüzde (bu da Rusya'nın hem ekonomik hem de askerî yönden bitkin düşeceği bir zamandır) **hepsi birleşerek bağımsızlıklarını kurtaracaklardır. Bu son savaşta Çeçenlerin maddî ve beşerî kayıp vermeleri dünyanın sonu değildir ve kısa zamanda o azimli ve necip halk kendini toparlayacaktır, tıpkı 1944 sürgünü ile uğradığı korkunç düzeydeki beşerî ve ekonomik kayıplarını telafi ettiği gibi.**

Halihazırda sürmekte olan savaşın nasıl bir sona ulaşacağına gelince: Rusya'nın asker kaybı ile bütçesini yıkıma götüren ekonomik kayıpları büyüdükçe savaşın seyri Çeçenlerin lehine dönecektir. Rus halkı da 1996'da olduğu gibi **(Rusya için aslında hayati bir önem taşımayan bir toprak parçası için)** çocuklarının boş yere ölmelerine karşı çıkacaktır. Dış desteğin de zaman içinde protestoya dönüşeceği muhakkaktır. Batı dünyası da, Rusya'nın istilacı emellerine her halde sonsuza kadar yardım etmeyecektir yahut göz yummayacaktır. Çeçenlerle görüşme masasına oturmayaacağını sık sık dile getiren Kremlin'deki neo-stalinist rejimin sorumluları sonunda bunu kabul edecek ve en kötü ihtimalle 1996 Hasavyurt Antlaşmasında öngörülen şartlara dönülecektir. Zira diğer kukla cumhuriyetlerde olduğu gibi kukla bir yönetimin Çeçenistan'da barış ve huzur sağlaması mümkün değildir.

Türkiye başta olmak üzere dünyanın öteki başlıca ülkeleri Çeçenistan meselesinin Rusya'nın iç sorunu olduğunu kabul etme politikası, bu ülkelerin Rusya ile olan ekonomik çıkarlarının kötü yönde etkilenmesini önlemeye matuftur. Hele Türkiye'nin yeni uygulamaya koyduğu Rusya'ya bağımlı enerji politikası fevkalade dikkat gösterilmezse endişe vericidir. Türkmen doğalgazı doğrudan Türkiye'ye akıtlamadığı için Türkmenistan Devleti doğalgazını Rusya üzerinden dünya ülkelerine ve bu arada Türkiye'ye pazarlamak zorunda kalmıştır. Bu demektir ki Türkmenistan, doğalgazını pazarlamak için ister istemez Rusya'ya bağımlıdır, aynı şekilde Türkiye de doğalgaza bağlı enerji ihtiyacını büyük ölçüde Rusya'dan karşılamak suretiyle bu ülkeye bağımlı hale gelecektir. Rusya ise bu avantajını her yönden Türkiye'ye karşı yaptırım aracı olarak kullanmaktan çekinmeyecektir. Ne kadar aşağıdan alınırsa alınsın, Moskova hükümetleri gerektiğinde Libyalı Kaddafi'nin yaptığı gibi müteahhitlerimizin alacaklarının üzerine yatmaktan imtina etmeyecektir. Zaten yakın geçmişte Batı dünyasına olan borcunu ödemeyeceğini Yeltsin'in ağzından ilan etmişti.

Rusya, yaptığı antlaşmalara uymama hususunda dünyanın en müseccel devletidir. Nitekim Çeçenlere verdiği sözde de durmamıştır. Çeçen terörü bir bahanedir. Amacı emperyalist politikasını sürdürmek ve silah zoruyla da olsa Kafkasya ve diğer sömürgelerini elde tutmaktır. Bu sebeptendir ki Çeçenistan yanıyor ve Rusya eski Rusya, değişen bir şey yok!

ÇEÇEN KADINLARI

Osman ÇELİK

Kuzey Kafkasya Halklarının trajik olaylarla dolu uzun bir geçmişi vardır. Konunun ilgi çeken yanı, bu halkların günümüzde de efsaneleri andıran tarzda yaşamalarıdır. Kabuk bağlayarak tarih olmuş uzun geçmişin günümüzde de tekrarlanması oldukça şaşırtıcı. Çeçenlerin General Yermolov dönemini hatırlatan zulüm ve baskılara maruz kalmaları, ister istemez bunları düşünmeye bizi zorluyor.

Uzak geçmişin olaylarında kadınlar da vardı. Bugün de varlar. Kadınların üstlendiği sorumluluklar hangi dönemde daha ağırdı işte onu belirlemek zor. Belirsizliğe rağmen bildiğimiz bir husus var; Çeçen kadınlarının son altmış yılı bitmeyen acılarla doludur. Onlar, hüznün en çekilmezini yüreklerinde hissetmiş, çilenin en koyusunu bileklerinde yaşamışlardır. Önleyemedikleri, durduramadıkları gözyaşlarını sessizce yüreklerine akıtmışlardır.

Onların kişiliklerini oluşturan olaylar ve sebepler, şüphesiz uzun geçmişlerinin derinliklerinde saklıdır. Kişiliklerinin özelliklerini bize öğreten olaylar, sosyal ve toplumsal nitelikler taşıyordu.

Çeçen halkı Sovyetler Birliği'ni oluşturan bütün halklar gibi, komünist uygulamanın ilk yıllarında çok kurban verdiler. Ancak İkinci Dünya Savaşı esnasında, Çeçen halkının başına gelenler, insanlık tarihinde çok az toplumun başına gelmiştir. Özellikle Çeçen kadınlarının hayatı korkunç acılarla doludur.

Çeçen kadınları, II. Dünya Savaşı başladığında babalarını, eşlerini, kardeşlerini ve oğullarını cepheye göndermişlerdi. Onlara duydukları hasret ile savaşın getirdiği yoksulluktan şikâyet etmeden Kızılordu'ya destek hizmeti verdiler.

23 Şubat, Kızılordu'nun kuruluş günü idi. 1944 yılının Ocak ayında, Kızılordu'nun kuruluş gününün geçmiş yıllardan daha farklı kutlanacağı Sovyetler Birliği'nin her yerinde ilan edildi. Çeçenistan'da yapılacak kutlamalara katılacak askeri birlikler Şubat ortalarında Grozni'ye gelmeye başladılar. Çeçen halkı da bu mutlu günü ordu ile paylaşmak için coşkuyla hazırlandı.

23 Şubat 1944 günü, herşey tamamdı. Eli silah tutan erkekler cepheydi. Sabahın erken saatlerinde başkent Grozni'nin en büyük meydanı, bilinen her renkten elbiseler giymiş kadınlar, genç kızlar ve öğrencilerle dolup taşmıştı. Cephe yaralanıp sakat kalan Çeçen askerler ve yaşlılar kadınları ile gurur duyarak onları seyrediyorlardı. Meydanın yakınındaki caddelerde, ara sokaklarda,

sanki yapılacak gösterilere katılmaya hazırlanmış gibi silahlı askerler yerlerini almışlardı.

Önce marşlar çalındı, konuşmalar yapıldı. Genç kız ve öğrenciler millî oyunlarını oynadılar. Sonra bir felaketin habercisi gibi, ortalığa sessizlik egemen oldu. Ancak, bu durum kısa sürdü. Silahlı askerler postalları ile yeri döverek gelip protokol platformunun iki tarafında durdular. Onları, kaşları çatılmış bir albay izledi. Kürsünün önüne geldi. Mikrofona doğru eğilmek ihtiyacını duymadan gür sesiyle *Çeçenler!* diyerek bağırdı.

Topluluk endişeli bakışlarla gözlerini ona dikmişti. Albay, kısa bir aradan sonra devam etti:

-Sizler Almanlar ile işbirliği yaparak Sovyetler Birliği'ne ihanet ettiniz. Bu sebepten suçlusunuz. Cezanız sürgün!

Topluluk şaşkınlık içinde idi. Ardından acı feryatlar yükseldi.

Albay, aynı tehdit eden tavrıyla *susun!* diye bağırdı.

-Yanınıza sadece yiyecek ve giyecek alacaksınız. Aldığınız şeylerin ağırlığı yirmi kiloyu aşmayacak. Hazırlanmanız için size bir saat süre veriyorum. Bu emre uymayanlar, derhal vurulacaktır.

Saçlarına ak düşmüş bir kadın koşarak kürsünün önüne geldi. Gömleğinin yakasını yırtarak göğsünü açtı. Acısını sesine yansıtarak bağırdı:

-Kocamı ve iki oğlumu cepheye gönderdim. Beni hiç bir yere gönderemezsiniz. Vuracaksanız şimdi vurun!

Moskova'dakiler herşeyi düşünmüş, ona göre emir vermişlerdi. Kahraman yaratmayacaklardı.

Albay ani bir hareketle kemerinin sol tarafında asılı olan tabancasını çekti. Tek kurşunla kadını yere serdi. Aynı tehditkâr tavrını sürdürerek, aranız- da emirlerime itiraz eden başka biri var mı? diyerek gürledi.

Topluluk yerinde donup kalmıştı. Albay oluşan sessizliğe sinirlendi.

-Aptallar, daha ne bekliyorsunuz? Hazırlanmanız için verdiğim bir saatlik süre başladı. Dağılın!

Albay, panik ve korku yaratmak için havaya iki el ateş etti. Ardından, platformun iki tarafında bulunan bölüklere, topluluğun üzerine yürümeleri için emir verdi.

Meydan bir anda karıştı. Çocuklar, genç kadın ve kızlar korkudan deliye dönmüşlerdi. Çoğu yönlerini şaşırmış, nereye gideceklerini bilemiyorlardı. Çılgılık atarak sağa sola koşuyorlardı.

Rus ordu birlikleri, sadece Grozni'yi değil, köy kasaba demeden bü-tün Çeçenistan'ı boşalttılar. Çeçen halkının tamamını yük vagonlarına tika basa doldurarak Sibiry'a'nın donmuş topraklarına sürdüler. Rus ordusundaki Çeçen askerler terhis olduklarında evlerine dönmediler. Sürgündeki yakınlarının peşinden gitmek zorunda bırakıldılar.

Çeçen kadınları sürgünün ağır yükünü taşıdılar. Taş ve kerpiçten yapılmış, sazlarla örtülü barakalarda oturdular. Hamile olanlar yollarda, donmuş tundrada çocuklarını doğurdular. Ümitlerini yitirmeden, onları kurumuş göğüslerine bastırarak, inançlı birer Çeçen olarak yetiştirdiler. Cahar Dudayev, Aslan Mashadov, Zelimhan Yandarbiyev gibi bugünün yönetim kadrosu sürgün yollarında ya da sürgünde doğdular. Ana kucağı denen o büyük okulda yetiştirtiler.

Stalin ve onun kendisi gibi acımasız ekibi Çeçen-İnguşları, Karaçay-Balkarlıları, kırım Tatarlarını, Ahıska Türklerini Sibiry'a sürdüklerinde, olayı bütün dünyadan gizlemişlerdi. Bu insanlık ayıbı ortaya çıktığı zaman, Sovyet-ler Birliği devlet başkanı Nikita Khrutşev idi. O, bu talihsiz ve mazlum halkların itibarını sözde iade etti. Yurtlarına dönmek için izin verdi.

Çeçen kadınları yine fedakârlık timsali idi. Evlerini, yurtlarını yeniden inşa ettiler. En önemlisi, özünü kaybetmeyen yeni nesiller yetiştirdiler.

Nevarki, Çeçen kadınlarının çilesi bitmeyecekti. Çeçen halkının bağımsızlık ideali gerçekleşmeden rahat yüzü görmeyeceklerdi.

Sovyetler Birliği dağılınca Çeçenistan'da ilk serbest seçimler yapıldı. Eski bir hava generali olan **Cahar Dudayev** ve taraftarları büyük bir çoğunlukla seçimi kazandılar. Kendisini hala komunist partisi birinci sekreteri zanneden *Doku Zavgayev*, *Salambek Hacıyev*, *Ruslan Labazanov* ve *Umar Avtorhanov* grubu seçimlere hile karıştırıldığını iddia ederek Moskova nezdinde itirazda bulundular. Oysa seçimler, uluslararası gözlemcilerin nezaretinde yapılmıştı.

Boris Yeltsin ve hükümeti muhalefet cephesini destekledi. Seçimlerin yenilenmesini istedi.

Seçilmiş Çeçenistan Parlamentosu hükümetin aldığı bağımsızlık ilanı kararını onayladı. Çeçen liderler, 1921 Sovyet anayasasına göre buna hakları olduğunu savundular. Çünkü emsalleri vardı. Aynı anayasaya göre, küçük Baltık ülkeleri de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi.

Aslında, başta devlet başkanı Boris Yeltsin olmak üzere, Rus devlet adamları Çeçenistan'ın bağımsız olmaya hakkı olduğunu biliyorlardı. Ancak, bu gerçeği kabul edemiyorlardı.

Boris Yeltsin, Çeçen muhaliflerini kullanarak seçimle iş başına gelen Devlet Başkanı Cahar Dudayev ve onun onay verdiği hükümeti devirmek istedi. Rus askeri birliklerinin desteklediği Çeçen muhalifler bozguna uğradılar. Bu defa, Rus ordusu 1994 yılında Çeçenistan'ı işgal etmek üzere harekete geçti. Savaş iki yıl sürdü.

Çeçenistan şehir, kasaba ve köy demeden, asker-sivil ayrımı yapılmadan bombalandı. Çeçen kadınları yine savaşın ağır yükünü taşıdılar. Mahzen-lerde, toprak siperlerde yaşadılar, savaşanlara erzak-su yetiştirdiler. Kimileri çocuklarını, yaşlıları korumak için onları savaş alanının dışına çıkarmaya çalıştılar. Geçici kamplarda çile çektiler.

Rus ordusu kadın, yaşlı ve çocukların bulunduğu geçici kampları da bombalıyordu. Amaç, Çeçen halkını tümüyle yok etmektir.

Çeçen kadınları bunun bilincindeydi. Bu ilk savaşta yaşlı bir Çeçen kadını, kamplarını kuşatan Rus birliğinin komutanına, korku belirtisi gösterme-den şu şekilde bağırıyordu:

-Siz, çocuklarımızı öldürerek geleceğimizi yok etmek istiyorsunuz. Ancak unutmayın, ölen her çocuğun yerine yüz Çeçen çocuk doğacak!

Çeçen kadınları zor şartlara rağmen yılmadan erkeklerine destek verdiler. Bir halkı, bir milleti ayakta tutacak, ona güç verecek moral değerleri korumasını bildiler.

Çeçen erkeklerini başarıya götüren, arkalarında güven telkin eden kadınlarının var olmasıydı. 1996 yılında barış masasına gururla oturmayı, erkeklerin cesareti kadar kadınların inançlı ve sessiz direnişi sağlamıştı.

Baştan beri Çeçenistan yöneticileri ile konuşmayı reddeden Rus devlet adamları, sonunda masaya oturmayı kabul ettiler. Barış görüşmeleri olumlu sonuçlandı. Alınan kararları içeren nihai belge birlikte imzalandı. Çeçenistan, 2001 yılında belirli koşullarda bağımsızlığa doğru adım atacaktı.

Çeçen yöneticileri sonuçtan hem memnun hem de kuşkuluydular. Çünkü Rus devlet adamları, tarih boyunca hiç bir zaman sözlerinde durma-mışlardı. Politikalarını yalan üzerine bina etmişlerdi.

Nitekim, korkulan başa geldi. Rus devlet adamları, 1999 sonbaharında Çeçenistan-Dağıstan hududunda meydana gelen (aslında kendileri tarafından tezgâhlanan) lokal olayları bahane ederek barışı bozdular. Ayırım yapmadan Çeçenlerin tamamını *köktendinci*, *vehhâbî* ve *terörist* olarak ilan ettiler. Buna bir de “Çeçenistan olayının kendilerinin iç sorunu olduğunu”, kimsenin karışmaya hakkı olmadığını ilave ettiler.

Dünyanın her yerinde gözü kulağı olan ABD dahil bütün dünya, bu yalana inandı. İnanmayanlar da çıkarları uğruna inanmış göründüler. Küçük bir halkın nasıl yok edildiğini seyretmeye başladılar.

Rusya 150.000 asker, yüzlerce tank, zırlı araç, topçu bataryaları ile yerden, yüzlerce uçak ve helikopterle havadan saldırıya geçti. Çeçenler bu defa, Rus askerleri ile değil, çağın teknolojik ürünü silahlarla savaşacaklardı.

Rus generalleri, 1994-1996 savaşından ders almışlardı. Çeçenler ile göğüs göğüse gelmemeye özen gösterdiler. Genelde uzun menzilli silahlarını kullandılar, uçaklar binlerce metre yükseklikten bombalarını bıraktılar.

Çeçen asker ve savaşçıların cesur olmaları, her yeri cehenneme çeviren silahların karşısında önemli bir mana ifade etmedi. Binlerce genç adam, hayatlarının baharında bağımsızlık uğruna hayata veda ettiler.

Çeçen kadınları, son savaşın daha ilk günlerinde, görevlerinin bilincinde sıcak yuvalarını terkederek tekrar yollara dökülmüşlerdi. Bazıları mahzenlerde, donmuş siperlerde savaşanlara destek verirken, büyük çoğunluk da çocukları ve yaşlıları ateş hattının dışına çıkarmanın telaşı içine düştüler. Ağır kış koşullarına, çeşitli engellemelere rağmen İnguşya’da, Gürcüstan’da mülteci kampları oluşturdular. Açlığa, her türlü sefaletle göğüs gerdiler. Sıkıntı-lara, yokluklara aldırmadılar, Ruslara avuç açmadılar.

Çeçenistan, bir önceki savaşta olduğu kadar şanslı değildi. Aslında, hesap ve plan işi olan savaşta, şanstın söz edilemez. Aylardan beri, küçük ülkenin bütün şehir ve kasabaları bombalandığı, adeta taş üstünde taş kalmadığı halde, insan haklarından söz edenler, bu defa sanki dillerini yutmuşlardı.

Dünyayı suskunluğa sevkeden çok sayıda sebep vardı. Birincisi, Rus propogandası etkili olmuştu. İkincisi, Çeçenler müslimandı ve (ne anlama geliyorsa) köktendinciydi. Rusya’ya baş kaldırarak bir çok ülkenin çıkar hesaplarını alt-üst etmişlerdi. Bu olacak şey değildi. Çeçenistan gibi küçük bir ülkenin devlere karşı gelmesi kabul edilemezdi. Ona haddini bildirmek gerekiyordu. Böyle bir durumda, insan haklarından söz etmenin ne zamanı ne de bir anlamı vardı. Rusya, başlamışken bu defa işini bitirmeliydi. Sonunda istenen oldu.

Çeçen asker ve milisleri, hiç bir yardım almadıkları için başta Grozni olmak üzere, bir çok şehir ve kasabayı boşaltarak güneydeki dağlık bölgelere doğru çekilmeye başladılar (Şubat 2000). Elbette bu doğaldı. Gerek insan sayısı gerekse silah bakımından üstün olan Rus ordu birlikleri karşısında yapabilecekleri fazla bir şey de yoktu.

Bu çekilme esnasında Çeçen savaşçıları en çok üzen husus, kadın-larını, çocuklarını ve yaşlı büyüklerini geride bırakmak zorunda kalmalarıydı.

Onlar üzüntü duymakta haklıydılar. Çünkü, boşalttıkları yerlere gelecek olan sözde kahramanları çok iyi tanıyorlardı. Çok iyi biliyorlardı ki Rus askerleri, kendilerini yönetenler kadar ahlaktan yoksundu. İnsani ve ahlaki değerlere saygı duymuyor, vicdanen hesapverme korkusu taşıyorlardı.

Ancak, Çeçen kadınları, erkeklerinin üzüntülerini boşa çıkaracak kadar korkusuzdu. Çekinmeden, yıkıntılar arasından *"Burası bizim vatanımız, bir yere gitmeye niyetimiz yok"* dercesine nefret dolu gözlerle Rus askerlerine bakıyorlardı.

Çeçen kadınları, düpedüz bir soykırım yaşadıklarını biliyorlardı. Rus devlet adamları inkâr etse de insan hakları savunuculuğunu kimseye bırakma-yan Batı'nın tuzu kuru devletleri *"Çeçenistan Rusya'nın iç sorunu"* derken, neyi amaçladıklarını tahmin edebiliyorlardı. Çünkü, olayları bizzat yaşıyorlardı.

"Savaş suçlusu" diyerek, erkeklerin yanısıra toplama kamplarına onlar da götürülüyorlardı. Cinsel taciz dahil, her türlü ahlaksızlığa onlar muhatap oluyorlardı. Üstelik bunlar, medeni olduğunu söyleyenlerin bilgisi ve hoşgörüsü çerçevesinde gerçekleştiriliyordu.

Bütün bunlara rağmen, Çeçen kadınlarının ümitsizliğe düştüğünü söylemek mümkün değildir. Onlar hala, varolma savaşı verebilecek gücü kendilerinde görebilmektedirler. En önemlisi, geçmişte olduğu gibi sabırlı olmayı bilmektedirler.

Görünen o ki Çeçen kadınlarının uluslarını ayakta tutma, yaşatma az-mi ve isteği hiçbir zaman yok edilemeyecektir. Onlar, zamanla her zorluğun üstesinden geleceklerdir. Daima Çeçen birliğinin özü ve temeli olacaklardır. Mecburen dağınık hale düşen halklarını tekrar bir araya getireceklerdir .

Onlar, sadece Çeçen halkının değil, bütün Kuzey Kafkasya halklarının da umidi olmaya devam edeceklerdir. Gösterdikleri yüksek ahlakî liyakat ve cesaret, daima övgüyle anılacaktır.

KAFKASYADA RUS EMPERYALİZMİNİN TAKTİKLERİ ve RUS KARAKTERİ

A. Hazer HIZAL

Rusya daima komşularını içeriden çürütme siyaseti gütmüştür. Amacı için her çeşit hile, terör, yalan ve entrika metodlarını kullanmaktan çekinmemiştir. Bu yıkıcı metodlar şunlardır:

1. *Hâmi rolü oynamak*. Rusya Kafkas ülkelerine el attığı zaman kendini Kafkas halklarının hâmisi, koruyucusu ilan etmişti. Tanrı adına yemin ederek ve çar adına söz vererek kendilerine karşı hiçbir kötü niyetlerinin olmadığını, sadece Kafkas halkları arasında bir aracı rolü oynayarak kendilerine toprak altı zenginliklerinden yararlanmalarını öğretmek suretiyle gelişmelerine hizmet etmek istediklerini inandırmaya çalışmışlardı¹.

Karl Marks 1853 te şöyle yazıyordu:

"... Nikola, Türkiye'nin biricik hâmisi olmayı istemişti sadece. Ne varki insanlık Rusla'rın; Polonya'ya, Kırım'a, Letonya'ya, Gürcüstan'a, Migrelia'ya ve Kafkasya'daki Çerkes kabilelerine hâmilik etmiş olduğunu unutmamalıdır. Şimdi de Türkiye'nin hâmisi olmak istiyor!"²

2. *Menfaat karşılığı kullanmak*. Bazı kişiler, bilhassa aristokrasi mensupları para ve ünvanla Çar'a bağlanıyordu.

3. *Rehineleri kullanmak*. Özellikle aristokratların çocukları rehine olarak eğitilmek üzere Rusya'ya götürülüyordu. Bunların bir bölümü bilenmiş bir Rus düşmanı olarak döndüğü halde, bazıları da kozmopolit, sefih bir muhitin etkisiyle yozlaşmış ve kendi özüne yabancılaşmış bir durumda geri dönüyorlardı. Halk bunlara: *Yarı deli gâvurlar* adını takmıştı.³

4. *Hıristiyanlaştırma*. Dağların derinliklerinde Müslimanlığın ve Hıristiyanlığın giremediği kesimlerde, pagan (tabiat güçlerine tapma) çağından kalmış kabilelerin cahil beylerinin kandırılarak veya zorlanarak '*sadakat rehinesi*' alınan çocukları hıristiyanlaştırılıyordu. Bir kısım Kabardey ve Osetler bu şekilde hıristiyanlığa geçirilmiştir. Maalesef bunlardan bazıları Rus emperyalizminin sadık bendeleri olmuş hatta kendi halkını kılıçtan geçirmekten çekinmemişlerdir. Bunlardan biri olan *Bekoviç Çerkasskiy ailesi* nesiller boyu Ruslara hizmet etmiştir. Büyük Petro'nun Türkistan'a gönderdiği ordunun kumandanı bu ailedendi. Yine aynı aileden bir prense *Gnl. Yermolov* tarafından *St. Jorj haçı* verilmesi teklif edilince Çar I. Aleksandr bile iğrenerek bu öneriyi reddetmişti. Çünkü, kendisi de Kabardey asıllı olan bu prensin kumandasında Kuban'a bir akın düzenlenmiş ve akın sırasında kalabalık nüfuslu bir Adige köyü (kadın ve çocuklar dahil) tamamen yok edilmişti. Yermolov tarafından bu prense 100 bin desiyatinlik (1.300.000 dönüm) bir yörenin tapusu resmen verilmiştir. O yörenin halkı da sürülüp atılmıştır.⁴

5. *Fitne çıkartarak birliği önlemek*. Kabileler arasında daima fitne ve niza körüklenerek onların birleşmeleri önlenmiştir. Birleştirici unsur olan İslam Dini gözden düşürülmeye ve din adamlarının etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. *Böl ve hükmet* prensibi uyarınca *etnik bölünme* teşvik edilmiştir. Asırlık kan davaları kışkırtılmıştır.

6. *İşbirlikçi hainlerden yararlanmak*. Her toplumdan çıktığı gibi Kafkaslılar arasından da çıkan zayıf karakterli hainleri elde edip *halkın en kötülerini en iyilerine karşı* kullanıyorlardı. Her savaşta kahramanlar olduğu gibi *gafiller, hainler ve işbirlikçiler* de çıkıyordu.

7. *Söz verip caymak*. Kafkaslıların din, mal, mülk ve törelerine dokunulmayacağına dair beyannameler yayınlanarak tek amacın isyancıları yani Şamil ve müridlerinin yakalanması olduğu etrafa yayılıyordu. Sonra da hiç bir ahde vefa göstermeyen bu adamlar utanmadan her yola baş vuruyorlardı.

8. *Cahil mollaları kullanmak*. Cahil ve fanatik yarım mollaların otoritelerini, halkın Ortaçağ karanlığı içinde kalmasına yardımcı olmak ve onlara daha kolay hakim olmak için kullanıyorlardı.

¹ Gnl. Musa Kundukov'un Hatıraları-çev. Murat Yağan, İst. 1978, s. 72.

² Karl Marks, "*Türkiye Üzerine*", çev. S. Hilav-A. Tokatlı, İst. 1976, s. 55.

³ Kundukov, age. s. 75.

⁴ Kundukov, age. s. 77.

9. Müsliman tüccarlardan yararlanmak. Rusya ile iş gören Tatar tüccarlarını “Ruslara mukavemet etmenin yararsız olduğu” fikrini yaymak için kullanıyorlardı.

10. Terör estirmek. Hesaplı ve planlı bir gaddarlıkla terör estirerek halkın gözünü korkutmak ve yıldırma siyasetini güdüyorlardı. İnsanların onurlarını yıkarak halkı köleleştirmeye uğraşıyorlardı. Yermolov “bir Rus memurunun sözünün kutsal kabul edilmesinin gerekli olduğunu, Kafkaslıların buna kutsal kitaplardan daha çok itaat etmelerini” emrediyordu.⁵

Bu konuyu Süleyman Nazif çok veciz bir şekilde ifade etmiştir: “Ruslar Kafkasya’nın zaptını itmam için dünyada ne kadar vahşet ve mezalim mevcut ve ka’bil ise hepsini, insaniyetin ve tarihin gözü önünde irtikâp etmekten ne çekindiler ne utandılar.”⁶

RUS KARAKTERİ

“Ne asyalı ne avrupalı. En koyu bir imandan her şeyi yadsıyan en koyu bir inkâra giden, bir ifrattan başka bir ifrata geçen ölçsüz ve mustarip bir ruh -duşa- yani ıstırap çeken ruh.

Ölçsüzlük ve şımarıklık Rus karakterinin belirgin vasfıdır. Bu yüzden Dostoyevskiy’nin bazı tipleri batı insanı için hemen hemen hiç anlaşılabilir gibidir.

Bir zamanlar Batı’ya kıyasla yüzyıllarca geri kalmış, fakat birden bire vahşi bir atılgañlıkla bütün dünyaya kendini yaklaştırmış, engelleri, insan yaşantısı ve ideolojileri bir tarafa bırakarak yalnız amacını izlemiş ve Madame de Stael’in dediğı gibi ‘ve bazan da eğer amacına ulaşmazsa’ onu bir tarafa atmıştır.”⁷

Rusya, Moğol despotizmini ve teşkilatçılığını, Slav sinsiliğini ve Bizans hilekârlığını kişiliğinde meczetmiş ve Avrupa’nın en güzide unsurlarını celbederek amacı için kullanmıştır. Hep birilerini kullanmış ve hasımlarının zayıf noktalarından istifade etmiştir.

Orada hep vahşi, hunhar, zalim tiranlar türemiş, halka ıstırap çekirtmişlerdir. Kölece itaata alışmış yığınlar, sessizce her şeye katlanmışlardır. Mısır nasıl firavunları doğurduysa, Rusya da diktatörleri beslemiştir. Geçen asırda İngiltere’nin İstanbul büyükelçiliğı görevini yapan Lord Stratford de Redcliffe Rus askerlerini “altmış milyon cahil ve köleler arasından seçilmiş olan bir milyon itaata alışmış erler” diye tasvir ediyordu.

Çağın batılı yazarlarına göre; “Hep güdülmeye alışmış, şahsi teşebbüs ve irade gösteremeyen Rus askeri, körü körüne itaat ettiğı subayından emir bekler. Hep emre muhtaçtır. Başlarında subay olmadığı zaman Rus birlikleri ağır bir kitle gibi çökerler “di.

“Bu basit insanlar nadiren şikâyetle bulunuyorlar, yaşadıkları gibi aynı sessizlik içinde ölüyorlardı. Vatân, Tanrı ve Çar için aynı taassupla savaşıyorlardı. Onlar köleydiler, eziyet ve haksızlıklar içinde doğmuş ve büyümüşlerdi. Hayatları boyunca başkalarının mutluluğı için çalışarak karanlık ve batıl inanışlar, pislik ve karışıklık içinde yaşamışlardı. Tek tesellileri **votka** idi... Efendilerine şartsız hizmet için doğmuşlardı.”

“Rusların vücudları yedikleri domuz eti, ekşimiş lahana, ekşi siyah ekmek ve kenevir tohumu yağı yüzünden yağlı ve dayanılmaz bir şekilde kokuyordu.”⁸

Çağın Türk yazarları Rusları, “habis bir güruh-ı mekruh” , soysuz, kötü, uygunsuz bir kalabalık olarak tavsif etmişlerdir.

⁵ J.F. Baddeley “Rusların Kafkasyayı İstilasını”, İst. 1995, 3. baskı, s. 116.

⁶ Süleyman Nazif “Batarya ile Ateş”, İst. 1335, s. 35, eski yazı baskı.

⁷ Lesley Blanch, “Cennetin Kılıçları”, İst. 1978, s. 147-150.

⁸ L. Blanch, age. s. 92.

1776 da Kırım hanı II. Fetih Giray'ın divan kâtibi kefeli İbrahim bin Ali efendi tarafından yazılan eserde Rus kavmi şöyle tasvir ediliyor:

Bugünkü dilde: “Moskof toplumu çok eski zamanlardan beri yalan ve hile işlemekte olup sözlerine itimad edilmeyen bir uygunsuz güruh olarak sözleri fiillerine aykırı olduğu bütün Hristiyan devletleri arasında atasözü şeklinde söylenilmesi adet haline gelmiştir. Bu suretle, içlerinde gizledikleri mel'anet ve soysuzluklarını kötü eğilimleri üzere ortaya koyup riayet edilmesi gereken antlaşmayı bozmaları ve hileli yollara başvurmalarının kendilerine ait bir vebal olduğu açıktır.”⁹

Evliya Çelebi, Uğursuz Rus sakalibesesi, inatçı kazak ve Moskof keferesi hakkında şöyle yazıyordu:

“Bu kavmi görmeyenler mübarek İslam Dini'nin düşmanı, Muhammed ümmetinin ve diğer cinslerin can düşmanının kim olduğunu asla bilemezler.”¹⁰ Komşularının vahşi ve uygunsuz bir güruh olarak tasvir ettiği Rus sürüleri bu defa Avrupa tekniği ile silahlanmış ve başlarında hissiz Alman asıllı generalleri olduğu halde talancı Kazak haydutları ile birlikte, kahramanlar çağından kalmış “Son Şövalyeler Ülkesi”ne saldırdı...

ÇEÇENİSTAN ve RUS “YAKIN ÇEVRESİ”*

UWE HALBACH'dan A. Altay Ünaltay

1991-1994 arasında gelişen anlaşmazlık

Rusya'da yaygın bir iddiaya göre, Moskova 1991 güzünde Çeçenistan'ın ayrılmaya kalkışması sırasında basit bir polis harekâtı ile ayrılıkçı cumhuriyete haddini bildirebilecek durumda idi¹, çünkü Rus devlet organları ve ordusu hala o bölgeye hakimdi. O dönemde İnguş azınlık (% 14) ve rusça konuşan azınlık (% 26), hatta cumhuriyetin kuzeyinde yaşayan Çeçenler bile **Dudayev** yönetimindeki radikal millî akıma karşı idiler. Ancak, aslında Boris Yeltsin yönetiminin Çeçenistan'da bu polisiye-askerî harekâtı yapmak istediği unutulmuştur.

Kilit yıl olan 1991 ilgi çekicidir. 1990 Kasımında dünya “Çeçen-İnguş SSC”nin kendini *egemen cumhuriyet* ilan ettiğini duydu. O zaman, SB. içindeki millî bölgelerin “bağımsızlık ilanı furyası” daha başlamamıştı. 1991 Ağustos darbesinden sonra bu olaylar siyasî bir önem kazandı. Çeçen Millî Hareketi ve “Tüm Çeçen Halkı Millî Kongresi”nde **Dudayev** ve radikal kanat ağırlık kazandı.

⁹ İbrahim bin Ali, “Tevarih-i Tatar Han ve Dağıstan ve Moskov ve Kıpçak Ülkeleri”, Pazarcık-Romanya, 1933, s. 8-9-11.

¹⁰ E.Çelebi Seyahatnamesi, cild: 8-11.

* Kaynak: <http://www.fsk.ethz.ch/pupl/zuercher/zu-37-cha.htm>.

Çeçenistan Meselesi'ni çok güzel tahlil eden bu yazı “**ÜLKE**” dergisinden kısaltılarak alınmıştır.

¹ Bkz. Pain, E. A. Popov, “Rossiskaya politika i tsetsine: kak ona zarovdalas, kak privela k voyne i tsem otzovetsiya zavtra”. *Izvestiya* 7, 8 ve 10 Şubat 1995.

Rusya'nın hiç bir özerk bölgesindeki siyasi patlamalar buradaki kadar büyük bir iktidar kaymasına yol açmamıştı. 1 Eylülde “*Tüm Çeçen Halkı Milli Kongresi*” Grozni Yüksek Sovyeti'ni lağvetti ve kendine bağlı birliklerle parlamentoyu işgal etti. Bu bölge, Moskova tarafından “demokratik güçlerin parti bürokrasisi üzerinde zafer kazandığı yer” olarak görüldü. Bunda Çeçen Hasbulatov'un katkısı büyüktür. Moskova, yasama yetkisinin eski Yüksek Sovyet'ten geçici bir üst konseye (ara konsey) devrini talep etti. Dudayev taraftarları bu arada konsey üzerinde hâkimiyet kurdu ve eski parlamento üyelerini buradan kovdu. 5 Ekimde ara konsey kendini feshetti.

Bundan sonrası Rusya tarafından “*Dudayev Diktası*”nın ve Çeçenistan'da kanunsuzluğun başlangıcı olarak görüldü. ! Eylül yasal iktidarı ile 5 Ekim yasadışı gücü arasındaki fark neydi? Anlaşılan, dönüm noktasını, Ekim başında Kongre'nin aldığı Rusya'dan bağımsız bir “*Çeçen Cumhuriyeti*” oluşturma kararı teşkil ediyordu. Bu, çift milliyetli bölgesel birimin de dağılması demekti².

Eleştirilere göre, Yeltsin hiç olmazsa bu noktada müdahale etmeliydi. Ancak o sırada eski Sovyet artıklarının yaptığı Ağustos darbesinin üzerinden henüz birkaç hafta geçmişti ve Rus yönetiminin başka dertleri de vardı. Başkan yardımcısı Rutskoy Grozni'de sonuçsuz görüşmeler yaptı. Görüşmelerden sonra Çeçenistan'daki ayrılıkçı güçleri “*ülkeyi terörize eden küçük bir çete*” olarak niteledi. Bundan sonra Moskova'nın Çeçen politikasına bu görüş hâkim olmuş görünüyor. Rutskoy'un ve parlamentonun baskısı ile Yeltsin, kanundışı silahlanmış grupların silahlarını teslimi ve Çeçenistan'da yeni parlamento seçimlerini talep eden bir ultimatom verdi. Dudayev'in tepkisi “*genel seferberlik ilan etmek*” oldu... Moskova'nın baskıcı politikası sebebiyle Dudayev'e destek büyüdü. 1991 güzünde medya Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik durumundan bahsetmeye başladı. O sırada Pravda, ayrılıkçı eğilimlerin ülkeye hâkim olan azgelişmişlik ve fakirlik sebebiyle çıktığını yazdı³. Bölgeyi bilen uzmanlar sefaleti, ayrılıkçılığın sebebi ve “*Çeçen Devrimi*”ni millî ve toplumsal motiflerden kaynaklanan bir hareket olarak gördüler⁴.

Moskova'nın yasaklamasına rağmen Çeçenistan'da başkanlık seçimleri yapıldı; Rusya bu seçimleri tanımadı. Seçimlerin galibi **General Dudayev** oldu. 1 Eylülde Kongre “*Çeçen Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığı Kararı*”nı onayladı. Bunun üzerine Yeltsin bu bölgede olağanüstü hal ilan etti; medya bu girişime karşı çıktı... Grozni'ye gönderilen birlikler Dudayev'in millî muhafızları tarafından daha havaalanında tutuklandı ve geri gönderildi. Rus parlamentosu Cumhurbaşkanı

² Vassilyeva, Olga “*Konflikta im Nordkavkasus*”, Untersuchungen des FKKS in Ost-europa an der Uni. Mannheim. 7/1995, s. 9.

³ Pravda, 4 Kasım 1991.

⁴ Vassilyeva, O. , Mazayev, T. “*Severniy Kavkaz v poiskah regionalnoy ideologii*” Moskva, 1994, s. 60 vd.

büyük çoğunlukla olağanüstü hali kaldırmasını talep etti. Yeltsin buna uydu ve bundan böyle sorunun siyasî çözümünü ön plana aldığını bildirdi...

Moskova'ya bu karşı çıkış, Dudayev'in Çeçenistan'daki konumunu perçinledi. 1991 sonuna kadar cumhuriyetteki federasyona ait bütün resmi organlar dağıtıldı; Rus birlikleri garnizonlarına hapsedildi. Bu birlikler 1992 de çekildiler ve çok miktarda silah-mühimmatı Dudayev'in birliklerine bıraktılar...

Artık Moskova ile Grozni arasında devletler hukuku açısından tanımsız bir durum vardı. Bu sırada Çeçenistan'da ve Rusya'nın merkezinde neler oldu?

Çeçenistan'da iktidar savaşları ve ekonomik kriz yaşandı; bu, kısmen ülkenin daha önceki durumu ile ilintilidir. Rusya'da ise ekonomi ve devletin hızla mafyalaştığını görüyoruz.

... 1992-93'te Rus iç politikası üç kriz eksenini boyuncaya ilerliyordu: Tutucu parlamento ile başkanlık yönetimi arasındaki iktidar mücadelesi, Moskova ile özerk bölgeler arasındaki iktidar dağılımı mücadelesine karışıyor; bunu federasyona ait eşitsiz statüdeki otonomilerin birbiriyle rekabeti tamamlıyordu. Yeni bir Rusya Federasyonu'nun hukukî alt yapısını kurmakta sorunlar vardı... Bu dönemde iki siyasî alan âcül müdahale gereklerine ve durumlarının hassasiyetlerine rağmen boş bırakıldı. Bölgeler ve milliyetler politikası bürokrasi ve kişiler arası çekişmelere kurban edildi... Özellikle Rusya'nın Kuzey Kafkasya politikasında ne işler bir bilgi toplama ve dağıtım sistemi ne de değişik bakanlıklar ve devlet kurumları arasında koordinasyon kurulabildi⁵. Ancak tam da bu alanlarda Çarlık ve Sovyet geçmişinden kalan zaman ayarlı mayınlar patlamaya başlamıştı. Oset-İnguş anlaşmazlığının 1992 güzünde etnik gruplar arası çatışmaya dönüşmesi sonrası bu bölgedeki olağanüstü yönetim merkezi devletin yetersizliğine bir kanıt olmuştur. Burada federasyon merkezinin *barış yapma* iddiası altında K. Osetya'daki İnguş azınlığa karşı *etnik temizliğe* karıştığı suçlamaları ortaya atıldı.

Rusya'nın Çeçen politikası denen şey, temelde onun tecrit edilmiş halini korumak, federasyon yanlısı bir *İnguş Cumhuriyeti* oluşturarak toprak alanını daraltmak ve ayrılıkçı cumhuriyeti Oset-İnguş bölgesindeki olağanüstü hal yönetimi sayesinde, bölgeye sokulan Rus askeri gücü ile sıkıştırmaktır.

... Güz 1993'ten sonraki dönüşüm, Rusya'da siyasi gücün başkanlıkçı bir yönetim elinde toplanmasına yol açtı... merkez, reformları daha rahat yürüte-bilme imkânı kazandı ve 1994'te iki taraflı anlaşmalarla kritik federasyon sorunları üzerine Tataristan, Başkurdistan ve Kabartay-Balkar cumhuriyetleriyle federal ve yöresel güç arasında yetkileri yarı yarıya paylaştı.

... Rusya'nın Çeçen politikası, diğer sorunlu federe bölgelerle anlaşmalar sağlandıktan sonra önplana alındı. Başlangıçtaki pazarlık imkânları, Rusya'nın Dudayev'i muhatap almayı reddetmesi üzerine çıkmaza girdi. 1994 yazı yaklaşırken, artık Dudayev rejiminin tamamen imhası üzerinde fikir birliğine

⁵ Vassiliyeva, O. Age. , s. 16.

varılmıştı. Grozni’de iktidara karşı darbe imkânları arandı; Çeçen muhalif unsurlar askerî ve iktisadî olarak desteklendi.

... Silahlı muhalefet gruplarının Rus ordusu ve gizli servisince desteklenen saldırıları hiç bir sonuç getirmedi. Ancak, Rus birlikleri Çeçenistan’a yürümeden aylar önce bütün dünya Rusya’nın bir savaş macerasına dalacağını biliyordu... *Domuzlar Körfezi macerası* fiyasko ile bitti; Eylül sonuna doğru muhalefetin Grozni’ye karşı başlattığı en büyük saldırı da geri püskürtüldü. Bu olayda Çeçenler Rus subay ve askerlerini esir aldılar... Askeri birliklerin saldırısı 9 Aralıkta bir başkanlık açıklaması ile başladı...

Dünyayı çok şaşırtan şey ise askeri harekâtın kendisinden çok, yürütülüşündeki vahşet oldu. Ordu sınırsız bir şiddetle Grozni’ye saldırmıştı... Şiddet Çeçenler kadar Rusları da ezdi... Sivil halka karşı giderek artan askeri şiddet (Grozni’nin o dönem görüntüleri II. Dünya Savaşı’nın yanmış yıkılmış büyük şehirlerini andırır) Rusya’nın *konuyu bir iç işleri meselesi olarak sunmasındaki inandırıcılığı ve konunun iç ve uluslararası hukukî temellerini yok etti*... Bu görünüşte savaş nasıl açıklanabilirdi? Acil bir askeri müdahale gereği yoktu... Çeçenler en azından üç yıldır ayrılmışlardı. Gerçi başka federasyon üyeleri de özerklik ve millî devlet kurma taleplerinde bulunuyorlardı, ama hiçbiri Çeçen örneğini izleyerek kopmamıştı... Diğer üye devletlerin de ayrılmasına gidecek olan bir *domino etkisi* de bu olayda gözlenmiyordu...

İllegal silahlanmış oluşumların silahsızlandırılması askeri müdahalenin ana sebebiydi. Sebebe bakın! Daha az önce, Rus gizli servisi Çeçen iktidar mücadelesindeki karşıt tarafları silahlandırmıştı. Derhal yok edilmesi gereken *kriminel serbest ticaret bölgesi* sloganı ile yeni bir meşrulaştırma mekanizması devreye sokuldu. Ama buna karşılık Rusya’da daha bir çok *kriminel serbest ticaret bölgeleri* yok muydu? Geriye birkaç açıklama kalıyordu. Bunların bir kısmı Çeçenistan’ın Rusya için değerine atıf yaparken, bir kısmı savaşın sebebini Kafkasya’da ya da Moskova-çevre ilişkilerinde değil, Rus iç iktidar kavgasında arıyordu. Bu açıklanmamış savaşın makul sebepleri üzerinde hâla karanlık perdesi vardı. Savaşa yol açan karar mekanizması, Rusya’nın durumunu ele veriyordu. Ortaya çıkan, Yeltsin yönetiminin toplumun diğer kesimlerine karşı üstünlüğü, tarihten çıkarılan dersleri umursamama, demokratik prosedürlere riayetsizlik ve *despotik şiddete* dayalı devlet geleneğinin yürürlükte olmasıydı.

Kafkas savaşının hayaleti

Bu karar mekanizmasında en ürkütücü olan, özellikle tarihi derslere karşı kayıtsızlıktır. Öte yandan Rus kamu oyununda müdahalenin tartışılması aylarca (tarihten çıkarılan dersler bağlamında) yapılmış; gazete makalelerinde *Kafkas Harbi* başlığı altında Çeçenistan’a askeri müdahalenin riskleri konuşulmuştu. Böylece daha derin tarihî temellere gelmiş bulunuyoruz. Çeçenistan’a karşı Rus ileri hareket emri, bu konuyu askeri yoldan çözmek için verilmiş ilk karar değildi.

Çeçenistan'ı bastırmak için Kızılordu 1922 yazında harekete geçmiş, 1925'te havadan bombardıman yapılmış, 1929 kollektifleştirme kampanyası döneminde hava kuvvetleri ve zırhlı kuvvetlerin ortak harekâtı yapılmış, 1932 ve 1941 ek anti-gerilla harekâtları yürütülmüştü⁶. Sonra, Çeçen ve İnguşların soykırım ile eş anlamlı o olay geldi: 1944 Şubatında 480.000 Çe-çen ve İnguş hayvan vagonlarına doldurularak Kazakistan ve Orta Asya'ya sürüldüler. Sürgünün ilk yıllarında 104.000 insan öldü.Çeçenistan'ı Rus-Sovyet devletine entegre etmek için yürütülen bu şiddetler dizisi,Çeçenistan'ın, *Rusya'*-

nın ayrılmaz bir parçası olduğu iddiasının ne kadar geçerli olduğunu gösteriyor. Kuzey Kafkasya'da Rusya ile ilişkilerin hâla savaş hali içinde düşünüldüğüne Temmuz 1991'de toplanan *Tüm Çeçenler Kongresi*'ndeki şu tebliğ örnektir: *Çeçenistan ile Moskova arasındaki görüşmeler bir barış anlaşması ile sonlanmalıdır*⁷. 1994'te Çeçen krizi tırmanırken her iki tarafta da Kuzey Kafkasya'nın XIX. yy.da Rus hâkimiyeti altına alınması hatırlanıyordu. Çeçenler, Dağıstanlılar ve Çerkesler gibi halklar için (Ermenistan ve diğer bazı Rus olmayan bölgelerin aksine) Rus hâkimiyeti, yabancılardan koruyucu bir himaye değildi; zulüm ve soykırım felaketleri ile içiçeydi; XIX. yy. daki sürgün ve bastırma girişimlerinden Stalin'in sürgünlerine kadar Çeçen ve İnguşların yanı sıra diğer Kuzey Kafkas toplulukları da bundan nasiplerini almışlardı. Çeçen ve Kuzey Kafkas bakış açısına göre *Rusya'nın gelişim tarihi bir sömürgecilik tarihidir*. Bu sebeple Çeçen basınında çıkan bir makale Rus tarihçisi Klyuçevskiy'nin *koloniyalizm ve yayılmayı Rus tarihinin temel faktörü ilan eden tezine* atıf yapıyordu.

Rus tarafında da Kafkas Harbi'nin şiddeti, derin izler bırakmıştı. *Bütün yayılma tarihi boyunca Rusya'ya karşı hiç bir zaman XIX. yy.ın 30'lu ile 50'li yılları arasında, bu dağlı halkların İslamî Cihadı kadar şiddetli bir direniş olmamıştı. Bir seri küçük devlet ve millet öncesi dönemi yaşayan topluluklar bu dev askeri güce onyıllarca karşı koymuş ve direniş kıvılcımları bütün etnik-siyasî parçalanmışlığı aşarak düzenli bir İslam devletine yol açmıştı*⁸. Direniş 300.000 Rus askerini Kafkaslara bağlamış, istilanın buradaki zorlukları yüksek düzeyde hissi bir Kafkas etkisinde yankısını bulmuştu. Kafkaslar, Rus edebiyatının gelişim evresinde Puşkin, Lermontov ve başka şairleri etkisine almıştı. Bu esnada Rus ilmî, etnografik ve siyasî yayınlarında Kafkas *etnik stereotipi* oluştu ve bugüne kadar

⁶ "Tsetsenskiy Krisis", Politologia, Moskva, 1995, s. 8.

⁷ Avtorhanov, Abdurrahman "The North Caucasus Barrier, The Russian Advance towards the Muslim World", London 1992, s. ix.

⁸ Gammer, Moshe "Muslim Resistance to the Tsar, Shamil and the Conquest of Chechnia and Daghestan", London 1994; ayrıca bakınız: Halbach, Uwe "Von Mansur zu Dudajev W iberstandstraditionen d. Nordkaukasischen Bergvölker"; Halbach, Uwe, Andreas Kappeler "Kriesenherd Kaukasus", Baden Baden 1995, s. 196-216.

etkisini sürdürdü: Vahşi, düzensiz, özgürlük aşığı Kafkaslılar. [“Zloy Çeçeneç”→ öfkeli Çeçenler, kindar Çeçenler] sözü buradan doğdu. 1994’ te Çeçen sorunu üzerine Rusya’da yazılan raporlar bu önyargılarla tepeleme dolu idi. Başkan Yeltsin’in müdahaleye taraf beyanları da sık sık ırkçılık sınırını geçtiler.

Rusya’nın bölgeler teşkilatı

Çeçenistan’ın ayrılmasının diğer federal unsurların ayrılmasına götüreceği şeklindeki *domino teorisine* geri dönelim. Bu teoriye göre Çeçenistan’ın diğer federal unsurlar arasında bir istisna teşkil ettiğinin altını çizmeliyiz. Rusya’da 1992’den beri eski Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlık-larını kısıtlar bir yaklaşımda kullanılan *Yakın Çevre* kavramı gibi, etnik isimli Rusya Federal unsurları için de *İç Çevre* kavramı kullanılmaktadır. Bu tabir Çeçenistan’a uyduğu kadar diğer 22 cumhuriyetin hiçbirine uymaz. Bunun se-bepleri aşağıdadır:

1. Bu cumhuriyet diğer federasyon unsurları arasında etnik ismini veren en yüksek etnik grup oranına sahiptir: Nüfusun % 75-80’i Çeçendir. Öte yandan savaş bu oranı daha da artırmış, Rus ve Rus dilli topluluklar savaştan önce ve sonra ülkeyi terketmişlerdir.

2. Rus hâkimiyet bölgesinde hiç bir unsur Çeçenler kadar köklü bir antikolonyal direniş geleneğine sahip değillerdir. Rusya ile Çeçenistan arasın-daki uzun savaş çizgisi bu vak’ada sorunlu bir *merkez-çevre* ilişkisine damgasını vurmuştur. Bu özellik 1994 savaşıyla daha da artmıştır.

3. Direniş geleneği ile bu federal unsurun kültürel özellikleri içiçe geçmiştir. Rus müdahalesinden önceki iç politik çekişmeler, daha önce sadece uzmanların bildiği , Çeçen toplumunun geleneksel yapısını ortaya çıkarmıştır. Bunlara kabile-aşiret yapıları ve XIX. yy. Rus kolonyal politikasına karşı Kafkas direnişinin islamî sembolleri de dahil olup, bunlar Dudayev kampı ile karşıtları arasındaki mücadeleden gün ışığına çıkmıştır. **Geçmişte de Sovyet ve Batı yazarlarınca vurgulandı ki Çeçenistan ve bazı diğer Kuzey Kafkas bölgeleri Sovyet çokuluslu imparatorluğunun en az sovyetleşmiş ve ruslaşmış unsurlarını oluşturmaktadırlar.**

Rusya Federasyonu’nun bölgeler teşkilatı Rusya’nın bugünkü problemlerinin anlaşılmasında bir anahtar rolü oynar⁹. Federasyon 89 bölgeden ya da *federal usurdan* oluşur. Bu unsurlar arasındaki statü farkları önemli olup “*asimetrik bir federasyon*”dan bahsetmeyi gerekli kılar:

a. 22 cumhuriyet (en son İnguş Cumhuriyeti) RSSC’nin 16 özerk cumhuriyeti ve 5 özerk bölgesinden oluşmuştur. Herbirinin kendi anayasaları olup kendilerini *egemen* görürler. Bu egemenlik varsayımıyla yeni Rusya Federasyonu anayasasıyla çatışmaktadırlar; çünkü bu anayasa Rusya Federasyonuna ait bir hâkimiyet tanır. Bu cumhuriyetlerin anayasaları bazı temel noktalarda da 1993’te

⁹ Bkz. Busygina, İrina “*Political Crisis in Russia*”, The Regional Dimension. Friedrich Ebert Stiftung, Aussenpolitikforschung, Studie Nr. 58, Bonn 1993.

referandum ile onaylanan federasyon anayasasıyla çatışırlar. Bu çatışma noktaları kısmen kaldırılmıştır¹⁰.

b. 6 kray (bölge), 49 oblast (vilayet) ve 2 büyükşehir (Moskva ve St. Peterburg), etnik kimliği olmayan 57 idari birim oluştururlar. Bu birimler diğer cumhuriyetlerin hâkimiyet iddialarına kendi statülerini de onlara eş kılmak isteyerek cevap vermişlerdir. Bunun sonucu, 1993'te Güney Ural Cumhuriyeti, Vologda Cumhuriyeti ve Primorye Cumhuriyeti (Vladivostok) ilan edilmiş; Kozak bölgelerinden de benzer girişimler olmuştur.

c. Üçüncü bir platformda Uzakdoğu'daki Yahudi otonom bölgesi ve 10 özerk alan (okrug) yer alır. Bu birimlerin cumhuriyetler gibi etnik isimleri vardır; ama isim veren etnik gruplar bölge nüfusunun azınlığını oluşturmakta olup bir millî devlet iddiasında bulunacak durumda değildirler...

Etnik cumhuriyetler “iç çevre” mi?

... Sovyetler Birliği bir seri ulus üye devletin (birlik cumhuriyetleri) ve etnik bölgevi birimlerin (özerk cumhuriyetler ve bölgeler) birliğinden oluşuyordu. Bununla amaçlanan, bu ayrılığın tüm dünya sosyalizminin gelişimi ve milliyetlerin karışması sonucu kendiliğinden ortadan kalkacağı idi.

Cumhuriyetler arasında coğrafi büyüklük, iktisadi ve siyasi ağırlık, etnik-siyasi ve demografik yapılar açısından büyük farklar görüyoruz.... Bölgevi ekonomik farklılaşma cumhuriyetler aleyhinedir. Onların çoğu az gelişmiş bölgelerde yer alır. Merkez-çevre mali ve kaynak dağılımında *alan el* konumundadırlar... Çoğu ise Rusya'nın 1991'den sonraki iktisadi çöküşünden aşırı etkilenmişlerdir. **Çeçenistan Rusya'dan , kendi bekasını imkânsız kılacak iktisadî koşullarla ayrıldı. Rusya için önemi şüphesiz iktisadî açıdan değildi; zaten ondan kalanı da bugün yokedilmiş ya da savaşa harcanmıştır.** Önemi, yolların kavşa-ğında olmasıdır; Transkafkasya ile güney Rusya arasında önemli bir bağlantı unsurudur; ayrıca Çeçen topraklarından geçen boru hatları ile Moskova, Hazar petrol ve doğalgazını nakletmek istemektedir.

Cumhuriyetlerin siyasi gelişimine ve bölgesel elitlerin ortaya çıkışına bakıldığında farklılaşma azalır. Cumhuriyetler genellikle muhafazakâr, Brejnev döneminde yetişmiş elitlerce yönetilir. Çok nadir durumlarda bu cumhuriyetlerde bir elit değişiminden bahsedebiliyoruz iktidar aygıtında en büyük sarsıntıları Çeçenistan ve Kalmuk Cumhuriyeti yaşamıştır.

Cumhuriyetlerin millî profiline, etnik-siyasî ve demografik özelliklerine geldiğimizde yine büyük farklarla karşılaşyoruz.Yelpazenin bir ucunda Kafkas, Türk-İslam ve Türk-Moğol etnik isimli cumhuriyetler vardır. Buralarda Rusluk kısıtlanırken ciddi anlamda bir millî, kültürel ve dinî bir yeniden doğuş yaşanmaktadır. Öteki uçta etnik ve kültürel faktörler çok az rol oynamakta ve ciddi milliyetçi hareketler bulunmamaktadır... Bütün cumhuriyetler, eski Sovyet cum-

¹⁰ Federasyon ile onun millî cumhuriyetleri arasındaki farklar için bkz. : “*Analitiçeskiy obzor konstitutskiy repuplik vçodyaşçih v Rossiyskoy Fedaratsii*” Rossiskaya Federatsiya, 91/1994.

huriyetlerinden de daha fazla ekonomik ve altyapısal olarak Rusya ile içiçedir. Kendi kaderlerini tayin hakkına dayanan *ayrılıkçılık* Rusya'nın millî özerk bölgeleri için eski birlik cumhuriyetlerine nazaran çok daha azdır. Bunun sebeplerine gelince:

1. Birçok etnik isim sahibi grup, kendi cumhuriyetlerinde azınlık durumundadır...Ciddi bir çoğunluğu yalnız dört cumhuriyette (Çeçenistan, Tuva, Dağıstan ve Çuvaş Cumh.) ve bir özerk alanda (Komi-Permyak) oluştururlar. Sadece buralarda ana millî unsur bir *iç çevreden* sözecek derecede önplana çıkabilir*.

2. Kendi devletini kurma perspektifi coğrafi faktörlerce de sınırlanmıştır. Volga-Ural bölgesinin cumhuriyetleri Rusya'nın ortasındadır. Diğer bazıları ise eski birlik cumhuriyetlerinin ayrılışından sonra *yakın çevreye* ve Rusya devlet sınırına kaymışlardır. Sadece Rusya'nın bu çevresinde, özellikle de Kuzey Kafkasya'da ve Rus-Moğol sınırında Rusya Federal alanından çıkmak teorik olarak mümkündür.

3. Baltık ve Kafkaslardaki eski bazı Sovyet cumhuriyetlerinin aksine, Rusya'nın etnik isimli cumhuriyetleri yeniçağlarda kendi devletlerine sahibolmadılar. Yalnız Tuva, 1921-1944 arasında kâğıt üstünde bağımsız bir halk cumhuriyeti oldu... Volga Tatarları da modern bir devlete sahip olamadılar; devlet için tarihlerinde Ortaçağ'a gitmek zorundalar.

Bu sınırlamalar, Rusya'nın Sovyetler Birliği gibi dağılacağı kıyasını çürütmektedir. Yine de şu söylenebilir ki Rusya, *milli federasyon unsurlarının kayda değer bir kendi kaderini tayin* baskısıyla karşıkarşıyadır. Bunun sebebi *millî motifler* olduğu gibi, örneğin iktisadi motifler gibi diğerleri de olabilmektedir. Bu sonuncusu o bölge Ruslarını ve Rus olmayanlarını bölgesel özerklik isteğinde birleştirmektedir; ayrılıkçılıkta değil... Ancak yine de bu millî ve etnik faktörlerin göreceliği tablosu içinde şunu tespit edebiliriz:

Rusya hâla süregelen çokuluslu ve emperyal özelliği ile hesaplaşmalıdır. Çeçenistan örneğinde Çarcı ve Stalinci bir emperyalist entegrasyonu seçti; aracı (yöntemi) acımasız şiddet idi. Ancak, Çeçenistan'ın tarihi örneği paradoks bir şekilde gösterdi ki bu metodlarla yürütülen entegrasyon uzun vadede başarısızlığa mahkûmdur.

* Kabartay-Balkar, Osetya ve Karaçay-Çerkess cumhuriyetlerinde toplam yerli nüfus Rus-Slav unsurlardan fazladır. *İdarenin notu.*

TÜRKİYEDE YAŞAYAN KARAÇAY-MALKARLILARDA DEMOGRAFİK DURUM ve NÜFUS HAREKETLERİ

Türkiye ve Suriye’de yaşayan Karaçay-Malkarlıların tamamı Kuzey Kafkasın Karaçay ve Malkar bölgelerinden gelmişlerdir. Büyüklerimizden sık sık dinlediğimize göre, muhacirlerin büyük çoğunluğu Karaçay’ın ULLU KARAÇAY, TEBERDİ ÖZEN, DUVUT, CAZLIK ve CÖGETEY yöreleri ile Malkar’ın ÇEGEM yöresinden göçetmişlerdir.

Anavatandan ilk göç hareketi 1828 yılı 2 Kasımında cereyan eden ve Karaçay’ın Rusya tarafından işgaliyle sonuçlanan Hasavka Savaşını takiben başlamıştır. Bunu 1885, 1905, 1907 göçleri ile 1921 ve 1948 iltica hareketleri izlemiştir.

1828 yılında bazı ailelerin Mahar/Kluhor geçidi yoluyla Gürcüstan üzerinden Türkiye’ye gelerek Kars ilinin sınır köylerine münferid aileler halinde yerleştiklerini, sözü geçen muhacirlerin bugün hayatta kalan fertlerinden öğreniyoruz. Bunların tamamı cumhuriyet döneminde Kars şehir merkezine yerleşmişlerse de çoğunluğu İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlere göç ederek kökleriyle bir bakıma ilişkilerini kesmişlerdir. Keza dil, örf ve adetlerini de kaybetmişlerdir.

1885 yılında takriben 500 aileden oluşan ilk toplu göç husule gelmiştir. Bunların büyük bölümü deniz yoluyla İstanbul, Samsun ve Suriye’ye intikal ederken, küçük bir kafil de kara yoluyla Kayseri’ye gelmiştir. Bunlardan Suriye’ye çıkan 75 hanelik muhacir grubu Şam şehrine 20 km mesafede kurulan BLEY köyüne iskân edilmiştir. İstanbul ve Samsun’da karaya çıkanlardan 75’er ailelik iki grup o zaman Afyon’a şimdi de Eskişehir’e bağlı YAZILIKAYA ve AKHİSAR orman köylerine yerleştirilmişlerdir.

Samsun’a çıkan muhacirlerden takriben 100 ailelik bir grup Tokat ili Reşadiye ilçesine bağlı ÇİLEHANE köyüne, bir o kadarı da aynı ilin Artova ilçesine bağlı ARPACI-KARAÇAY köyüne iskân edilmiştir. 25 hanelik küçük bir aile grubu da Sivas ilinin Yıldızeli ilçesine bağlı EMİRLER köyüne

yerleştirilmiştir. Aynı göç kafilisine bağlı 8-10 hanelik bir grup da muhtemelen kendi istekleriyle Konya Ereğlisi’ne yakın bir mezraya yerleşmişlerdir.

Kara yoluyla göçeden 40-45 hanelik grup ise uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Kayseri iline ulaşmış ve Pınarbaşı ilçesine bağlı EĞRİSÖĞÜT köyüne iskân edilmiştir.

1885 yılında Türkiye'ye göçeden muhacirlere, Anavatan'da kalanlar **"Birinci İstampulçula/İlk İstanbulcular"** adını vermişlerdir. Hatta bunların arkasından mersiye tarzında türküler bile yapmışlardır.

1905 yılında cereyan eden göç, sayıca en kalabalık olanıdır. Anavatanda kalanlar bunlara **"Ekinçi İstampulçula/İkinci İstanbulcular"** adını verirler. Bu göçle Türkiye'ye takriben 700 aile gelmiştir. Muhacirler ilk olarak Karadeniz sahilindeki Novoresey limanında toplanmışlar ve gemilerle İstanbul'a hareket etmişlerdir. Birkaç gün süren yolculuktan sonra Boğazın Marmara ağzında toplanmışlar, oradan da İzmit limanına doğru yol alarak orada karaya çıkmışlardır. Kısa bir süre karantinada kalan muhacirler iki kabileye ayrılmış, bunlardan 400 ailelik bölümü trenle Konya'ya, geri kalanı da Ankara'ya gönderilmiştir. Altı ay kadar geçici göçmen misafirhanelerinde misafir edilen muhacirler, kendileri için Devlet tarafından inşa edilen köylere iskân edilmişler ve yeni vatanlarına yerleşmişlerdir.

Konya'ya 40 km mesafede kurulan BAŞHÜYÜK köyüne 400 aile iskân edilmişse de bunlardan 150 ailelik bir grup kendi arzularıyla Afyon'a bağlı ORHANIYE (Gökçeyayla) orman köyüne intikal etmiştir.

Ankara'daki muhacirlerden 150 ailelik grup, Eskişehir iline bağlı Sivrihisar ilçesine 20 km mesafede tesis edilen ERTUĞRUL (Yakapınar) köyüne, 100 ailelik bir grup da Porsuk ırmağı civarında ve bugünkü Beylikova ilçesine 8 km mesafede kurulan SÜLEYMANIYE (Erten) köyüne iskân edilmiş; geriye kalan 50 ailelik bölüm de Ankara Gölbaşı yakınlarında inşa edilen YAĞLIPINAR köyüne yerleştirilmiştir.

Buraya kadar anlattığımız göçlerin tamamı Karaçay'dan olmuştur.

1907 göçü ise 70-80 ailelik bir kabileyi kapsamakta olup Malkar'ın Çegem yöresinden menşe almıştır. Bunlar gemi ile İstanbul'a oradan da muhtemelen yine deniz yoluyla Mudanya'ya gelmişler ve Bursa merkezinde geçici olarak iskân edilmişlerdir. Şehir hayatına intibak edemiyen Çegemli Dağlılar 2 yıl sonra kendi istekleriyle Afyon'a bağlı Doğlat orman köyüne iskân edilmişlerdir.

Böylece bizim hesabımıza göre, 1828'den 1907'ye kadar Osmanlı Devleti topraklarına takriben 1200 aileden oluşan bir Karaçay-Malkarlı göçmen grubu intikal etmiştir. Göçü bizzat yaşayan büyüklerimizin anlattıklarına göre, aileler bir hayli kalabalıktı, ortalama hesapla 8 nüfustan oluşuyordu. Netice

itibariyle aile sayısını 8 rakamı ile çarptığımız takdirde Türkiye'ye göç edenlerin sayısının 10.000 civarında olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sözü geçen köylerden Süleymaniye'de yerleşenler (benim ailem de oraya yerleşenlerdendir) iklim ve çevre şartlarına uyum sağlayamadılar. Sıtma ve tifo gibi epidemik hastalıklar yüzünden büyük kayıplar verdiler. Birkaç sene içinde

köylerini terkederek kendilerine daha uygun yer aramaya koyuldular. İçlerinden büyük bölümü bugünkü Çifteler ilçesine 9 km mesafede bulunan açık arazide Belpınar köyünü kurarak oraya yerleşti, geriye kalanlar da Ertuğrul köyüne katıldılar. Diğer köylerden gelenlerin de katılmasıyla BELPINAR 150 hanelik büyük bir köy haline geldi.

Ertuğrul köyünden kopan 20 ailelik bir grup da Yalova'ya bağlı Çiftlikköy köyüne göç ederek orada yerleşti. Sonradan gelenlerle Çiftlikköy'de yaşayan karaçaylıların sayısı 40-50 aileye ulaşmıştır.

1864 sürgününe bakarak çok daha iyi şartlarda cereyan eden bu göçler sonunda intibak güçlükleri, epidemik hastalıklar ve savaşlar yüzünden Karaçay göçmenlerinin sayısı oldukça azalmıştır. Savaşlar durduktan ve epidemik hastalıklar kontrol altına alınmaya başladıktan sonradır ki reel anlamda nüfus artışı başlamıştır. Fakat bu artış 1970 li yıllara kadar devam eder, bu tarihten itibaren yavaşlar ve yerinde saymaya başlar. Şehirlere göç, nüfus kontrolünün kolaylaşması, geç evlenme veya hiç evlenmeden evde kalma gibi sebeplerle zamanımızda nüfus artışının negatife döndüğünü söyleyebiliriz.

Biraz da 1921 ve 1948 iltica hareketlerinden bahsetmekte yarar vardır. Büyük bölümü 1917-1919 bağımsızlık hareketine aktif olarak katılan önder ailelere mensup fertlerden oluşan takriben 120 kişi, Bolşevikler 1920'de Kuzey Kafkasya'ya hâkim olduktan sonra, Gürcüstan üzerinden Türkiye'ye sığındılar. Bunlardan büyük bölümü İstanbul'a, bir kısmı da İzmir ve Bursa'ya yerleşti. Sığınmacıların çoğunluğunun Malkar kökenli olduğu dikkati çekmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, takriben 1000 kişiden oluşan bir grup Karaçaylı, Almanlar çekilirken onların peşi sıra yurtlarından ayrıldılar. Zahmetli ve maceralı bir yolculuktan sonra hayatta kalabilenler Almanya'ya ulaştılar, oradan da Avusturya ve İtalya'daki toplama kamplarına gönderildiler. Savaştan sonra Almanlara esir düşen Sovyet askerleri arasında bulunan münferit Karaçay-Malkarlıların da katılmasıyla kamptakilerin mevcudu biraz çoğaldı. 1945 yılında bu kamplarda cereyan eden ve tarihte "Drau Faciası" diye anılan "Stalin Hükümetine iade" hadisesinden canlarını kurtarabilenlerden takriben 300-350 kadarının 1948'de Türkiye'ye göç ettiklerini biliyoruz. Az bir bölümü de ABD başta olmak üzere çeşitli ülkelere dağıldı. 1948'de gelen mülteciler belirli bir yere iskân edilmediler, genellikle istedikleri yerlere yerleşmelerine izin verildi. Onlar da buradaki Karaçay-Malkarlıların yoğun olarak yaşadıkları iller ile Ankara, İstanbul gibi büyük şehirleri tercih ettiler.

Karaçay-Malkarlıların iskân edildikleri iller ve köyler:

Eskişehir: Ertuğrul/Yakapınar köyü.
Belpınar köyü.
Yazılıkaya köyü.
Akhisar köyü.

Gökçeyayla köyü.

Acı yaylası (buraya Gökçeyayla'dan takriben 20 aile göçetmiştir).

Çifteler ilçesinde Adalar mahallesi.

Konya: Başhüyük kasabası.

Ereğli yakınında küçük bir köy.

Sarayönü ilçesi ile Konya merkezde de bir hayli Karaçaylı nüfus vardır.

Afyon: Doğlat köyü.

Bolvadin'de bir mahalle.

Afyon merkezde bir semt.

Tokat: Çilehane köyü.

Arpacı-Karaçay köyü.

Turhal'da bir mahalle.

Sivas: Emirler köyü (boşalmıştır).

Ankara: Yağlıpınar köyü,

Ankara merkezde dağınık halde bir çok aile yaşıyor.

Kayseri: Eğrisöğüt köyü.

Yalova: Çiftlikköy'de bir mahalle.

İzmir: Malkarlı ailelerden oluşan bir semt.

İzmir merkezde dağınık halde çok sayıda Karaçay aile yaşamaktadır. Eskişehir ve Konya'dan sonra en yoğun Karaçay-Malkarlı nüfus İzmir'de bulunuyor.

Bu listeye Eskişehir iline bağlı Süleymaniye köyü dahil edilmemiştir. Orada Karaçaylıların ilk yıllarına ait bakımsız mezarlardan başka bir Karaçaylı varlığı kalmamıştır.

Çiftlikköy, Emirler ve Acıyaylası köylerinin dışında kalan köylerin tamamı mütecanistir, tamamen kafaşlı göçmenlerden oluşmaktadır. Bunlardan Belpınar ile Çiftlikköy hariç hepsi devlet eliyle veya devletin yardımıyla kurulmuşlardır.

Diğer Kafkasyalı göçmen köyleriyle komşuluk durumuna gelince: Ertuğrul köyü ile Başhüyük dışındakiler bu bakımdan daha şanslı sayılırlar. Şapsığ ve Bijeduğlardan oluşan Ağlarca ve Başara orman köyleri Gökçeyayla,

Doğlat, Akhisar köyleriyle sürekli ilişki halindedir. Yazılıkaya'ya 20 km mesafede Abazalardan oluşan Çengiç köyü vardır. Belpınarlılar da Eskişehir yolu üzerinde olması sebebiyle ulaşılması kolay olan Mahmudiye adigeleri ile ilişkilerini sürdürüyorlar. Tokat ve Sivas'ın sınırlarının birleştiği yörelerde çok sayıda Kafkas muhaciri yaşıyor. Özellikle Çilehane'nin ilişkileri daha iyi durumda.

Ülkedeki şehirleşme sürecine bağlı olarak kentlere doğru olan yoğun göç hareketinden Karaçay-Malkarlı köyler de etkilenmişlerdir. Benim tahminime göre Karaçaylıların yaşadıkları köylerin % 70'i şehirlere göç etmiş durumdadır, hatta bu oran küçük köylerde % 80 civarındadır. Ancak şehre göçenlerin büyük kısmı

köyleriyle olan ilişkilerini de yoğun bir biçimde sürdürüyorlar, genellikle cenazelerini köylerine götürüp saklıyorlar.

Türkiye’de yaşayan Karaçay-Malkarlıların nüfus durumuna gelince:

Büyüklerimizden sık sık dinlediğimize göre, göçmen ailelerde üç nesil bir arada idi: Büyükbaba, büyükanne, baba, anne ve çocuklar. 8-12 nüfuslu aileler ekseriyeti teşkil ediyordu. Bu duruma göre 1200 göçmen ailenin toplam nüfusu, mülteci göçmenleri de dahil edersek 10 binden az değildir. Demografi bilimine göre normal şartlarda her 35 yılda nüfus ikiye katlanır. Bu görüşten hareket edersek, 100-110 yıl içerisinde nüfusun: Birinci 35 yıl sonunda 20 bin, ikinci 35 yıl sonunda 40 bin, üçüncü 35 yıl sonunda da 80 bin olması gerekirdi. Nevar ki Karaçay-Malkarlılar için bu hesaplama yöntemi pek de geçerli olmamıştır. İlk muhaceret yıllarında iklim ve ortama intibaksızlık ve epidemik hastalıklar yüzünden büyük ölçüde nüfus azalması olmuştur. Özellikle Ertuğrul ve Süleymaniye köylerinde nüfusun % 30’u toprağa verilmiştir. Her iki köyde bugün bile mezarların çokluğu şaşırtacak düzeydedir. İskândan 5 yıl sonra başlayan ve aralıksız 12 yıl devam eden savaş yıllarında pek çok Karaçaylı genç geri dönmemiştir. Mesela, Çanakkale Savaşında sadece Ertuğrul köyü 64 şehit vermiştir. Bunlara kafkaslılar arasında geç evlenme adetini de eklersek 1930’lu yıllara kadar nüfus artışı olmadığı gibi reel bir azalma olmuştur.

Epidemik hastalıkların kontrol altına alınmaya başladığı 1940’lı yıllardan itibaren nüfus artışı belirginleşmeye başlamış ve 1950’li yıllarda en yüksek düzeye erişmiştir. 1960’lı yıllarda doğum kontrol yöntemlerinin gelişmesi ve yavaş yavaş şehirlere göç hareketinin başlamasıyla nüfus artışı yavaşlamaya başlar ve 1980’li yıllardan itibaren daha da azalarak günümüzde adeta negatif düzeye geriler.

Bugünkü nüfus miktarını sağlıklı olarak vermek mümkün değilse de kıyas yöntemiyle doğruya yakın bir rakama ulaşmak kabildir:

Doğup büyüdüğüm Ertuğrul köyü ile yakından tanıdığım Belpınar köyünün başlangıçtan günümüze kadarki demografik durumlarını iyi biliyorum. Ayrıntılara girmeden diyebilirim ki her iki köyün nüfusu veya bu köylerden menşe alanların hepsi, günümüze kadar yaklaşık olarak % 100 artmıştır. Bu bulguyu genele irca edersek, Türkiye’de yaşayan Karaçay-Malkarlıların nüfusunun 20 bin civarında olduğunu söyleyebiliriz ve bu, doğruya yakın bir rakamdır. Suriye’dekilerin de 1000 civarında bir topluluk teşkil ettiklerini gelip gidenlerden öğreniyoruz. Bu rakamlara ABD’ye göç edenler de dahildir.

Kafkasyalı göçmenler arasında anadilini yaşatma bakımından en iyi durumda olan grup şüphesiz Karaçay-Malkarlılardır. Şehirlerde dağınık olarak yaşayanlar arasında bile anadilini konuşanların nispeti % 80-90 civarındadır. Köylerde ise bu oran % 100’dür. Tabiatıyla bunda, karaçaycının türkçenin kolay bir şivesi olmasının da rolü büyüktür.

Karaçay-Malkarlıların geleneğe bağlı işleri hayvan yetiştiriciliğidir. Bu yönden, Kafkasya’da da her zaman birinci sırayı alırlardı. Türkiye’de de aynı geleneği devam ettirmişlerdir. Mesela 1950’li yılların ilk yarısında 1000 nüfuslu Ertuğrul köyünde 27 bin küçükbaş hayvan, 1200 sığır, bir o kadar da at vardı.

Motorlu ziraatın devreye girmesiyle atların sayısı hızla azaldı ve 1970’li yıllarda sifıra indi. Koyun ve sığır üreticiliği azalmış da olsa yine önemini korumaktadır. Şehirlere göç hareketi hızlanınca genç nüfusun azalmasına bağlı olarak hayvancılık da nispeten zayıfladı. Ortam şartlarının elverdiği nispete tarla ziraati de vasatın üzerinde sayılır. Bunun dışında speşyal bir meslek grubu olmadığı gibi ticaret de yok denecek kadar geridir. Hatırı sayılır düzeyde ticaret adamlarını sayacak olursak tümü iki elin parmak sayısını geçmez.

ABD’ye göç konusuna gelince: 1960’lı yılların başlarından itibaren artan bir yoğunlukta ABD’ye göç devam etmektedir. Bu ülkeye yerleşenlerin sayısı şimdiden iki bini geçmiştir. En yoğun olarak yaşadıkları eyalet New Jersey’dir. Avrupa ülkelerine çalışma amacıyla geçici olarak gidenlerin sayısının da 150 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Y.N.

Bu yazı, yıllardan beri Kafkasya doğumlu büyüklerimizle (bugün bunlardan hayatta kalan yoktur) defaatla ve uzun uzun konuşarak onlardan edindiğim malûmat ile bizzat görüp yaşadıklarımdan edindiğim bilgilere ve müşahedelere dayanarak kaleme aldığım yayımlanmamış iki cildlik “*Körgenlerim, Eşitgenlerim, Bilgenlerim*” isimli karaçayca kitabımdan yararlanılarak hazırlanmıştır. Rakamlarda fahiş bir hata yoktur. Yaşlılarımız Kafkasya’dan kaç aile olarak geldiklerini tevatüren söylerlerdi. Ben de onlardan duyduklarımı dile getirmeye çalıştım. Tabiyatıyla en doğru bilgiler Devlet arşivlerindedir ve genç araştırmacıların ilgisini beklemektedir. YN.

MERHABA ...

Mehmet AÇIK

[K.K.]

Karaçay-Balkarlılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği Bşk.]

12 Mart 2000 tarihinde Dernek yönetimine seçilen heyetimiz adına tüm ildeşlerimize ve Birleşik Kafkasya okuyucularına saygı ve sevgilerimi sunuyorum, sağlık ve esenlikler diliyorum. Elimizde olmayan sebeplerden dolayı Dergimizin 2000 yılına ait ilk sayısını biraz gecikmeli olarak takdim ediyoruz, bundan böyle aksatmadan yayınlama gayreti içinde olacağız.

Yönetime geldiğimizden itibaren uzunca bir süre üyelerimiz ve büyüklerimizle istişarelerde bulunarak *nasıl çalışırsak daha iyi hizmette bulunabiliriz* sorusuna cevap aradık. Bu suretle oluşan fikir ve görüşler muvacehesinde iki yıllık çalışma tasarımızı şöylece özetleyebiliriz:

-Derneğimize üye olan veya olmayan tüm ildeşlerimize kapımız açık olacak ve herkesin fikrinden ilke olarak yararlanacağız. Ilımlı bir yaklaşımla kimseyi kırmadan sevgi, saygı ve iyi niyete dayalı bir hizmet verme çabası içinde olacağız.

-Halen kiralık olarak kullandığımız binanın, çalışmalarımız için yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Uzun vadede toplumumuza yaraşır bir binaya sahip olmak için, öncelikle uygun bir arsa temin edip, bilahare amaçlarımızı çok yönlü bir şekilde karşılayacak kapasitede bir bina inşa etmeyi gönülden arzu ediyoruz. Bütün ildeşlerimizin katkılarıyla bunu gerçekleştireceğimize inanıyoruz.

-Dernek tüzüğümüzde de öngörülen *Kadın* ve *Gençlik* kollarının kurulması çalışmalarını başlatmış bulunuyoruz. Bu kolları iyi bir şekilde organize edip faaliyete geçirmedikçe toplum ilişkilerimizin olumlu yönde gelişmesi mümkün olmadığı gibi mahallî kültürümüzü yaşatmamız da mümkün değildir. Genç kuşakların birbirleriyle tanışması ve kaynaşması ancak bu sayede gerçekleşecektir. Bu sebepten tüm ildeşlerimizin çalışmalarımıza katılmalarını istiyoruz ve bekliyoruz.

-Kültür ve eğitim faaliyetlerine de büyük önem vereceğiz. Bilindiği gibi içinde bulunduğumuz çağ, bilgi ve informasyon çağıdır. Öğretim ve eğitimde bilgi sahibi olmanın “*olmazsa olmaz*” şartına bağlı olduğunu kabul ettiğimize göre bu konuda elimizden gelen gayreti göstererek gençlerimizin okuyarak muhteva kazanmalarına fevkalâde ehemmiyet göstereceğiz. Gençlerimiz de Allah’ın insanoğluna verdiği “*oku!*” emrine uyarak en iyi okullarda okumak suretiyle çağımıza uygun birer muhteva kazanmak zorundadırlar.

Gayret, her şeyin üstesinden gelmeye yeterlidir, zorluklarla karşılaşsak da yılmadan çalışarak amacımıza ulaşacağız.

Bizimle aynı görüşleri paylaşan tüm ildeşlerimizi maddî ve mânevî katkıda bulunmaya çağırıyoruz.

Değerli okurlarımıza sevgi, saygı ve en iyi dileklerimizi sunuyor, sağlık ve esenlikler diliyoruz.

Dernek haberleri...

12.03.2000 tarihinde, Eskişehir Kuzey Kafkas Karaçay-Balkarlılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği’nin olağan kongresi sonunda Dernek yönetimi ve Denetleme Kurulu aşağıdaki şekilde teşekkül etmiştir:

Yönetim Kurulu: **Mehmet Açık** (Bşk.), **Mehmet Karaçay** (Bşk. Yrd.), **Celalettin Özer** (Muh.), **Yüksel Bulut** (Skr.), **Kadir Bicioğlu** (Üye), **Kasım Akıl** (Üye), **Yüksel Botaş** (Üye).

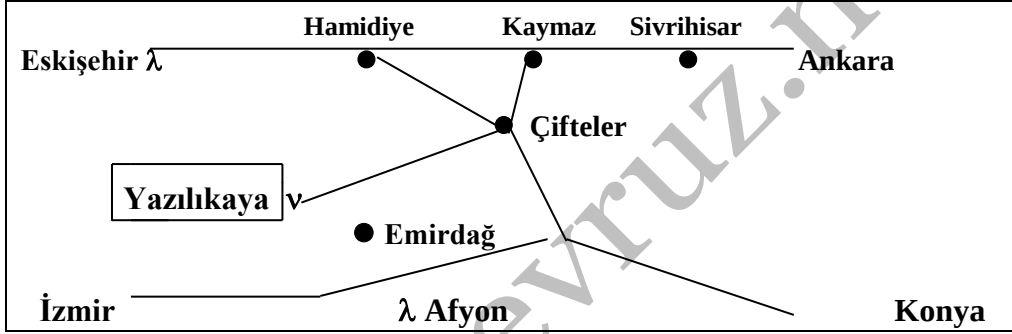
Denetleme Kurulu: **Faruk Özil**, **Hüsnü Küçük**.

“ NARTLANI TOY KÜNÜ CİYİLİVU ”

Eskişehir Kuzey Kafkas Karacay-Balkarlılar Kùltür ve Yardımlaşma Derneği tarafından her yıl düzenlenen ve bu yıl 5.sini idrak edeceğimiz “NARTLANI TOY KÜNÜ CİYİLİVU” isimli büyük buluşma günümüz Haziran ayının son Cumartesine rastlayan 24. 06. 2000 tarihinde yine tarihî YAZILIKAYA köyünde gerçekleştirilecektir. Tüm ildeşlerimiz davetlidir.

Kuzey Kafkas Karacay Balkarlılar Kùltür ve Yardımlaşma Derneği Yönetim Kurulu

Yazılıkaya köyüne ulaşımın krokisi aşağıya çıkarılmıştır:



Kartcurt

Sayı : 10 • Birleşik Kafkasya Dergisi Eki • Ocak 2000

Eskerivlerim...

Karaçay Tişirıvları Üsünden...

SILPAĞARLANI Yılmaz

Kafkasda tuvup, ösüp Türkge köçgen tişirıvıdan köpleni tanığanma. Barı da nür betli, oğurlu tişirıvıla edile. Uzun ceñli, uzun etekli Karaçay çepken-leri, bellerinde kurşakları, başlarında katı kısılğan cavlukları bıla tögereklerine süyüm çaça edile. İçlerinde cavkarın, çıltırı sarkğan canız birin körlük tül ediñ.

Sabiylege ariv aythan, erkeletgen; erkişileni caklağan, alağa sıy berip allarından ötmegen, birbirlerine kaçan da boluşurğa talpığan alamat insanla edile ala. Bütün da tansıklap eskereme , cerleri candet bolsun.

Kafkasda tişirıvları sabanda-bağhada ayavsuz işlemegeni, ındır bıla küreşmegeni, iynek savmağanı aytlıvçan edi. Mında da aytlığan avur işleni alağa kişi da tecemey edi. Tişirıvlarımız kuru eki işde erkişilege boluşa edila: ındır túbü sibirgen, aşlık elegen. Alay a koy savğan bıla iynek savğan, meni esim cetgen zamanda tişirıvları kulluğu bolup tura edi, erkişile savum işni tişirıvlağa tuvarğan edile.

Tişirıvlarımızı kol işlege ustalığı kimge da belgilidi. Oka sokğan, har etgen, ganaba tikgen, cün iyirgen, çepken sokğan, cuvurğan sırğan, cabıvlağa oyuv salğan, kiyim biçip tikgen, db. Kart katınla da teri iley edile, ton biçip tige edile, kaptal ete edile. Caş tişirıvıla cıyılıp çaçak tüyerge , şaytançalıv eterge da öç edile. Art ala, 1950-çi cılladan başlap bazarkiyim alıp kiygen cürüp tebregecinde çepken sokğan da, kol bıla kiyim tikgen da tarkaydı. Busağatda, oğarıda aytlığan işleni etebilgen tişirıvıla bek az bolurla.

Halkıbizni adet, coruk, til, sanağat degença tin baylıkların boşlamay boluşlusuça cürütürge tişirıvlarımız erkişileribizden aşhıdıla. İnsanıbizni em aman halilerinden bolğan *zarlık*, tişirıvlarımızda erkişileribizden azdı. Bu sebep-

den men tişirıvlarımızğa ıllu büsürev eteme, bağa bereme. Alanı cigitlikleri bol-masa endige deri tumalanıp boşar edik.

Kafkasdan kelgen men tanığan tişirıvlarımız...

Bılay sağış eteme da Kartcurtnu çıkhan sanlarından birinde men haparın aythan Dubukku ammağa teñiş kart tişirıvlarımızdan kişini eskeralmayma. Meni akılım ceter zamanda tavusulğan edile, hariple. Alay bolsa da Gıcıçık bıla Şaşanı üsünden bir eki söz aytallıkma. Gıcıçık, Dubukkudan kiçirek edi. Akmaklanı kızları bolup Koçharlanı Muhtar Sımayıl bıla üylü edi. Katañı, mukkur, avzunda canız tişi

kalmağan, biraz da serirek bir tişirivçuk edi. Üyleri bizge honşu bolğanı sebepli kuru da körüvçen edim. Dubukkuça elge camağatha koşulğan bir tişiriv tül edi. Serirek bolğanına bolur edi, biz sabiyle bıla uşak etivçen edi.

Şaşanı da tüşdeça eskereme. Haçıpsı abazalanı biyçelerinden bolup Karabaşlanı Tuvğanbiy bıla üylenñendi. Biyçe Şaşa devçen edile. Kışharak boylu, carık betli, süyümlü bir tişiriv edi. Tırkıkni üsüne olturup başında da bir ak cavluğu bıla mınçak tartıp zikir ete turğanın bugün da eskereme. Canız caşı Seyitbiy da Şaşa da meni bek erkeletivçen edile. Bir birlede kempek da berip kuvandırā edile. Şaşanı ölgenin eskeralmayma.

Tekelanı Dubukku bıla Şaşanı teñlerinden başha tanığanım çokdu. Aladan sora kelgen tölüleden a köpleni tanıyma, sözüçün: Bostanlanı Bakkunu kızı Horasan (35),Kurşalanı Gıcı (35), Aytekni anası Sırma (30) Bazarçılanı Afuva (30), Kipkelanı Alibiyni kızı Şamahan (25), Koçharlanı İbraynı kızı Gıcı (25), Canközlanı Süyümhan (25), Gilaşlanı Cankirni kızı Hava (25), Akbaylanı Bisminat (25). Bıladan Şamahan, kabırğa honşubuz bolğanı sebepli kartlığında bizde çaşağança tura edi. Barıda köçkünçülükñü, uruşlanı kıynılığın sınağan, erlerinden uvak sabiyları bıla kalğan sıylı ammalarıbiz edile. Bıladan kiçirekleni da sanarğa küreşeyim: Laypanlanı Badimat, Dubukkunu kızı İjalanı Hadijat, Çomalanı Ayşat, Çıçhanlanı Abidat, anamı tamada egeçi Akbaylanı Aldav (Ayşat), Akbaylanı Bay Hava, Akbaylanı Kökkez, kart anamı egeçi Sılpağarlanı Zabida, Cinlilanı/Bolatlanı Zülüy bıla Mukuy egeçle, Karabaşlanı Hacı bıla Mamurhan egeçle, Batçalanı Bakıy, Kipkelanı Somça, Bokaylanı Badimat (Anaçık), Tekelanı Bağa, Çomalanı Asiyat, anamı ekinçi tamada egeçi Badimat (Duppur), Bokaylanı Aniysat... Bıla barı Kafkasdan 15-25 cıl bolup kelgendile.

Anda tuvup cıl bıla 15 cıl bolup kelgenleden tanığanlarım a tañ kesekdile: Koçharlanı İbraynı kızları Taiybat bıla Abidat, Cansohlanı Hava, Alibiyni kızı Badimat, Borlaklanı Huraynı kızı Buttuk, Kart Zülüy, Kırımşavhal-lanı Abidat, Bolurlanı Aminat, Acılanı Abidat, anam Maryam bıla tüz tamadası Hava, Bokaylanı Afuva, Bokaylanı Padima (Duppuş), Bokaylanı Habiyyat bıla Mici egeçle, Gilaşlanı Haniş, Çomalanı Ayca bıla Samsiyat egeçle, Çomalanı Saniyat, Çomalanı Badimat, Akbaylanı Gezam, Canhot hocanı bir kelini Hacimat, Kipkelanı Hacı, Bazarçılanı Ayşat, Akbaylanı Battay, Çomalanı Hapiy, Koçharlanı Muhtar Sımayılını kızı Mukuyat, Tekelanı Afuva bıla Hadijat egeçle, Bicılanı Culduzhan, Çomalanı Şişa, Çomalanı Küntiymez, Tavlu Sülemenni katını Battay, atamı kiçi egeçi Zaliyyat, Tekelanı Buduy, Büttulanı Afuva, Çıçhanlanı Batti, Şıdaklanı Cubuy... Bu kavumnu içinde Kafkasdan hapar aytalmazça uvaklay kelgenle da bardıla.

Bılanı barın, men çaşağan elde çaşağanları sebepli tanıyma. Kalğan Karaçay ellede da tanığanlarım köpdüle, alay a barın sanayalmazlığım üçün alanı üsünden cazmayma.

Oğarıda atları sağınılğan tişirıvlarıbızın cartığa ceterça bir bölegi, başiyeleri uruşladan kaytmağanı sebepli birer-ekişer sabiyleri bıla tul kalğan tişirıvla edile. Sabiyçiklerine öge atanı sinatmaz üçün ekinçi erge barmay, öksüzlerine karap alanı ösdürüp, adam arasına koşup keslerin neden da kuru koyğandıla. Alanı kalay mahtarğa söz tapmayma. Allahu Ta’la cathan cerlerin keñ, mekâmların candet etsin...

Bizni tölüge da bizden aldağılağa da körmegen Atacurtubuznu süydür-genle ma bu oğurlu ammala edile. Artıksız da uzun kışkı keçelege alanı tögereğine cıyılıp Karaçay’dan hapar aythanların köz capmay tınılay edik. Haparlarına comakları da Nart tavrıhları da koşhanları sebepli tamam cürekleribiz uçunup tüşde çaşağança bir bola edik. Tavla, özenle, caylıkla, kışıklı, koşla, malla, çalkıçıla, biçen gebenle, çaşıl çegetle, çeget kögetle, çoku-rak suvla, curla, cuğuturla, pariyle, ayüle, kabanla... Hanla, hanları duniyağa ayılğan ariv kızları, ala bıla üylenir üçün akıl cetmegen, küç cetmegen kıyın işleni eterge küreşgen cigit çaşla; kartkurthala, çığırtavkele, aman cüreklile, igi cüreklile; emegenle, emegenle bile küreş etgen nart batırla... Barından da köp sağınılğan zat nedi desegiz, Koban suv. “İysağın çokurak Kobandan bir içer edi” dep, cürek talpıvların kuru da aytıvçan edile. Ol sebepten biz da Koban suvnu Duniyanı em tatlı, em alamat suvu bolğanına iynana edik. Ne kelsin, ömürlükge çaşarğa madar çok, barı da birem birem bu duniyadan avuşup kerti duniyağa kettile, Atacurtha tansıkların da birgelerine eltdile.

Türk şayirleden saylama şiyirle...

ARİF NİHAT ASYA (1904-1975)

A L A

Kayda kaldı ol çakla
Anala börü tuvura edi,
Carathan, insannı balçığın
Tavruhla bıla cuvura edi?
Kayda ol cigitle, alanı bazık

Tavuşları curtnu caba edi,
“Cürü” desele tavla cürüp
“Tohta” desele cürükle tohtay edile.
Curtha, baş dep ayılğan, bir
Tolu murat bıla keldile
Bu bayraksız duniyağa,
Bayrak bıla keldile.

Üzüp aldıla aynı kökden,
Bir cibek butakğa asdıla...
Curt dedile, kölekgesine
Ayakların basdıla.

Cer cüzünü arasında
Kuraldı kurultayları...
Künleri cuklana bilmed,
Cerge tüşmedi ayları.

Aladan kalğandı bu topurak...
Aylanıp oynamayık mı?
Tış milletle kızğanalla dep
Tavruhla da cazmayık mı?

Meni akkam bıla can canğa
Cazılıp turlukdu atım...
Culduzla cuklanır
Künge culduzla sakladım.

Karaçayçağa köçürgen: Y.N.

Ahmadiya Malkarlı (Ulbaşları Ahmadiya)

Ahmadiya Malkarlı... Adabiyatını, nazmunu süygenlege bugün bügeçe da bu nazmuçunu, atı hazna belgili tüyüldü. Belgili bolur amalı da çok edi: Ulbaşları Mussanı çaşı Ahmadiya cıyırma cılını içinde (1935-1955) uzak Kalımanı* tutmaklarında tutulup turğandı...

Kertidi, Allahğa karap aythanda, vlast** kirgenli beri Malkar halkını içinde ma bu adamnı kadarı alamat edi, ma munu tınç aşav-çaşavu da bar edi, dep adam suklanırça biri da bolmağandı. Anı kim da biledi. Bolsa da Ulbaşları Ahmadiya sınağan küysüzlüknü, açılıknı, zorluknu, artıklıknı sözge sıyındırıp ayıp baralğan oğuna kıyındı.

Okup bilim alıp halkıbizğa carar akılda talpınıp, keçe-kün da iş köllülüğün tas etmey küreşgen adamnı, ustaznı, fahmulu cazıvçunu atın camavatıbizğa belgili

etmeklik - bugün, anı kesinden ese bizge – savlağa, kellik tölüleğe begirek kerek bolğanı sözsüzdü. Anı alaylığın, bu nazmulanı okup çıkğan adam kesi da anılarıkdi, kallay adamları tutmakğa atıp turğanların da billikdi. Men oyum etgenden, Ulbaşları Ahmadiyanı nazmuları bıla şağırey bolup kalırğa oğay, kölden bilip, esde tutup, oyum etip çaşarğa kerekbiz. Alada allay bir çaşav kertiçilik, allay bir akıl, cürek tazalık, öz milletine süymeklik bardı:

Ulbaşları Ahmadiya 1905 cılda Oğarı Malkarda tuvğandı. Cıyırma bıla beş cılında ol Moskvadan okup, miyik bilim alıp kaydadı. 30-çu cılda Nalçikni okuy şaharçığında ustaz bolup işlep turadı. Ol közüvde Ahmadiya “Uşkolçula” degen hapaarla kitabın, “Cañı küç” atlı cıyımdık jurnalda da oçerkin*** çığardı. Andan sora da anı türlü türlü suratlav çığarmaları basmalanadıla. Karasözde (nesir), nazmuçulukda da fahmusu bolğan adam, Ahmadiya, Arap okuvdan ülüşlü edi.

İşlegen cerinde kesi halkına, anı çaş tölüsüne sak bolup nazmula, hapaarla cazıp milletine kulluk eteyim dep, ariv umutları bıla çaşay başlağan Ahmadiyanı, calğan dav bıla tutup Kalımağa alıp ketedile:

Üç tenizni cırala
Arı barğan kemele,
Teknikadan cüklenip
Kalımağa kelgenle.

Terk çok bolup kaladı
Tenizlede ızları...
Adam küçden eriyle
Kalımanı buzları.

(Kalıma, 1944)

* Kalıma: uzak Sibirde bir cerni atı.

** Vlast: rejim, Sovet rejim.

*** Oçerk: röportaj, deneme.

Poyetni (şairni) ne tukum *teknikanı* üsünden aythanın anılağan kıyın tüyüldü. *Kalımanı buzları* da adamnı (adamnı desek da murdarnı, caldatnı) adamğa sinathan azabından *erigenleri* tuvradı.

A.Soljenitsinni [“*Arkhipelag Gulag*”→Gulag Takımadaları] degen kitabın sovetleni oyulup ketgen kiralını halklarında okumağan-bilmegen adam bolmaz. Carsıvğa, Ulbaşları Ahmadiyanı *Aliy* degen poyemasın da kesibizde, Malkarda eşitgen oğuna etmegendile. Bolsa da Kalıma kıyamasını otunda cazılğan bu poyema cıntı da suratlav hunerni, çaşav kertilikni, kişilikni poyemasıdı derge bollukbuz.

Ştafnoydan* har künden Garanin buyruk berip
Elli adam alalla, Alanı anda kıralla.
İtle bıla sürdürüp, Kiyimleri garajda
Cerpantinşe** salalla Töbe bolup turalla.

Kurilkin Solovkada***

Tutmakları kıradı.

Kan bıla kañalada

“Sos” cazılıp turadı... (“Aliy”)

Korkmay, büyükmay, tersine tartıp, calğan ayıp, “entda bir aman kün” keltirirle degen arsarlıkğa berilmey, közbavsuz kerti söznü aytırğa bugün bügeça da alay köpleni kolundan kelmeydi.

Cıyırma cılnı Kalimada tutmak bolup kaythan poyet/şair Ahmadiya va, ölüp ketginçi de aytıp turğandı kertini: “Akğa” karadı dep aytdıralmağan edi arıa Stalinni zindanı.Da aytdıralırmı edi da:

Bu halnı kötürälmäy	Kesi kesin coymaklık
Köple kesin buvalla.	Korkaklanı işidi.
Belbavuna tağılıp,	Kıynlıknı kötürüp
Çırıl buzlap turalla.	Caşayalğan-kişidi.

Ne çırmıkla salıp küreşsele da “halkıbiz bir tilli” bir innetli bolup, bir birine ters karamay, til etmey, calğan dav aytmay, “eslisin alğa salıp”, bir igi küñge çıksa edi! dep, Ahmadiya milletine kolundan kelgen tenli bir aşılık eterden kesin ayamağandı. Anı ellibeşinçi cılda Kalimada Malkar halknı tuvğan cerinden sürülgenine, arı deri da çegip kelgen kıynlıklarına atap cazğan “Ullu palah” degen nazmusu mağanasın bugün-bügeçe da tas etmegendi.

Nazmunu üsünde Otarlanı Kerimni bıllay bir kol ızı saklanğandı: “Ahmadiya! Bu nazmuñda fayğambar kibik aytasa, bolsa da ‘ters anılaşınır’ korkuvda, alkın kitapdan tışında koyayık.”

Tüz ayta edi Kerim: ol çakda allay nazmu basmalagañ kerti da korkuvlu edi.

* Ştrafnoy: mahkûm, mahkûmlar.

** Serpantin: sıra, dizi.

*** Solovka: uzak Sibirde bir cerni atı.

“Da, Ahmadiyanı kalğan nazmuların a kitap etip çıkarırğa nek caramay edi? Biz anı bu colğa deri bir tizginin da basmalanıp körmegenbiz. Munu halkdan nek bukdurup turğandı?” derikle da bolurla. Cuvabı birdi, biyağıdı. Poyet kesi cazğanlay, hata “caşırın kabır kazğanlada” edi, “tille eterge bazğanlada”.

Ahmadiyanı “Çerek” degen at bıla 1958 cılda basmağa hazırlanıp, Otarlanı Kerim da -çıgarırğa- dep kol salğan cazmasın, kitap basmanı ol közüvdegi tamadası tıyıp koyğan edi. 1965 cılda duniyadan ketgen poyetni çıkarmaların belgisizlikni zindanına athan tavlu matallı cazma va millet adabiyatıbiznı klasigiça, uşkol kitaplağa iş da koşuladı. Hov, biyağı “baltala” eşikde kalıp.

Poyetni sav zamanında, hayt degen çağında “halkına hayır koşarğa, cüregi kuanıp caşarğa” koymaydıla; “cazğanın da zarfha urmaydıla”. Allay fahmuğa, ertde-keç bolsa da col çıkmay kalmaydı.

Kalimada cıyırma cılnı tutulup turğan, alay бүгүlmegen, sınmağan poyetni nazmuları ençi kitap bolup çıgadıla. Allaha şukur adabiyatıbiznı, madaniyatıbiznı üsünden “kayğırırçula” bukturup turğan nazmuları...

1958 cılda ol colu kesilgen kitabına Ahmadiya bayam, “Çerek” dep teren sağış etmey atağan bolmaz edi. Çerek tavusulmazlıkdı, boşalmazlıkdı, ömürlükñü belgisidi. Çerek kesi caşavdu, caz başında karıvu-küçü bütün bolğan, cürekleni igilikge, arıvlukğa talpındırğan:

Muthuz avlak ak cabıvun taşlasa,

Kögürçün da “gugu-gugu” etip başlasa,
Kök kükürep, eliya da çaşnasa,
Bizde aña: “Ma caz başı!” deydile.

Caş kırdıkçık cerden şo az karasa,
İrhı kelip çağalanı talasa,
Metেকে da üyçüğünden carısa,
Bizde aña: “Ma caz başı!” deydile.

Men bu nazmunu Malkar poyezyanı (şiyirini) bek igi çığarmalarından birine sanayma. Ahmadiyanı billay alamat tizginleri va kerti da köpdüle.

Sav bolsun filologiya ilmulanı kandidatu, kritikçi Orusbiylanı Fatimat. Ol 1981 cılda “Malkar adabiyatnı tarih oçerkleri” degen at bıla çıkğan kitapnı 115-çi betinde, Ahmadiyanı suratın da salıp, anı 1935 cılğa deri cazılğan çığarmaların da esgertgen edi.

Atı Kaysınça, Kerimça cazıvçularıbıznı tizmesinde ayılırğa tıynışlı poyetibizni, Ahmadiyanı üsünden tıñılı söznü köznü aldadı...

Tabaksoylanı Muhtar

“Miğitav”nu 1994 de çıkğan 5-çi sanından alınğandı.

Kalay ulu Appadan çam cırıla...

Hubiy ulu Özdenbiy

Oy bu biçen, alamat biçen,
Seyirlik biçen, tarlav biçen,
Munu sütün a kim içer,
Kaskanı savup ayran kim eter?
Adamlanı hayran etgen
Hubiy ulu Özdenbiy,
Meni atıma aş salmadıñ.
Keçegi konakğa almadıñ.
Meni çaşavum da bılaydı,
Koşdan koşa aylanıvdu.
Avursunduğuz boşuna,
Aşdan ölgen aç gâvur.
Korkduñ, tiyedi dep avur.

Hoçaları

Hoçaları omakla,
Hagokla, cercarğanla,
Keslerin a, cezayakla,
Ayamay örge takğanla.
Çam atları va
Bılanı şap-şupla,
Ala da adamnı
Cukğa sanamağanla.
Kurğak Hoçalanı

Carlı Dırğa

Carlı Dırğa Calçı boldu,
Çomalağa malçı boldu.
Beşcılık calın davladı,
Tüzlüknü va tapmadı;
Kıyını üçün tüyüş açdı,
Hak ornuna tayak tapdı:
Biri boynuna urdu,
Biri kolun buvdu,
Biri kabırğasına urdu-
Barısı da türdüle,
Ayamayın tüydüle.
Közün kaşın teşdile-
Mal ornuna cumduruk berdile.

Karğış

Hucu kallık biçenligiñ
Üzülüpmü barad içegiñ?!
Sohan tahtañamı tüşdüm,
At avzu bıla eki tartdı ese,
Allay bir nege bişdiñ?
Ahırathamı eltirikse,
Kalkıp turayem, kan cavğan!
Üsünge avarık kalarñ!

Bilgenleri oyun-toy,
Haman tepsep turmağız,
Boldu artı! Mussa, koy!
Hoçaları Zaynepni satıp
Kara acirge minedile.
Kalay sıyırırğa bilmeyin,
Özdenları içlerinden küyedile.

Hoçaları “işle, et” deseñ,
Anı çirt da süymeydile.
Kurğak kuv sözden başha
Halı, kılık bilmeydile.

Bostan Bostan

Bostan, bostan!
Kutulmadıñ borçdan.
Rakay öpkelep ketgendi koşdan,
Bıla koşnu koyğandıla.
Birbirinden toyğandıla.
Bostanları dordukla,
Bek akılsız torskukla.
Koşları çaçılğandı.
Bir birlerine betleri açılğandı,
Koşha konak koymaydıla,
Kelgenni sürüp kıstaydıla,
Bir birin aşaydıla.

Appanı çam cırları “*Kalay ulu Appanı Izın Izlay*” atlı kitapdan alınğandı. Ortabayları R.-
Biciları A., Çerkessk 1995.

Endireyli

Derviş İbrahim Dağıstanîden Din Nazmula

Men başlayman bu zamannı halından
Toy etgen adamları camanlarından
Şeri’atnı tutmağan musulmanlardan
Haram colğa zaya etgen malından
Muslıman bolsa şeri’atdan çığarğa caramaz
Haram zatlar kaytıp da halal bolmaz
Bu endigi bizni ahır zamanda
Caşlar kızlar fasatlık hamanda
Saklap bolmay kızlarını ataları da
İblis aythan küyde cürüy barı da
Alğın başlap iyma-ıslam bilmeysiz
muslimanbız dep başıgızın aldap cürüysüz
Ölür avruv tiygen künde bilirsiz
Ahıratnı körmez kibik cürüysüz
Azrailni körse barmakların kabacak
Ozğan işge kaydan fayda tabacak

Bolcal berip kulluk eterge koymacak
Bügünleriñ kaytıp saña gelmecek
Bu dünyadan ölecegiñi bilmeysen
Tar kabırnı oylamağan teli sen
Can berip bolmay köp kıyınlar körürsen
Toprak tübünde catmak neçik bilirsen
Bir kün kibik tar kabırnı körürsen
Konak bolub ahıratha barırsan
Din egeçlerim ahıratnı oylağız
Bile turup otha tüşüp canmağız
Erkişiler bılan birge atha minesiz
Tiyre caşlanı savkel dep kolun tutasız
İymanığıznı nafsulhavağa satasız
Erkişilerden adep saklay bilmeysiz
Fasıklar bılan koltuklaşıp tefseysiz
Maruşkolar sıfatında cürüysüz
Har bir adam saklamasağız çarhığız
Cılanlağa suvsap bolur kanığız
Kulaklarığızdan başlap çaçığıznı açıp cürüysüz
Sizni kibik kız bolurmu adepsiz
Kızlar bolsağız ullu cavluk bılan cürügüz
Erkişilerge çarhığıznı körgüzmeğiz
Kol tuthanlar at allına minip cürügenler
Toylar etip külüp oynap tepsegenler
Muslımanbız dep gâvur bolup ölecekler
Cahannemde İblis bılan küyecekler
Toñuz eti kibik bolur toyğa barsağız etigiz
Maymul suratında bolur kıyamat kün betigiz
Bu hal bılan kızlar erge barsağız
Ayıp kimnidir cahannamda cansağız
Cannetde tınçlık ni'matları süyesiz
Cahannemge barğan colda cürüysüz
Allah sizni ahşı colğa tüzetsin
Kuran hadis buyurğan colda cürütsün
Rızkılarığıznı halal maldan köp etsin
Kıyamat kün Rasul bılan birge etsin
İbrahim bilip dünya bılan erişsin

Ğaffar Allah günahlarından keçsin
Canın çarhın Allah üçün cürütsün
Kadir Allah ömürün uzun etsin
Bir miñ üç cüz ciyırma eki cılında
Böyle cazdım Rabi'ulahır ayında
Konaklıkda muridlerni kolunda
Karaçayda Sılfağarlanı elinde

Bu nazmu, Kartcurtnu alğa çıkğan sanlarında açık etgenbizça, kart Atamdan kalğan zikirle bıla din nazmula cıyılğan kolcazma almanakdan alınğandı. Kafkasdan toğuz cılda kelgen Atam aythanğa köre Derviş İbrahim, Karaçayğa keke kete turğan bir şıyhdı. Y.N.

Nart Sözle

— IX —

ΦEriñçek er bolmaz, er bolsa da köp barmaz.
ΦEriñçek avruv tabar, işlegen savluk tabar.
ΦEriñçek bir ayağın alğınçı, birsi ayağın it alır.
ΦEriñçekge bugünnden tambıla tab.
ΦEriñçekge ot etdirme, muharğa hant etdirme.
ΦEriñçekni tambılası kurumaz.
ΦEriñçekni sıltavu tavusulmaz.
ΦEriñçek tüşge deri cuklar da iñirge deri esner.
ΦEriñçekge ot saldırsañ, üyüñe ot salır.
ΦErkişini cılamuğu taşnı eritir.
ΦErkişini carıthan da katın, arıthan da katın.
ΦErtde eteriñi keçge koyma.
ΦErtde kopfan col alır, ertde üylenñen töl alır.
ΦErtde turğannı erkek atı tay tabar.
ΦErtde turğan ökünmez.
ΦEl aşığan emegenden el teyrisi aşhı.
ΦEmegenñe katın bolsañ tözerge küreş.
ΦErtdeñi onov iñirge caramaz.
ΦEsi bar esi coknu etegi bıla cabar.
ΦEsirgen esindegin aytır.
ΦEski kiymegen çañını bağasın bilmez.
ΦEski kuşnu uyası kuru kalmaz.
ΦEte bilmegen, it ıylığın körür.
ΦEtmaz işiñi başlama, başlasañ da taşlama.

ΦEterge erinngen aşarğa tapmaz.
ΦEşekle bıla cıyılğan at kılıklı bolur.
ΦEşek ögüzge “carğa cuvuk barma maña cük bolasa” dey edi.
ΦEşekge minngen birinçi ayıp, andan cıgılğan ekinçi ayıp.
ΦEşek “müyüz saldırama” dedi da kulağın aldırıldı.
ΦEşekge cer salğanlıkğa at bolmaz.
ΦEşek tayak da költürür, cük da költürür.
ΦEşegini halisin iyesi bilir.
ΦEşek baldırğan tapsa, ayüğe kabdırır.

ΦEşekni kıyını halal, kesi haram.
ΦEki teli bir bolsa, duniya künün körürle.
ΦEmegenni bugün aşarı cılay edi da
tambıla aşarı cırlay edi.
ΦEşikli çıçhan, üylü çıçhannı kıstay edi.
ΦEfendini aytğanın et da etgenin etme.
ΦErkişini canşağı, tişirivnu ashağı.
ΦEki cıpçık tüyüşse, cayaçığı tük tüşer.
ΦEsirgen esindegin aytır.
ΦElge citi balta, kesine duppuk balta.
ΦGelev körseñ cer sorma, kelbet körseñ er sorma.
ΦGitçe barmaq da aşıvdu.
ΦGitçe ciltin ulla elni candırır.
ΦHazırğa hazna çıdamaz.
ΦHalisin bilmegen atıña minme.
ΦHalk aytmaz, aytsa da boş aytmaz.
ΦHalk birden ürse cel bolur, halk birden tükürse sel bolur.
ΦHayır söylemezge hapar sorma.
ΦHalk bıla körseñ kıyınlıñıñ zavukluk.
ΦHalk candırğan çıraknı üçülteme degenni sakalı üyültülür.
ΦHalknı cırın cırlasañ, halk ejiv eter.
ΦHalk kalayğa avsa sen da alayğa av.
ΦHalk saña sıy bermey ese, halkdan öpkeleme da
kesiñden öpkele.
ΦHanña da keledi hariplik.
ΦHantına köre tuzu, üyüne köre kızı.
ΦHar canıvar kesi teşigin koruvlaydı.

ΦHar kim da anasından kımija tuvadı.
ΦHar kimni da kesi kozusu kesine koçhar.
ΦHar kim da örlegen tavum miyik bolsun deydi.
ΦHar kankıldağan tavuk kozlamaydı.
ΦHar kuşnu eti aşalmaydı.
ΦHaram karnaşdan halal teñ aşkı.
ΦHar elde bir üyün bolğandan ese, bir cuvugun bolsun.
ΦHauh bermesem men antsız,
bergenimça keltirmeseñ sen antsız.

SILPAĞARLANI TUKUM TEREKLERİ *

NAVRUZ



Sılpağar

(Navruz bıla Sılpağarnı arasında talay *ata* bolurğa kerekdi, alay a bilalmaybız)

Temircan

Kiçi Navruz

Dobar (Aslan)

Arsa

Kandavur

Dobarnıkıla: Deboş – Dommayçı – Adey.

Deboşnukula: Eldavur – Barak.

Eldavurnukula: Geriy Efendi – Hacı Sımayıl.

♦ **Geriy Efendinikile: Safiyat (Kafkasda kalğandı) – Azret Aliy – Zalihat.**

Safiyatnıkıla: Şerifat–Azret Aliy–Kelimat–Ahiya–Halit–Hapsat–Aslan.

Azret Aliynikile: Muzafer–Nurettin–Gülşen–Yılmaz–Ruşen–Safiyat.

- Zaliyhatnıkıla:** Pakize-Cahit-Gülay-Türkân-Seniyha.
- ♦ **Haci Sımaylınıkıla:** **Ahmat-Muhacir-Abu-İlyas-Hanafiy.**
- Ahmatnıkıla:** Kafkasda çaşaydıla.
- Muhacirnikile:** Hasan-Huseyin-Fevzü-Hasiybe-Ali İhsan-Aysel.
- Abunukula:** Nazire-Muziya-Sabriya-Saviya-Kâvsar-Sadık-Abdullah.
- İlyasnıkıla:** Safiyat-Muhammat-Seyit-Bilal-Seniyha-Zekeriya-Ahiya-Bünyamin-Şaziye-Şükriye.
- Hanafiyinikile:** İsmet-Mühiybe-Yakup-Mussa-Mesut.

Dommayçınıkıla: Okupçuk-Orazay-Aliysoltan.

Okupçuknukula: Kart Sımayıl-Kasım-Hırha Cüsüp-Şahım-Caraştı.

Kart Sımaylınıkıla: Citibaş İdris-Nafiydat-Noruya.

Kasımnıkıla: Boyavçu İlyas-Hızır-Ishak-Mussa-Ramazan.

H. Cüsüpnüküle: Zuliyhat-M. Aliy-Umar-Marziyat.

Şahımnıkıla: Mudalif-Mussa-Safar.

Caraştınıkıla: Unuhçuk-Hamzat Hoca-Habiy.

Orazaynıkıla: Abek-Çubur-Şıkka.

Abeknikile: Ayşat-Badimat-Maryam-Şiyat-Mussa.

Çuburnukula: Hızır-Sokur Osman.

Şıkkınıkıla: Aminat-Sımayıl.

Aliysoltannıkıla: Hacibiy-Başçı-Tavbiy.

Hacibiynikile: Memmet-Çımmak-Dede-Hıday-Kalğan üydegisi.

Başçınıkıla: Tohtar-Huseyin.

Tavbiynikile: Hamzat (Av. Özdemir), Sevim.

Adeynikile: Biybolat-Canbolat (Kafkasda kalğandı).

Biybolatnıkıla: İssa-Alımırza-Cogu.

♦ **İssanıkıla:** Topal Hacımırza-Sülemen.

Hacımırzanıkıla: Aytek.

Sülemennikile: Minat-Abidat-Adey-Ayşat-Marziyat.

♦ **Alımırzanıkıla:** Lokmanbiy, Egeçi.

Lokmanbiynikile: Sufiyat-Gülizar-Gülperiy-Hasan-Nurcan-Maryam-Naciye.

Egeçinikile: Sayhat-Nazım-Güllü-Naci.

♦ **Cogunukula:** Teli Mussa.
Teli Mussanıkıla: İhsan-Satı.

Arsanıkıla: Hıkkı Sımayıl-Biçençi.
Hıkkı Sımayılınıkıla: Canhot-Karacaş.

♦ **Canhotnukula:** Zabida-Leylanı anası-Hızır.
Zabidanıkıla: Habiybat.

Hızırnıkıla: İlyas-Maryam-Hayriya-Şerefettin-Padima-Ehliman-Salahattin.

Leylanı Anasını: Leyla (Kafkasda kalğandıla).

♦ **Karacaşnıkıla:** İdris-Şonay.

İdrisnikile: Aliy-Akif-Savdat-Padima-Hadijat.

Aliynikile: İlhan-Burhan-Mustafa-Huseyin-Nurhayat.

Akifnikile: Abbas-Bahriya-Hanafiy.

Savdatnıkıla: Mâzim-Mustafa-Yaşar-Kâvsar-Sufiya-Latife.

Hadijatnıkıla: Turan-Fadima-Pakize.

Şonaynıkıla: Padima-Sadullah-Kâvsar-Sabriya.

Padimanıkıla : Makbule-Ali İhsan-Seydi-Gülsüm-Mussa-Hayrettin-Abdullah.

Sadullahnıkıla: Mehmet-Ahmet-M. Emin-Nuruya-Hayriya-Rukiya.

Kâvsarnıkıla: Aliy-Aysel-Belkıs-Hava-Fadima-Hatice-Ayşa-Abidin.

Sabriyanıkıla: Mehmet-Celal-M. Emin- Ahmet- Hasiybe- Fadima-Gülfidan-Gülbeyaz-Hatice.

Biçençi'ni atavulundan mında Abulhapnı üydegisi bardı.

Kandavurnukula: Kandavurnu çaşı bıla anı çaşını atın bilgenle bizge bildirsele kuanırız.

Kandavurnu Çaşından tuvğannıkıla:Baçay,Geriy, Salatgeriy, Gakkay, Kasım.

♦ **Baçaynıkıla:** Aslan (Akka) Abul, Humcu, İdris.

Aslannıkıla: Hasan, Mustafa, Davut.

Abulnukula: Kıymat, Maryam, dağıda eki kız.

Humcunukula: Yaşar, Kara.

- ◆ **Geriynikile:** Çolak Ramazan, Zülüy.
- ◆ **Zülüynüküle:** Sami, Sabır (caşlay ölgendi).
- ◆ **Salatgeriynikile:** Tohtar.
- ◆ **Gakkaynikıla:** Efe, Harun.
- ◆ **Kasımnıkıla:** Osman Usta, Kaplan Aliy, Hacıyat, Kışba, Battay, Hızır.

Osman Ustanıkıla: Yakup, Yusuf, Şoğayıp, Gülizar, Gülperiy, Ramazan, Nuruya, Emina.

Kaplan Aliynikile: Baymırza, Karamırza, Bekmırza, Ramazan, Nuruya.

Hacıyatnikıla: Şerifa.

Battaynikıla: Salimhan.

Hızırnikıla: Ziya.

Sılpağarlanı Tukum Tereklerin hazırlağan közüvde, Navruzdan Deboşğa deri bolğan tölüleni tamadalarımızdan, artıksız da Atamdan eşitgenlerime köre men hazırlağanma. Andan bugünne deri bolğanlanı da egeçten tuvğan Kumuklulanı Salahattin bıla birgeley hazır etgenbiz.

Navruznu 13. ömürde çaşağanı ayıladı, bir kavumla 16. ömürde çaşağandı deydi. Kertisin bilgen kıyındı. Bolsa da Navruz bıla Sılpağarlanı arasında 200-300 çaklı bir zaman ozarğa kerekdi. Meni hıysabıma köre, Sılpağar 1650 cılğa cuvuk çaşarğa bollukdu. Bılay hıysap etsek Sılpağar bıla Navruznu arasında üç tölü, 100 cıl ozarğa tıynçlıdı. Olbir türlü sağış etsek a ne ayavsuz 10 tölü, 300 cıl ötgendi. Ekisini arasında çaşağan atalanı bilalmaybiz.

Temircan Sılpağarlanı atasıdı degenle da bardı, meni sartınğa Sılpağarlanı çaşadı degen kerti bolur. Neçün desegiz, Temircannı atı bıla tukum ayılmaydı. Temircannı **Avurcan** dep karnaşı bolğanın burunğu kartlarıbizden eşitgenme, alay a andan arısın bilmeyme. Busağatda Kafkasda çaşağanla da *Dobarnı tölüsünden ertdegileni* bilmeydile. Barını da bilgeni 1850-çi cıllağa cuvuk Karaçaynı oruslu valisi *Zukku Prustof* cazdırğan tukumlanı atlarını tizivüdü.

Navruzdan, Sılpağardan sora da köp tukumla kelgendile, sözüçün: *Bayramkulları, Koçğarları, Battıları, Acıları, Gappuşları, Golaları, Gappoları*, dağda başhala.

Sılpağarlanı Yılmaz

∴ Kartcurtnu bu sanından başlap Karaçay-Malkar tukumlanı **Tukum Tereklerin** basmalarğa murat etebiz. Bu col, ülgüğe dep Sılpağarlanıknı saldı. Bu zatnı üsünden bilgen adamla kesi tukum tereklerin cazıp bizge cibersele, sırağa salıp barın basmalarıkız. Hazırlannıkı tekstni tüz bolurun begitir üçün talay adam

bir cerge cıyılıp keleş eterge kerekdile. Artıa canılıç çıksa, anı da tüzetirge küreşirikbiz. **Y.N.**

Sılpağarlanı tukum terekleri:



Sılpağarlanı tukum terekleri:



Yıl : 6

Ocak – Şubat – Mart

2000

Sayı : 21

yilmaznevruruz.net

İÇİNDEKİLER

ÇEÇENİSTAN Yanıyor	
Yılmaz NEVRUZ	1
ÇEÇEN Kadınları	
Osman ÇELİK	9
Kafkasyada Rus Emperyalizminin	
Taktikleri ve Rus Karakteri	
A. Hazer HIZAL	14
Çeçenistan ve Rus "Yakın Çevresi"	
Uwe HALBACH	
Çev. : A. Atalay Ünaltay	17
Türkiyede Yaşayan Karaçay-Malkarlılarda	
Demografik Durum ve Nüfus Hareketleri	
Y. N.	25
Merhaba	
Mehmet AÇIK	31
Dernek Haberleri	32
Eskerivlerim	
SILPAĞARLANI Yılmaz	33
Türk Şayirlerden Saylama Şiirle : "Ala"	
Arif Nihat ASYA	36
Ahmadiya Malkarlı (Ulbaşlanı Ahmat)	
TABAKSOYLANI Muhtar	37
Kalay ulu Appadan Saylama Cırla	
KALAY ULU Appa	40
Endireyli Derviş İbrahim Dağıstaniden	
Din Nazmula	41
Nart Sözle	43
Tukum Terekle	45

Birleşik

Kafkasya

Üç aylık dergi

Sahibi:

K.K.Karaçay-Balkarlılar
Kültür ve Yardımlaşma
Derneği adına:

Mehmet Açıık

Yazı İşleri Müdürü:

Mehmet Karaçay

Danışman:

Yılmaz Nevruz

Haberleşme Adresi:

Mrk. P.K. 62
ESKİŞEHİR

İdare:

Akcam Mah.
Zeytinler Sk. Nr. 2
Odunpazarı-Eskişehir

Tel: 0222 221 66 97

Fax: 0222 221 34 60

Dergi: Dernek hesabına
1.250.000 TL. bağışta
bulunmak suretiyle
temin edilebilir

Posta Çeki Nr: 112736
(Mehmet Karaçay)

Dergideki yazılar kaynak
gösterilerek alınabilir

Baskı:

TDV Yayın Matbaacılık ve
Ticaret İşletmesi
Tel: 0312 425 27 75
ANKARA

KARTCURT

Sayı: 1 • Birleşik KAFKASYA Dergisi Eki • Aralık 1996 • Hazırlayan: Dr. Yılmaz Nevruz

Eskarivlerim...

KÖRGENLERİM EŞİTGENLERİM BİLGENLERİM

Sılpağarlanı Yılmaz

AL SÖZ

Munda çaşağan karaçaylıla Atacurtdan ayrılğanlı cüz cıldan artık bolğandı*. Artıksız da bu art cıllada keçim kayğı bıla şaharlağa köçüp tebreğenli ana tilibiz bıla adetleribiz em költür baylığıbız karıvsuzdan karıvsuz bola baradı. Tilni da, adetni da bilgenle köp bolğanlıkğa, bılanı elleden uzakda çaşağan çaş tölüğe üretirça bir madar da tabılmaydı. Munu üsünden köp sağış etip eki zatnı tındırırğa oyum etgenme: *birinçisi*, Karaçayça-Türkçe sözlük caraşdırğan; *ekinçisi*, költür baylığıbız bıla adetleribizni (bilgenime köre) cazıvğa köçürgen. Sözlüknü tañ kesekni alğa caraşdırğan edim; anı kibik költür haznabızdan da köp zatlanı "*anşiv-materiyal*" halda cıyarğa küreşgenme. Adetleribiz bıla munda çaşağan karaçaylılanı üsünden da üç cılnı mundan alğa (1993) "*Körgenlerim, Eşitgenlerim, Bilgenlerim*" atlı bir kitab cazğanma. Alay a bu kitapnı busağatda basmalatırğa niyetim çokdu. Amma, anı içinden bir kavum bölümneni dergige salsam, çaş tölü hayırlannık bolur, dep murat eteme. Cañılışlarım, halatlarım bar ese bilgenle tüzeltirle.

Küreş bizden, boluşluk Allah'dan...

* Rûmî takvimge köre 1321 / (1904) cılda Atacurtdan köçüp 1322 / (1905) cılda Türkde ornalğandıla. Karaçay'da bu köçkünçülege "*Ekinçi İstampulçula*" deyidle.

MEN TANIĞAN BURUNŇU KARTLARIBIZ

TOMAY AKKA-EZA HOCA - Anamı tamada egeçi Aldavnu ulla kızı Badimat, Koçharlanı Ezanı çaşı Okup bıla üylü edi. Anı bizni bıla teniş sabiyleri bar edi: Ziya, Pakize, Zehra. Ziya menden 5 cıl tamada, Pakize menden 3 cıl ulla egeçim Gülşen bıla teniş, Zehra harip da meni bıla teniş. Eza Hoca ol közüvde elni em bay eki adamından biri edi. Kızıl sarğıldım cuka sakalı, kolsuz tobukka çete cün kaptalı, şıntakı börkçüğü bıla közüme körünüp turğan kışha boylu, katanñı bir adam edi. Bizni bıla söleşip bir birlede bizge teñlik da ete edi. Men tanığan zamanda (1942-43) 70 cılda bolur edi. Arbazlarında balçibin çetenleni da eskereme, çibinle urmasıyla dep korkup arı beri kaçhanıbizni da. Kabak işikleri Ezalanı kabak eşiklerine karap turğan bir üyde çaşağan, tülkesi tavusulğan bek kart bir akkanı da eskereme: Ijalanı Tomay. Kabak eşiklerini sol kabırğa hunasını allına salınıp turğan mazallı bir tomurav bar edi. Üy iyesi Ahmat Hocanı üybiyçesi Huzaymat Tomaynı koltuğundan kirip akırtın akırtın atlata, keltirip ma ol tomuravğa olturta edi. Tomay akka gloçunu toğay canın kolları bıla katı kısıp alanı üsüne da avzun tirep sağışha ketip turğan bolmasa söleşgen da etmey edi. Kesiniñ sabiyi bolmağandı. Kartlığında tişirivu ölüp karar adamı bolmay kalğanında, kesini bir kiçi karnaşı Eyup Efendini çaşı Ahmat Efendi katına alıp karap turğandı. Ayılğanña köre Tomaynı cılı meni kart atam Geriy Efendige teñiş bolğandı. Men tanığan közüvde tügel cüz cıl bolmağan ese da ayavsuz 95 cıl bolğan bolur edi. Tomaynı haparın aythandan muratım, Kafkazdan kelgenleden, men tanığan em kart adamnı Tomay bolğanın çertmeklikdi.

Tomaydan sora da talay kartnı (erkişi-tişiriv) tanığanma. Alanı da bilgenim çaklı tanıtırğa izleyme. Muratım oldu, çaş tölüleribiz bılaylık bıla Kafkazdan kelgen kartlarıbizni üsünden bir cukla ürenirle...

BOKAYLANI SUPU HASAN - Bu kartlardan tüşdeça eskergenlerimden biri, Bokaylanı Supu Hasandı. Anı el mejgitte körüvçen edim. Atam efendi bolğanına bolur edi, 4-5 cıllık zamanımdan başlap atamı ızından mejgitge barırğa öç edim, kartla da meni erkeletgen bolmasa artha çirkitmey edile. Mejgitni eşiginden bılay çıkğanlay, adamla oltururça bet betge salınıp turğan eki kaña tırkık bar edi, üsü da catma bolğanı üçün kış caz da oltururğa tap edi. Namazdan sora kartla alayğa olturup iği kesekni uşak etgenden sora üylerine ketivçen edile (mırña –nığış- derge da bollukdu). Supu Hasan kolunda guloçu, 90° ge deri bögülgen, çuka süyekli, uzunurak boylu katanñı bir adam edi. Bir birlede ma alay cerge iyilip bara turğanlayına birden birge tüzeliş guloçun sırtına köndelen salıp guzaba guzaba cürüp tebrese biz sabiyle seyir boluvçan edik. Alay a köp barmay dağı da mukkur bolup guloçuna tayana kete edi. Bu haparım da em eski em burunñu eskerivlerimden biridi. Supu Hasan da tolu üydegisi bıla Kafkazdan 45-50 cıl bolup kelgen kartlarıbizdan biri edi.

Busağatda sağış eteme da ne Eza Hocanı ne Tomaynı ne da Supu Hasannı canazı cıyının eskeralmayma. Kim bile, tiyreleribiz uzak bolğanına köralğan da bolmam. Bilinñeni kibik uvak sabiyle canazı

cıyınladan korka edile, alayğa barırğa da tartına edile. Men da alaylık bıla körälmağan bolurma dep oyum eteme.

ÇOMALANI CANHOT HOCA - Orta boylu, kelbetli, tögerek ak sakallı, alaközlü, nür betli bir adam edi, Canhot Hoca. Çomaladan bolğanın bileme da atasını kim bolğanın bilalmayma. Men tanığan zamanda ayavsuz tört cıyırma on cıldan ozğan bolur edi. Atamdan eşitgenime köre, caşlığında din ilmulanı terenin okurğa madar tapmay, artı adam ortası bola tebregen zamanında, kart atam Geriy Efendiden ders alıp okurğa küreşgendi. Canhot Hoca kart atamı sohtası bolğan ese da cılları teñ bolğandı. Ilmu canı bıla bek teren tül ese da bek supu bir adam edi. Mejgitde Kuran okuğan tavuşu bugün da kulağımdan ketmegendi. Caşavun ibadatda ozdura edi, mejgitden çıkmagança caşa edi. Cay Karaçay kaptalı, kış da kozu teriden atılgen ak tonu üsünden tüşmey edi. Türsünü köz tuvramda turadı. Canhot Hoca ölgeninde men tañ esli caşçık bolğan bolur edim, canazısın da igi eskereme. Canhot Hoca kart başı bıla avruğanları körürge barırğa öç edi, canazı cıyınlağa koşula edi. Kulakları avur edi ansı kalğan savluğu bek igi edi. Bir birlede atha minip malları suvlarğa eltgenin da eskereme. Oğurlu adam edi, ceri candet bolluk Canhot Hoca...

Oğarıda men keslerinden hapar aythan kartlarıbızni barı da kart Atam Geriy Efendini teñleri bolğandıla. Atacurtdan, aladan kartla da kelgendile, alay a meni esim ceter zamanda biri da caşavda tül edi, ol sebepten tanıyalmağanma alanı.

TEKELANI DUBUKKU - Karaçaydan kelgen tişirivlanı içinde men tanığan em kart katın Tekelanı Dubukku amma edi. Ullu kızı Hadijat Kafkazdan 25 cılda kelgenine köre (andan ullusu da bolur edi) Dubukku ne ayavsuz 45-50 cılda, adam ortası bir tişiriv bolup Türkge kelgendi. Ulluğa gitçege da nakırda çam ete söleşgen süyümlü bir tişiriv edi. Tıknaç, orta boylu, akbet, guloçuna tayana tiri cürügen bir katın edi. Eri da, bir kızı bıla bir caşından kalğan sabiyleri da ertde ölgenleri sebepli men alanı tanımayma. Ullu kızı Hadijatnı va bek igi tanıyma. Al başıyesi Aybazlardan birev bolğandı, andan Gagın, Aliya dep eki kızı bar edi. Ekinçi başıyesi, alğarak sağınılğan Bayçoralanı Kızıl İlyas edi. Andan da Malihat dep bir kızı bolğandı, bugün da caşavdadı. Kalay ese da keçim etalmay ayrılğandıla, Hadijat kızçığın da alıp kesi elibizge kayhandı. Bu közüvde bizni tiyrede caşağan Kipkelanı Alibiyni caşı İdrisni üybiyçesi da ölüp turğandı. Alğarakda ayılğanıça İdris, atamı kart anası Navğanı karnaşından tuvğandı. İdrisleri bıla barıp kelip bir üyde turğança caşay edik. Nasıp bolur edi, künnü birinde İdris bıla Hadijat caşavların bir etgendile. Men duniya caşavnu eskere tebregen zamanda Hadijatnı İdrisni üybiyçesi bolup tanığanma. Dağıda anam aythanña köre men tuvğan zamanda anaçılıknı Hadijat etgendi. Dubukkunu em kiçi sabiyi bolup duniyağa koşulğan Umar a Karaçaydan 5-6 cıllık bolup kelgendi. Men tanığan zamanda, adam ortası bolğanlığına üylenmey tura edi. 1950 cılını kışında atamı egeçi Zalihat, ekinçi kızı Taranı da alıp bizge konakğa kelgen edi. Dubukku harip bir iñirde, Umarnı da katına alıp Zalihatğa hoşkeldige keldi. Cılı cüzge cete turğanlıkğa bir da tiri edi. Dubukkunu, kesin tıñılağanları avzuna karatıp hapar ayhanın bugün da unutmağanma. Söznü bılayında Dubukkudan bir anekdot aytırğa izleyme. 1945-46 cıl bolur edi deyme, oğarıda atı ayılğan İjalanı Eyup Efendini caşı Añmat Efendi asker kulluğun tındırıp

kaythandan sora el mejgitge efendi etiledi. Caş adam, bilimli adam caş kavumnu oylandırıp namazçı etedi. Elni büttev erkişileri, Dubukkunu Umarından sora kişi kalmay mejgitge cürüydüle. Ahmat efendi alamat avaz etebilgen bir alim edi. Men da igi eskereme ol cılnı kışı bek katı edi, karnı kalınlığı tobukğa cete edi. Künleni birinde adam iynanmazça bir hapar çıkdı: “şaytanla cılaydıla” dep. Oyumğa köre, Ahmat Efendini alçılığı bıla elni büttev adamları namazçı bolup mejgitge caraşğanlarında asırı kıynalğandan şaytanla keçe sayın cılav sarnav ete tebregendile. Sabiy kölüm bıla bu haparğa men da iynanñan edim. Ol karlı suvuk keçeleni birinde bir cılağan-sarnağan tavuşlanı Umar da eşitgendi. “Marcama tışına çığıp bir karamasam” dep, mıllığın tışına atadı. Cılağan tavuşla alanı oramdan kaphak başına tuvra uzayğandıla. Umar da ızlarından cürügendi. Tik kaphaknı başına cetip tüzge karağanında sarnağan cılağan tavuşlanı tüzge enñenin eskergendi. Andan arı atlarğa va korkğandı, Umar. Sora guzaba guzaba üyge kayhandı. Anası Dubukku va peçni artında kalkıy turğandı. Umar haparın anasına aytırğa talpıp anasın uyathandı, haparın da aythandı. Kart Dubukku, caşı haparın boşağanında : “Oy, Umar sen sav kalğın. Seni şaytanıñ kaçan da tınçayıp zavuklu bolup cuklay bolur, ala başhalanı şaytanları bolurla anı” dep koyğandı, būsürev da etmey. Bizge kelgen keçelerinde Dubukku ma bu hapanı dağıda bir aytıp barıbnı küldürgen edi. Kertisi bıla da Dubukku ammanı sözünde teren mağana bar edi: Dubukku harip bu çam sözü bıla caşını namazğa tırmaşmağanın çerte turğandı. Allah cerin candet etsin, Dubukku ammanı bugün da tansıklayma... Dubukku kart atamı teñişi edi, kesi da Geriy Efendini anası Tekelanı Haniş ammanı kışa cuvuğu bolğanı sebepli ata egeçim da bola edi.

GOŞTÜYME / KOŞTÜYME - Kart atamı teñişlerinden biri da Goştüyme ammadı. Karaçaydan 50 cılğa cuvuk bolup kелgendi. Dubukkudan gitçe bolmaz edi. Uzun boylu, sarışınli, alaközlü, katañı bir tişiriv edi. Burnunu sol canında çörtlevük çaklı bir gummosu bar edi. Cılı cüzge cuvuk cetgeninde da kesi cumuşun kesi ete aylana edi. Bolsa da tuvduğu Cavhar aña karay edi. Tolu üydegisinden gitçe caşı Umardan sora kişisi kalmığan edi. Kaçan körsem puşuvlu, sağışlı bir Goştüyme Ammanı körür edim. Külgenni işarğannı unuthan mıdah bir türsünü bar edi, haripni. Alay bolsa da arıv halili, tınç, oğurlu, söz kayğı cürütmegen, kişiğe da hatası cetmegen, kesi kadarına razı bolğan, köp zorluklağa tözgen, köpnü körgen bir alamat tişiriv edi. Az söleşe edi, caşavundan bek hapar aytmay edi. Men tanığan burunñu kartlarıbızdan em artha ölgen Goştüyme Ammadı. Ölgeninde ajımsız cüz cılında bolur edi, Allah cerin candet etsin...

BOSTANLANI HORASAN - Bizge honşu bolup caşa edi. Cañız caşı atamı teñişi edi. Elibizde Horasandan igi ton biçebilgen tişiriv bolmaz edi. Bir kış bizge kelip peç üyde ilenñen kozu teriçikleni can canña salıp atama ton biçgenin igi eskereme. Orta boylu, kara şinlirek, cıyırık betli, mıdah türsünlü bir kartıbiz edi. Anı da caşavda köp kıynılık sınağanı betinden belgili edi. Alay a tözümlü, kadarına razı, har kimge da igiligi cukğan, tınç, oğurlu bir tişiriv bolğanına kimni da ne aytıvı bar edi. Tavuşsuz caşadı, tavuşsuz öldü Horasan amma. Ölgeninde cılı cüzge cuvuk bolur edi. Allah rahmat etsin.

TUVĞANBIYNI ÜYBİYÇESİ ŞAŞA - Bılay sağış eteme da “burunñu kartlarıbızdan men esime tüşürelmegen barmıdı” dep, Karabaşlanı Tuvğanbiyni üybiyçesi Şaşadan sora endi kişini da eskeralmayma. Körgenigizça, kırklı cıllanı başlarında oğuna, Karaçaydan kelgen adam ortası bolğan kartlarıbızdan men sağıññanlardan kalğanla ölüp tavusulğan edile.

Şaşa harip, Haçipsı abazaladan bolğandı. “Biyçe Şaşa” devçen edile. Başıyesi Tuvğanbiyni atın eştgen bolmasa tanımayma, Şaşadan alğa ölgendi. Cañız caşları Seyitbiy da Şaşadan talay cıl sora 1948 cılda ölgendi. Seyitbiy eki aylanıp üylenñen ese da artında sabıyı kalmadı.

Şaşa Amma kışa boylu, carık betli, süyümlü bir tişiriv edi. Kaşan alağa barsam, turğan otovunu keñ tırkığında oturup , kölü da sağışha ketip mınçak tarta turur edi. Şaşa da Seyitbiy da meni bek erkelete edile. Ala caşağan ulla mekâmını içinde, Şaşanı ne karnaşından ne da egeçinden tuvğan “Sırma” atlı tañ cılı kelgen bir tişiriv daha bar edi, elibizni ustazı Aytekni anası. Anı cañız caşı Aytek da üylü üydegili bolup ala bıla birge caşay edi. Aytekni menden üç cıl ulla caşı Cantor bıla maña teñiş caşı Safar oyun teñlerim bolğanı sebepli alağa köp barıvçu bolğanıma şek cokdu, üybüz da cuvuk edi. Şaşanı kesin igi tanığanlığıma ölgenin eskeralmayma, doktorğa baktırırğa dep ulla şaharğa eltip, anda ölüp, ölgen cerinde asıralıp kalğan boluredi da deyme. Avuşhanı ajımsız 1943 cılda edi.

Seyitbiy tañ okuvlu edi, şahardan ıyık sayın gazetle keltirtip okurğa öç edi. Artda men al mektapnı birinçi sınıfında okurğa ürenñenden sora, alağa kelgen törem bolsa Seyitbiy gazetlerin maña okutup tınñılağan da ete edi. Okuğanımı anñılamasam da inñiçhamay igi okuy edim. Busağatda sağış eteme da ol gazetleden esimde kalğan zatla da bardıla: keçe üylede çırak candırılık tuldü, Almanlar horlanıp baradıla... degença. Bu hapaarla eşda 1945 cılını cazına tuvra bolur edi. Erkeletgenleri sebepli bolur edi, Şaşanı da Seyitbiyni da bek süye edim, bir birlede maña kempek da bere edile. Seyitbiyni 1948 cılda katı avrup, Bursa şaharda hospitalğa cattırılğanın, alayda ölüp asıralğanın igi eskereme. Ol közüvde on cılımda edim. Seyitbiyni da anasın da tansıklağanlay turama. Allah cerlerin candet etsin.

HAÇIRLANI YUSUF'DAN DİN NAZMULA

CENNET

Hak Ta'ala bizni üçün cennetin

Carathandı aşın hurun kögetin

Havzı suvun va ham tülüş şerbetin
Aldanmağız ahırzaman dünyağa

Hur degende oldur halın aytayım
Sen kulak sal anı bayan eteyim
Hadislerde körgenimi aytayım

Cetmiş türlü dariy kiyim kiyerler
Sıyl'Allah'dan bek korkhannı süyerler
Birbirine salat salam iyerler

Ol kiyimnen cilikleri körünür
Har adamğa ülüş bolup kelinir
Amalına köre kısmat berilir

Tüplerine altın tahta salınır
Tübü bıla tatlı suvlar barılır
Har bir içki anda halal bolunur

Kalaları nurnu tıymaz carıkdan
Kıynalmazlar em cılıdan suvukdan
İncilmezler anda bir da tarlıkdan

Kögetleri türsününde bir bolur

Çaynağanlay har birinden fark kelür
Bu zavukğa cetişirik kim bolur

Neden süyse andan kelip aşarlar
Tüplerine atlas töşek töşerler
Bu zavukğa kirip anda caşarlar

Ol niğmatha nasıplılar ceterler
Sıyl'Allah'ğa alar ziyaret eterler
Assı kullar andan uzak keterler

Aşığayık iman bıla ölüрге
Sıyl'Allahnı anda nurun körürge
Canıbızın Hak coluna berirge

Yusuf degen assı kuluñ cılaydı
Amalı bıla çuk tapmazın bileci
Günahların keçmek senden tileydi

Sıylılığın cartı bolmaz ya takır
Fazlın bıla cennetiñe sen çakır
Kayrı barsın rahmat tiley ol fakır
Aldanmağız ahırzaman dünyağa

**Alim, fazıl, Karasuvlu Haçırmanı
YUSUF EFENDİ**

ÖZDENLANI ABUGALİY'den BİR HAPAR (Hikâye)

KOYÇU BILA CAŞLARI

ÖZDENLANI Abugaliy

Burun bayla, biyle birça bolmağandıla. Sözüçün, bir kavumu calçısı bıla birge işlep, aşap tursa, birisi calçısın itni ornuna cürütgendi: birini üsü başı altın-kümüş, başha baynı va üsü başı ayla bıla tazalanmay, kesin da kün körmey aylanñan calçısından ayıralık tül ediñ. Baylığı bıla hayırlanmay, birevge da bermey, kuru malnı sanın aslam eter canından bolmasa, başha kayğığa sağış etmegendile. Miñe bıla malı bolğanlıkğa kiyimi, sıfatı sadakaçıdan az macal, betine şimir katıp erinleri carılıp, sakalına cülğüç cılına bir ne eki cete, ayaklarında tana teriden eki kathan çabırı bıla – allay bayla az bolmağandıla.

Biz haparın aytırık, bıladan az macal baydı. Kızğanç bay, Zavredeylanı (Korkmazları) Koyçu cazlıkçıdı. Cögetey'de da ceri bolğandı. Bir cıl Cögeteybaşı kışıklıada turğan zamanında bir çakırırv kağıtnı tapdıradıla, Batalpaşıniskege barırğa dep.

-Umar, deydi küyövüne, tañ bıla kete başlap, -ertdenbılağızğa birer mal gircin koyğanma, künortağa carım çelek sütbaşını urtlarsız, iñirge da ol tana başnı salırsa, sora men da ceterme.

Duniyada anı üç çaşı bilmegen amanlık, fitnalık bolmağandı, “elip” derça va, bir harif bilmegendile, atalarını çakırırv kağıtnı okurğa. Ol da elge tüşüp bir kara tanığan adamğa körgüztse, çakırırv ol künñe tül edi, entda eki-üç kün bar, çakırılğan zamanına. Şıf deydi da ızına çığadı. Dağıda eşitemisiz, koşda azık tavusulğanın bile turğanlay, cuk almay, kurlay çığıp keledi. Keltirmese keltirmesin, Koyçu tuvradan tügel da taşaymağanlay, caşları terk oğuna bir koynu kesip kaphandıla, tap iñirge ızın da koymağandıla. Ataları koyup ketgen “azıkñı” va bir olturğanlay cuthandıla. Ol nedi koş bıla bir adamğa? Kuru da etivçendile alay. Caşları atalarına uşamağan, allında aythanımça, bilmegen haramlıkları bolmağan, çamğa, cırğa, nakırdağa da tabışlı bolğandıla.

Iñir keç bolup, iş tınıp, koşha kiredile.

-Umar, deydi kart, -sürüvçüle otha ne aman karalışdıla, tanabaşnı sal.

Umar tıñılaydı, korkğandı da.

-Nek tıñılaysa, ey? Aş aşayık.

-Tanabaşnı kaphan edik...

Külürlerin tıyalmayturğan caşla, ne eterge bilmey, mulcarğa bavurnu bashandıla.

-Da, atañı ciligin kabarık, sütbaşını al beri!

-Anı da...

-Da, but etleriñi aşarık, meni koşdan ayağım çığar çıkmaz, bolğannı suvğa kuyarğa antmı etgense?

-Ay üyüñe Koyçu, bir cartı baş üçün alay kalay söleşe?

-Da, hansda kallık, sen busağatda maña, tanabaş oğay tananı cuvaçığın tabıp bençi!

Ol keçe cuk aşamay catdıla. Kündüzde va bir koynu kaphandıla. Koyçu eki üç künden, Batalpaşıniskede cumuşların tındırıp boşağandan sora alay alıp kelgendi azık.

Cazlıkdan Cögeteyge köçüp kele Calpaknı kıyırında, túbü tik bir cerde, keçe kalırğa dep tohtaydıla.

-Endi, deydi Koyçunu bir caşı Tavçu koş nögerlerine, -bu bizge cuk aşatırık tñldü, anı üçün sen maña tñıla. Sürüvnü tögeregine aylan kel da, ečkileni birin serme da enişge av da ket. Ečki va kıçırılğanın kıçırır, it, adam çabarbiz, sen a tavuşubuzğa cuvapha, haman cerge bavurlanıp söleşirse –uzakdaça eşitillikdi ol zamanda avazıñ. Sora boynun tartarsa.

Ol caş, Tavçunu nalatlığına seyirsine, sürüvnü kıyırından kiredi. Köp da barmay, bir ezkini aç kıçırığı eşitiledi da adam, it da davur etip, tuvaylap ol tavuşha örüldüle. Kaphaknı ernine cetip tohtadıla. Kıçıradıla:

-Oy alan, sıyrıldıñmı, ne-e?

-Sıy-ı-ı-rdım! Alay a... -dep, caşnı tunakı tavuşu çıkdı.

-Enñendi da ketgendi carlı, -dep kıynaladı Koşçu.

-Kes da koy! Kes! –dep, başındağıla kıçıradıla. Caş ertde oğuna kesgen bolur edi, köb da mıçımay (uzakda bolmaz edi) ečkini imbaşına salıp çığıp keledi. Etip aşap, şorpasın içip catdıla caşla.Koyçu va ne etden kabarık tñldü, ne cuklarık tñldü, kuru sürüvnü tögeregine aylanıp turlukdu taña deri. Anı akılı, callı ulludu.

Ma, mından karasañ da körüned Kayıl Kaç, anda koşu boladı Koyçunu. Batçaladan birevlen, Kara dep, koy allığı boladı da salıp aña çığadı. Barsa-koşda kuru Koyçu kesi. Cetişalmay carlı, koydan tuvarğa, anı tındırırğa cılıksına millik ata turğanın körüp, kıynaladı Kara. Caşla kaydadıla, dep sorsa, Koyçu, kolun silkip koyğan bolmasa, cuk aytmaydı. Madarına köre, bir kesek cararğa küreşip, alır malın da alıp, Kara elge ketedi.

Calpakğa tüşgeninde, Kakala kölnü arasında kelin kelgen toyğa barıp kaladı. Alayda dağıda bir seyir işni köredi: Koyçunu bir caşı Hoştay cır tamada, ekinçi caşı Apdul tutuş tamada, üçünçü caşı Hacibekir toy tamada bolup tura edile. Ol kartnı allay halda turğanın körüp, caşları da toynu kızdırğanların körgeninde, kıynalıp kelgen Kara, orunların bir tapdırayım dep, bir cerge cıyıp, ayıp etedi:

-Alanla, Allahdan korkmaymısız çırtıda? Busağatçıkda sizden keleme.

Koyçu carlı, kupkuru kesi, bir cılığa çaba, bir koyğa, bir tuvarğa çaba, emip koyadıla dey, cetişalmay, kan dıgalas etip aylanadı, siz a toyda turasız!? Çığığız bir ekigiz, atağızdan boşaysız!

Caşla külalğanların külüp, mıña cuvap da etmey, zamanıbiz cokdu degença, carık toyğa buruldula. Biri ızına kaytdı da seyirsiniргemi, açılvanırğamı bilmey turğan Karanı imbaşın kağıp:

-Korkma egeçden tuvğan, aña cuk da bolluk tñldü: ol tulparçıkdi, tulparçık!

Dedi.

KALAY ULU APPADAN ÇAM CIRLA

KONAKLIKDA

Barama dep Hanukağa konakğa
Başık kala edi comakğa.

Keçeden kalğan suvuk gardoşları kapdırdıla,
Keçesinde eşikge kışa-kışa çapdırdıla.
Ertideninde kesimi mindirdile bir kadir pilge,
Karnımı üretdile bir kucur tilge.

ADAM BOLURMU?

Cayaksız cuburay,	Hacamız Aslanbek,
Kurtayak Çomur,	Zabit Paça,
Bitli Matay,	Teşikbaş Şavhal,
Kıyınlı Alibiy,	Adam bolurlamı?

KİÑİR MAHAMET bıla TİNİBEK

Bödeneları oñsuz konaknı arbazğa koymaydıla,
Kesleri va adam kıyından toymaydıla.
Kuturğan adamnıkiğe uşaydıla Tinibekni közleri,
Cürek carmay koyarlamı kiñir Mahametni sözleri.

Canıbekları Kalay ulu Appa
(1864-1934)

Tavçu sürüv bıla boladı da, Koyçu kelip:

- Bar çaş, gırcır ülüşünü koyup keleme, kap da cet, deydi. Tavçu çaş
boladı, taştan taşha çınñay, oynay, çaba-corta koş taba enip baradı. Koşha kirse,
Koyçunu eki çaşı ejiv ete, biri da:

-Kalay bek çapdıñ, maşalla,
Ülüşünü it naçasla aşalla! –dep cırlay tura edi.

Karnaşları biri Hoştay, ıstampulçula bıla ketedi. Bir colda bazarda, satıla
turğan tavuknu avzuna karap, “*kartdı, tişleri çokdu*” degeninde: “*Vah, vah, vah!...*”
dep, küle edile Türkle, dep hapar aytıvçan edile.

Özdenlani Abugaliyni “Cır bıla Zaman” atlı kitabından

Türk şayirleden saylama şiyirle...

NECİP FAZIL KISAKÜREK

ORAM TAŞLA

Oramdama kuv-şuv bir oramnı ortasında;
Cürüyme, artıma karamay cürüyme.
Columu karañığa taşayğan cerinde,
Meni saklağan bir avana bolur deyme.

Karalğan kökle, kül betli bulutla bıla cabılıp;
Oğarıdan üybaşlanı maraydı şıbıla.
İn-cin cukuda, kuru eki coldaş uyanıp,
Biri man, biri iyesiz oram taşla.

İçimde tamçı tamçı bir korkuv biriged,
Sunama, har oramnı başın tuthandı devle.
Üsüme terezeleni karañısın tiydired
Közüne mil tartılğan¹¹ sokurlaça üyle.

Oram taşla, çilleli cañızlanı anası;
Oram taşla, üsünde çaşağan bir insandı,
Oram taşla, eşited el cuklaba avazı;
Oram taşla, içimde aylanğan bir lisandı¹².

Maña bolmayd can berirge, cumuşak bir orunda;
Men, bu oram taşla emizgen bir sabiyme!
Çırü tañ atmasın bu karañı oramda;
Karañı oramda bitmesin colovçuluğum!

Men keteyim col ketsin, men keteyim col ketsin;
Eki canımdan aksın, ırkhıla kibik lampala.
Tak... Tak... ayak tavuşumu aç itli eşitsin;
Columu horlam eskertmesi, kölekgeden taş bağanala.

Ne tañnı köreyim, ne tañ körüneyim;
Kündüzle sizge kalsın, berigiz karañılını!
Mılı cıvurğança kapkatı bölkeneyim,
Cabiğiz, üsüme cabıgız serivün karañılını.

Soylanıp kalsa tönñegim, taşlağa boydan boyğa;
Alsala buz kibik taşla, mañlayımdan bu örtenni.
Ketip oramlaça sırlı bir cukuğa,
Ölse, oram taşlanı kara süymekli nögeri...

FAYĞAMBARNI AVUŞHANI

Arif Nihat ASYA

Cokmudu, ey colovçu bu coldan kaytırğa
Entda Refrefge☒ minerge cokmudu?
Kökge örlediñ entda ... Alay bu col,
Ya Muhammat, cerge energe cokmudu?

¹¹ **Mil tartılğan:** közüne uv darman salınıp sokur etilgen

¹² **Lisan:** Til, söyleşiv.

AL SÖZ

Nart sözle, halknı fahmusundan çıkhan, anı kalay oyum etgenin, fikirlerini kalay bolğanın anñılathan özek sözledile.

Nart sözleni em birinçi ençilikleri, içlerinde teren mağanalı bir bir hokum, bir ders cürütgenlikleridi. Munu bir eki ülgü bıla körgüzürge küreşeyik:

Ana kölü balada, bala kölü talada (ananı kölü balası üçün kalay talpıp turğanına hokum etedi).

Biri birin süymegen, birin Allah süymegen (hınılıknı, biri birine ezev bolmaklıknı amanlığın çertedi).

Calçını calın ber da canın al (marhamatsızlıknı, katılıknı amanlığın belgili etedi).

Çıbıklıkda bögülmegen, kazıklıkda bögülmez (neni da sabiylikde, caşlıkda igi ürenilligin ayğaklaydı).

Duniya malğa satılma, kesiñden oñsuzğa katılma (malközlük bıla katılıknı amanlığın belgili etedi).

El tıpvu tirmen aylandırır (birlikni, birigivnü aşkılığın körgüzedi).

Hanña da keledi hariplik (küç da, mal-mülk da kişiğe ömürlük tüldü, degen hokumnu belgili etedi).

İgiden igilik cuğar, amandan amanlık cuğar (igi adam bıla amannı birbirinden ayırırğa kerekli bolğanın aytadı).

Nart sözleni bir ençiligi da *sıvaphadan çıkğança* bolğanlıklarıdı. Ösümün tolturğan bir nart söznü suratlağan aytımda ne bir artıklık ne da bir cetişimsizlik tabarğa madar bardı. Aytımğa artık söz koşalmazlığımız kibik, içinden canñız bir söz da çığarallık tülüz. Alay etebiz desek, nart söz buzulup kaladı.

Nart sözle içlerinde saklağan hokumların, berlik derslerin “*bılay etseñ, ahırında bılay bolursa*” degen corukda ayğaklaydıla.

Ömürleden beri biri biri ızından çaşap kelgen tölülendi *koş fahmularından*, tin küçlerinden, millet ençiliklerinden süzülüp kelgen nar sözleni tış karamın da, tilin da, mağanasın da turlendirirge madar çokdu. Ala ömürlükge deri sıvapkhalarından çıkhança çaşarıkdıla, saklanıkdıla.

Nar sözleni dağıda bir ençiligi *anonim* bolğanlarıdı. Alanı birinçi bolup kimni aythanı belgili tüldü. Milletni birge baylığıdıla. Kimni aythanı, kaçan ayılğanı belgili bolğan, nart sözge uşağan sözle da bardıla, bılağa *ariv söz, özek söz, teren mağanalı söz* derge bollukdu; alay a nart söz derge caramaydı.

Nart sözle bir tilni burunñu bolumun, karakterin da künübüzge deri keltirgen küçlü şağatladıla. İgi es bölüp karağan, bu ençilikni kıynalmay ayırallıkdı:

Otov otdan toymaz, kelin khantdan toymaz.

Ciil kızıl terk oar.

Güttü üsüne kalaç.

Kurtnu başı telçe.

Mahtançak erinçekge oyunçak.

El avazı eliye.

Çemerni kolu ağaçdan tüyme tüyer.
Üy arivu topurak, adam arivu opurak.
Konak kelse kut kelir, köp kelse cut kelir.
Gelev körse cer sorma, kelbet körse er sorma.

Oğarıda ayılınan sözleni burunuluğu, ençi sıvaphadan çıkhanlıkları, tilni eskiligi belgili bolup turadı. Bes eski nart sözleni süzüle süzüle özegi kalğanı sebepli avuzdan çıkhanı bir da tınçdı em da muzıkalıdı. Bula alamat tukum caraştırılğannazmu tizginleçadıla. Art közüvlede ortağa çıkğan nart sözlede bu ençilikni körgen kıyındı. Neçün desegiz, ala alkın süzülüp, bişip boşamağandıla:

Ayran içgen kutuldu, cuğusun calağan tutuldu.
Akıl azdırmaz, bilim tozdurmaz.

Karaçayçada bolğan nart sözleni sanın bilgen kıyındı. Meni oyumuma köre, süzülgenin-süzülmegenin da sanasañ, 5000'den tañ kesekni artık bolur. Bu uçu kıyırı bolmağan bir tin baylıkdı. Ullu milletleni tillerinde da mundan artık nart söz bek bolmaz. Bu ol demeklikdi, bizni halkıbizni tin baylığını, filozofik baylığını çegi çokdu.

Men bılayğa alğan nart sözleni tamırı üç cerden keledi: cılladan beri kesim cıyıdırğanla, Semenli Şoğayıp Efendi haribni maña bergen ençi defterinde cazılğanla, "Karaçay-Malkar Sözlük" den saylanğanla.

Nart sözleni köp adamla cıyıp basmalatsala, artda barın bir cerge cıyğan bir da tınç bollukdu. Birini esine tüşmegen birini esine tüşedi, birini közünden callağanı biri köredi. Bılaylık bıla halk adabiyatıbizni, tilibizni, tinibizni kadav taşları bolğan nart sözleribiz ömürlükge kitap betlede keslerine orun tabarla.

Körgeñ körgeñin eter,
Köçgeñ arbasın ceger.

Biz körgeñibizni eteyik, bizden körgeñle da körgeñlerin eterle...

Nart sözleni sırağa tizgeñ zamanda alfabetik corukğa sıyınmadım. Sebebi da ben köp zaman alğanıdı. Ol kulluknu da til ustala eterle. Meni defterimde 2000'den artıgırak nart söz bardı. Bılayda saylama nart sözleni basmalatırıkma. Küreş bizden buluşluk Allah'dan...

KARAÇAYÇA SAYLAMA NART SÖZLE

- Ağaçnı uzunı arkav bolur,
Adamnı uzunı calkav bolur.
- Ağaçnı kıyınlısı tirmenñe kakkıç bolur.
- Ağaç adamğa altında, issilikge salkındı.
- Ağaçnı başın kesseñ túbü kalır.
- Ağaç cerni çırayı, kiyim erni çırayı.
- Ağaçha örten tüşse kurğağı çiyi da canadı.
- Ağaç özeginden çiriydi.
- Ağaççını üyü otunsuz kalır.
- Ağaz tüzelse çıçhan kalmaz.
- Adamnı adamlığı kıyınlıkda bilinir.
- Adamnı amanı, adamnı beti bıla oynar.
- Adamnı bağasın adam bilir.

- Adamnı betine karama, adebine kara.
- Adamı bolğan mal eter,
Çibini bolğan bal eter.
- Artda aytırını alğa aytma.
- Adam körürün körmey körge kirmez.
- Adam işden korkmaz, iş adamdan korkar.
- Adam karğasa bir palakh,
El karğasa miñ palakh.
- Adam tapmasañ börk ağaç bıla kenñeş.
- Adam tuvğan cerine, it toyğan cerine.
- Adam bardı adam anı nakhşıdı,
Adam bardı hayvan ardan akhşıdı.
- Adep cokda namıs cok.
- Adam alası içinde,
Hayvan alası tışında.
- Adam aythannı etmegen,
Zavuklukğa cetmegen.
- Acaşsañ köp bıla acaş.
- Acir bıla çağalaşğan alaşanı sırtı cavur bolur.
- Aznı aşınmağan köpnü tapmaz.
- Azdan az ölür, köpden köp ölür.
- Az aşım, kayğısız başım.
- Azıǵı az alğa kabar
Atı aman alğa çabar.
- Ayakcolğa taş atsañ üsüne çaçılır.
- Azık az bolsa nöger hını bolur.
- Azıklı at arıamaz,
Katını aman carıamaz.
- Ayda bayram et körgüzür,
Künde bayram bet körgüzür.
- Ayda kelgenñe ayak,
Künde kelgenñe tayak.
- Aynı kol ayaz bıla cabalmazsa
- Ayda kelgen aybatlık,
Künde kelgen külkülük.
- Aylanç bolsa da colnu bar,
Kart bolsa da kızını al.
- Ayrın içgen kutuldu,
Cuğusun calağan tutuldu.
- Aslan çaldış içinde da aslandı.
- Ayılğan iş bişer,
Kımıldağan tiş tüşer.
- Ayrılğannı ayü aşar,
Bölünñenni börü aşar.

- Aytırını koy da, eşitirini tüşün.
- Aytma tostuna, aytır tostuna.
- Aytırğa uyalmağan, eterge da uyalmaz.
- Ayıpını suv bıla cuvalmazsa.
- Ayıpsız teñ izlegen, teñsiz kalır.
- Ayrılğan azar, koşulğan ozar.
- Ayrılğan üy maka kaklar.
- Ayrılır teñ ayavlunu tiler.
- Ayünü kesin öltürgünçü, terisine bağa kesme.
- Ayünü kesin köre edi da, ızın ızlay edi.
- Ayüden kaçsañ, köndelen kaç.
- Ayü millikni tınçıtıp aşar.
- Ağı bar üynü bereketi de bar.
- Akmak amal etginçi, akıllı işin bitdirir.
- Akıl azdırmaz, bilim tozdurmaz.
- Akıllı oyum etginçi teli suvdan öter.
- Akılsız başını kıynılığın ayak çeger.
- Akıl çaşda töldü baştadı.
- Akılını akılsızdan üren.
- Akıllı bolmağanña sakalı boluşmaz.
- Akıllı çok akılına işanır.
- Akıllını allı bıla oz,
Akılsızını artı bıla oz.
- Akıllığa bir ayt, akılsızğa miñ ayt.
- Akıllı adam malın mahdar,
- Teli adam katının mahtar.

(Ahırı kellik sanda)

İYNARLA

Süymeklikden kıyın körmegenme
Ah andan adam öledi
Közüne karap turğallayıma
Tansık bolurum keledi

Arabız miyik tav bolğandı
Eşitdiralmayma kıcırip
Allık tül eseñ nek küreşeyeñ

Ah canñan otnu işırıp

Tavla taşla cılay bolurla
Kerti süygeninden kalğanña
Carık duniyası karañı degiz
Ah süygeninden kalğanña

Seni amaltın kesimi öltürüp

Kalay eteriñi körlükme
Can berirge tebresem
Seni atıñı ayta öllükme

Süygenimi tabarık tül esem
Duniyadan cenñil keteyim
Ah gokka hansğa uşağan nanım
Anam carlı men neteyim

Meni kibik billay kıyıllı
Etgen muratın tapkaydı
Borbaylarımı kıyıp koyğansa
Sanlarım örge kopmaydı



Kuka sözlendi söleşip
Boş cüregimi kıynama
Kanatlığa uşağan sanlarıñ
Sav çaşasilla duniyada

Cüregime avruv salğandıla
Seni söleşgen sözleriñ
Akılımı başımdan alğandıla
Karmalıp kallık közleriñ

Cıltıraydı canadı
Belibavuñu bilegi
Colovçu uşakğa uşaydı
Nanımı katın tilevü
Süyeme ete öleme ete
Avruv salğanma sanıma
Sen ahıratha barlık tülümse
Suvaplık işle başıña

Alğın çarlayem endi köl saldım
Seni aythan sözüñe
Bu duniyada kişi körünmedi

Senden küçlü adam bolmasın
Kişi kılalmasıñ katıña
Sen curtuñda ayılıp
Abrek atathın atıña

Keçe çıkğan tolğanay kibik
Turğan eliñe carağın
Maña salğan süymekligiñi
Kesiñe ajımğa tanığın

Seni söleşgen sözleriñ
Cürek cavumu aşığan
Bir duniyasın ekige sanasın

Cañız sen bolmasañ közüme

Seni suratıñ işlenip kalğand
Eki közüñü içinde
Meni çaşavumu sen kurutduñ
Carık duniyanı üsünde

Küçden unutup turayem
Ah kaydan çıkdıñ allıma
Billay süymeklik cetip termiysin
Oy meni ceti kallıma

Meni kulağıma çırtıda kirmeyle
Oramda aylanñan hapañla
Atlağanıñ içine oyulsun
Ah sen aylanñan şaharla

Kiyimleriñi çaçsınla
Süymegenleriñ üleşip
Amalsız cerde canıñı bergin
Kanatlığa söleşip

Cuk tutalmasıñ kollarıñ
Kıyılıp kalsın butlarıñ
Süyekleriñi tavusup boşap
Hansğa cayılsın kurtlarıñ

Tiyre kartladan tolup kalsın
Seni eşikleriñ kabağıñ
Tiliñ tutulup uç künnü tursun
Suv cutalmay tamağıñ

Temir kuş bıla çığıp karağın
Bulutladan miyik tavlğa
Turğan ceriñde betcarıklı bolğın
Medalla alğın savğağa

Süygenin tabıp çaşığan

Süymeklikden hapañım çok edi
Az akılımı sen alğınçı
Kırpiklerimi kakmay karayma
Közlerim körmey kalğınçı

Alay berip kalay ketaldıñ
Iziña aylanıp karamay
Seni amaltın öllük bolurma
Ah başha darman carama

Duniyanı başın suv aladı deyle

Ekibiz bir kün öleyik
Cana kelip cuklanñan otnu
Entda işırıp köreyik

Turğan eliñi bir bek süyeme
Tögeregin küren kurşatıp
Har inñir sayın karayma
Kıbıla culduzğa uşatıp

Har aytır sözüm avzuma keled
Men aytalmayma karılıp
Ah seni amaltın ölüp barama

Cüregim eki carılıp

Karağan halk ayıp etermi
Turup başıñı sılasam
Kök kükürep canñurla cavad
Atıñı ayıp cılasam

*Bu iynarlanı, Dudalanı MAHMUT 1951
cılđa Ankara şaharda, Tebulanı Baylıkñı
kızı Zuhura'dan cazıp alğandı. Y.N.*

KARTCURT – Birleşik KAFKASYA Dergisi eki.

Sahibi : Kuzey Kafkas Karaçay-Balkarlılar Kültür ve
Yardımlaşma Derneği adına: Hüsnü KÜÇÜK

Yazı işleri Müdürü : Mehmet KARAÇAY

Yayıma Hazırlayan : Yılmaz NEVRUZ

İdare : Akcamı Mah. Zeytinler Sk. No. 2
Odunpazarı – ESKİŞEHİR

Haberleşme adresi : Merkez Rk. 62 – ESKİŞEHİR

Tel: 0222. 221 66 97

Yıl: 1, Sayı: 1, Aralık - 1996

KARTCURT

Sayı: 2 • Birleşik KAFKASYA Dergisi Eki • Mart 1997 • Hazırlayan: Dr. Yılmaz Nevruz

HAÇIRLANI YUSUF'dan Din Nazmula...

CAHANİM

Hiysaplari katı bolup körgenler
Dunyadan kuru kollay ketgenler
Kitapların artıdan soldan bergenler
Aldanmağız ahırzaman dünyağa

San sanları şağatlıknı tolturur
Ahşı kullar cavap berip kutulur
Assıların avuzları tutulur
.....

Kara kültüm tüşer seni sanıña
Akıraplar çabar akkan kanıña
Madar işle mında carlı canıña
.....

Cahannamnı hallarından sen eşit
Cüregiñi Hak colunda sen erit
Kölüñü Hakka, mu'min eseñ bek begit
.....

Tilersen sen rahmat bolmaz alardan
Kaçar keter ata ana baladan
Sebep kelmez saña ata anadan
.....

Ay carlılar günahların çekgenler
Dunyadan azık almay ketgenler
Çarh aythannı mında ariv körgenler
.....

Zakkum aşid semiz etmez yamğına
Hamim suvud ol da andan da fana
Ol ekisin aşaganña ne ğına
.....

Melaikler annan minnan tutarlar
Süyrep barıp cahanımge atarlar
Ol cazıklar anda uzak catarlar
.....

Eti küyüp ketgen sayın et kelir
Har sanından ak irinler töğülür
Ölüp ketmez anda uzak termilir
.....

Tört sanına temir buğov salırlar
Kollarına temir tokmak alırlar
Urğan sayın başıñı dört carırlar
.....

Yusuf fakır seni halıñ neçikdi
Seni işleriñ Ull'Allahğa açıkdi
Bu işlerge sabırlığıñ neçikdi
.....

Karasuvlu Haçırmanı YUSUF EFENDİ

ESKERİVLERİM...

KART ATAM GERİY EFENDİ

1850-çi cıllada tuvğanına şek cokdu. Alay tüz tuvğan cılın bilalmaybız. Eldavurnu tamada çaşıdı. Okuvda köp aylanğanı sebepli keç üylenğendi. Atam, Efendini 40 cılında üylenğenin aytıvğan edi. Bu hiysapña köre 1854 ne da 1855 cıllada tuvğan bolur degende bir ğata cokdu.

Sabiylığı İmam Şamilni Ereseyge karşçı cürütgen başerkinlik küreşini tarkaya tebregen cıllarına tübeydi. Orus emperyalizmanı Kafkaznı köküreginden basıp tılpıvsuz etip turğan tragetyalı kıynılıkdan tolğan cılla. Adıgey çerkesleni toksan prosentini zor bıla Türkge köçürülgen kara cılları. 1858-1905 cılları arasında ne ayavsuz bir milyon bıla cartıdan artık adam, Kafkazdan üzülüp Türkge aşırılığandı, munu kerti ańlatırık söz deportasiyadı. Sürülmey artıda kalğanla va unuğup, buyuğup, erkin çaşavun tas etip bugünge cetgendile.

Geri, medirseni al bölümün Ullu Karaçayda, orta bölümün Nalçıkde, miyik bölümün da Dağıstanda okuydu. Arap til bıla Pers tilni igi ürenedi, din ilmulada “Başustazlık” titir alıp Karaçayğa kaytadı. Ullu Karaçaynı medirsesinde Başmuderris bolup işleydi. Kartlaribızın aythanlarına köre ol közüvde Karaçaynı em ulla alimleri Silpağarlanı Geriy Efendi bıla Haçırlanı Cağafar Efendi bolğandı. Eresey hokumet, Karaçay kadılıknı alğıburun Geriy Efendige teceydi, alay a ol unamaydı, hıristiyan kiralğa kullukçu bolğandan ese kesi halkını sabiylerin okutğannı igige sanaydı. Sabiy okutğan bıla kalmay kitapla da cazadı. Tavuşluk ariv bir hatı bolğandı. Men anılağanña köre hadis ilmulada bek teren bilimi bolğandı. Arap cazıvnu türlü türlü sanağatlı hatı bıla ondan artık kitap cazadı. Busağatda mende cartısı cırtılıp coyulğan bir kitabı bardı. Kalğan kitapları va dump boldula da kaldıla.

Geri Efendi, köçkünçülüknü cılı ceterge Süleymaniye elde ölgeninde uvak üdegisi töğülüp kaladı. Ertuğrul elde çaşağan Kipkelanı İdris keledi da Efendini öksüzleri bıla anaları Ayşatnı kesi çaşağan elge eltedi. İdrisni atası Alibiy bıla Ayşatnı anası Nāvğa egeç bıla karnaş bolğanları sebepli Ayşat harip ana karnaşını katına kısılırğa izlegen bolur edi, ansı Geriy Efendini karnaşı Hacı Simayıl da öksüzlege iye bolurğa talpığandı. Hacı Simayıl da Süleymaniye elge ornağanladandı. Efendini hapçügü Ertuğrul elge cıyılğanında kitapları da İdrisni koluna ötgendi. Neçün desegiz, İdris harip teren tül ese da okuğan adam edi, kara da tanıy edi, men kesin tanıyma, 1945-çi cılda avuşğan edi.

İdris ölgeninde, canız kızı Safiyat kitapları gürbege cıyıp, arba bıla keltirip atama bergenin men da igi eskereme. Kitapla talay cılın gürbeni içinde saklandı. Arapça cazılğanları sebepli kişi da okuyalmay edi. Kol cazmanı okuğan da ayırıp kıyın boladı. Anam harip kitapları okuğan da etmey arı beri salına turğanına kıynala, bir canından da üynü tar etgenlerin çertdire atama “Bılanı elde mejitni kitaplığına sal” devçen edi. Atam da köp barmay kitapları barın el mejitni kitaplığına saldı. Alayda talay cılın turdula, men bir birlede barıp kitapları cırtılıp, bukuların kağıp, hava aldırıp cerlerine salıvçan edim.

1953-çü cılda, Kiliysa atlı Karaçay elde çaşağan Türklölünü Cüsüpünü el mejitge efendi etdile. Cüsüp Efendi bir kesek arapça bilse da Geriy Efendini kitapların okup anılarça teren alim tül edi. Alay a çuçuuy çuçuuy alanı bek bağılı kitapla bolğanın anılağan edi.

1955-çi cıl, orta mektepda okuğan közüvümde elge kelgenimde, biyağı kitapları cırtılıp cırtılıp coyulğan bir kitapdan sora cık da çok. Erlyay Cüsüp Efendige katı sordum: cılladan beri cık bolmay turğan kitapla çok bolup turadı. Alağa kişini da tiyerge madarı çokdu. Sen etgense ne etgen esen da! Cüsüp Efendi “men almağanma” dep ant karğış etdi. Alay a alanı alıp üyüne eltgenine bugün da ajımsız iynanama. Bılaylık bıla Geriy Efendini ov-şav bolup cazğan alamañ kitapları çok bolup ketdile. Bu zatnı üsünden anam haripni da tersligi bar edi. Ne bolluk edi, ol kesek kitap bir ıskapnı içinde, üynü bir müyüşünde saklanıp tursa!... Meni da bardı tersligim: kuru da kitapları çoklay turğan men, alanı barın cıyıp kelip üyge salşam ne bolluk edi? Anam da bir eki çamlanır edi da koyar edi. Em tersligi bolğan a atam harip. Cumuşak adam, homuñ adam. Atasından kalğan kolcazma ilmu kitaplağa iye bolalmadı. Kesi da atasıça teren bolmağanlıkğa efendi edi. Elde bayrım namazları ol kıldıra edi. Amma ne kelsin iye bolalmadı.

Endi kitapları üsünden bilgen zatları mı hıparın aytayım: kart atam Geriy Efendi, okuvnu boşap mudarris (miyik ustaz) bolğandan sora Ullu Karaçaynı medirsesinde işleydi. Bir canından sohtalanı okuta, bir canından da ilmu izlem bıla küreşedi. İzlemlerin alamañ hatı bıla cazıp kitap halğa keltiredi. Men bilgenden üç-tört barmak kalınlığı bolğan onğa cuvuk kitabı bar edi. Atam aythanña köre, cazğan kitapların basmalatırğa talpığandı. Alay Ereseyde basmalatırğa madar tapmağandı. İstanpulda basmalatırğa onov etgendi. 1905 cılda köçkünçülük kuralğanında ol da kitapların İstanpulda basmalatır murat bıla haciretçilege koşuladı. Türkiyağa kelip Süleymaniye atlı elge ornağandan sora guzaba etip İstanpulğa cuvuk Yalova atlı şaħarçıkdan 15 km kıbıla canında, Dağıstanlı muħacirle ornağan Güneyköy degen elge baradı. Alayı Kafkazğa oşağan tavluk-çegetlik bir eldi. Güneyköynü ayılıp turğan medirsesinde, Dağıstanda birgeley okuğan nögerlerinden talay

muderris bolup işley turğandıla. Geriy Efendi alağa coluğup muratların açık etgendi, ala da boluşurğa söz bergendile: üydegiñi cıyıp kel da bılayğa cerleş, medirsede da işle, madar tabılğanlay kitaplarını da basmalatırız. İstanbulğa barırız alayda çaşağan ıllu alimle bıla tanış bolursa, dep.

Geriy Efendi Güneyköyde üy hazırlap, kuvanç allı bolup kaytadı. Amma ne kelsin, Güneyköyge köçerge dep kuralaturğanlay, teli avruv tiyedi da öledi. Etgen muratları barı da kaladı. Meni şartınğa bu, anı aman nasıbı tıldü, Karaçay halknı aman nasııbıdı. Ömürleden beri okuvdan, bilimden uzak çaşağan, malçılıktan sora cuk bilmegen tunakı halknı em alğa cetişgen alim ulanı kesi üçün da halkı üçün da etgen muratlarına túbeyalmay bu calğan duniyadan köçüp ketgendi.

Kabırı Süleymaniye eldedi. Endi ol elde canız da karaçaylı üy kalmağandı. Barısı kalğan Karaçay ellege, artıksız da Belpınar bıla Yakapınarğa köçgendile. Geriy Efendini da kalğan karaçaylı ölükleni da kabırları iyesiz bolup turadıla. Bir birlede süyeklerin cıyıp keleyim da kesi elibizni kabırlarına salayım, dep sağış eteme, alay a bir türlü onov etalmayma, kabır taşığan igi bolmaz mı dep. Anı zamansız ölümü bılaydağı karaçaylılağa da aman bolğandı. Neçün desegiz, bizni elde ekinçi tölünü içinde din ilmulanı üsünden teren okuğan adam çıkmagandı, ljalanı Eyup Efendini çaşı Añmat bolmasa, ol da tügel atası çaklı alim tül edi. Ayılğanğa köre, Geriy Efendi çaşasa, köplenı okutup alağa ilmunu eşiklerin açtırır edi, dey edile burunğu kartlarıbiz.

Sılpağarlanı Yılmaz NEVRUZ

Bayramuklanı HALİMAT

TAVLA

Miñitavnu ayazı kakmay
Kalay tururma, ayt?
Gara suvlağa bavur salmay
Kalay söñeyim ayt?

Köksül çegetni köksül navasın
Kalay toğumam, ayt?
Ala şıbırdap aythannı cazmay
Kalay bolurma, ayt?

Men aşığıp tansık bolup tavlarıma,
Kuvanç ete başdan ayak avlarıma,
Bavur berip suvuk suvdan toğuruma,
Tıñılarğa tav bulbulnu cırlarına,
Eşitirge şıbırdavun gülnü gülge,
Cücekçikça cüvüldevün suvçuknu bizge.
Nakut kisik çık tamçını töñerevün,

Kart kayanı gürbe kibik gürüldevün.
Keldim. Kölüm kölça teren,
Cürek carık,
Araşahardan tavlğa
Salam alıp.
Salam sizge kart töppele, gelev sırtla,
Sırtla iyesi sıylı, subaş caşla, kartla.
Salam sizge cur, cuğutur, cohar buvla,
Cazıvumça tikli mikli ulov colla.

Tavla! Siz bir zat etgensiz maña
Meni ömürlükge kısıp koyunña.
Çakıriv bılamı teñlikge, erlikge,
Çal başıgız bılamı aklıkğa, oyumğa?
Sizni küçügüz köçgendi maña,
Korkmay atlayma tik colçuklada.
Terenñe ne kadar kara esem, sak
Ol kadar cüregim uradı rahat.
Ayak tutmazlık kaya erinlede
Körüned meñe ayak orunla,
... Tavla süyelle ötgürnü, erni,
Tavnu süygenni süyelle tavla.

Miñitavnu eteginde

Bu seyirge, arıvlukğa bir kara!
Kök da cer da, tav da tüz da caşnaydı!
Bu hal meni tutmaklıkğa salğant da
Kalamıma uzalırga koymaydı.

Türk şayirleden saylama şiyirle...

ARİF NİHAT ASYA

Bir Bayrak Cel Saklaydı

Şeyitle duppur boş töldü
Birev bardı saklağan...
Bir kökürek tılpıv alırğa
Cel saklaydı.

Keşenesi caraşhandı bu sıylı duppurğa,
Cathan topurağı belgili,
Tuthan bayrağı belgili,
Kim aytad. Bilinmegen asker dep?

Tavruhun cazğand, mahtavğa toyğand...
Bir kol a ahıratdan uzalğand,
Kelip birem birem adet bıla
Uppa etsin dep insanla.

Uppa eteyik kirsiz ese erinleribiz...
Alay a basmasın topurağına
Kirsiz tül ese ayaklaribiz.

Celin tıymasın tönñekle...
Avazından miyik bolmasın
Ayılğan sözle, mahtav şiyirle!

Keri ketsin alğışla, keri...
Keri ketsin kişileni
Calğan gülleri!

Aña ulluladan, analadan
Tilekle ceter...
Cayda sarı, kışta ak
Çiçekle ceter*.

Aytdı aythanla biyağında...
Kel sünñülü cigit, alğış etsinle,
Endi sen ayt, söz sendedi!

Şeyitle duppur boştıldı,
Topurağın cigitle koruvlaydı...
Bir bayrak tolkunlanırğa
Cel saklaydı.

Tavruhu öksüz, şönlüğü terendi
Bilinmegen askerni...
Keşeneşi caraşhandı bu sıylı
duppurğa;

Cathan topurağı belgili,
Tuthan bayrağı belgili...
Kim aytađı bilinmegen asker dep?

* Çiçek: gokka hans.

Türk Şayirlerden Saylama Şiirle...

Yavuz Bülend BAKİLER

BİR ÖLÜKNÜ MEKTUBU

Seleyman fayğambarğa da kalmağandı duniya,
Ömürlük bolğan bir ALLAH.
Bütev günahları sizge koyup
Ölgenbiz alhamdulillan.

Kayğımız çok bizni aşav-caşavda
Üsübüz başımız tappa taza.
Bir cük aşamaybız, sora
Barıbız da oraza.

Kün kalıp kabırğağa bir ölüknü keltirle
Kobup “*Hoşkeldi*” berirbiz.
Canımız tıñsız bolsa, soylanıp keçelede
Akğan culduzları gözetirbiz.

Oyunçaksız, senkilçeksiz sabiy ölükle
Cañı nögerçiklerin tanırla.
Hov, kişi da cılamaydı bılayda
Barı tamada ölüklede uyalırla.

“Ölöp kutulduk Allahğa şukur”
Bir ölükle nöger kuru da bılay ayta;
Nebizge kerekdi bilmeyme, bizge cılarğa,
Cılağız siz savla kesi halıgızğa.

Em nelikge cılaysız bilmeyme
Koluğuz bıla çırmadığız, cuvduğuz.
Kıbılağa aylanğan kabırızda
Alay alamatdı zavukluğubuz.

Bu metupnu sizge cazğanım üçün
Çamlannıkdıla: tiliñ turmaydı derikdile
Ölgen zamanımda, cayağımı unuthanlık bıla
Baylanmay kalğanın kaydan billikdile.

Barını canı kıynallıkdı ajımsız
Zabaniylege aytsala bolmaz
Hov sora, ahırında ölüm çokdu, amma
Dağda korkadıla biraz.

“KARÇALANI ATAYTMAZ”

Kançalani HALİMAT

Burun Savtu elde çaşağan Karçalani Kanda, koyların kırkıp cabağısını alğandan sora: “Suvkan başı cazlığında kırdık çıkğan ese köreyim da, malımı arı süreyim” dep, colğa atlanñandı. Uşkogun camçısın da arkasına atıp bara bolğandı. Dürmet degen cer bıla çığıp, Atla uçan degen cerge cetgeninde, kıziv kün tiyip turğanlay, sak cavun urğandı. Kanda, cavundan kaçıp kaya túbüne kısılip turğanlay, tögeregın carıtıp bir seyirlik zatnı tüşüp kelgenin körgendi. Kökten tınç tüşüp kelgen zat, ulla tögerek topha uşay edi, kesi da tört canında kulaç teñli uzunlukları bolğan sınıcırta topnukesiça aksıl cıltıray edile. Ol zatnı alay körgeninde Kanda seyirge, tamaşağa kalıp “bu bılayğa konar” degen cerge çaptırıp camçını cayğandı. Bu seyirlik zat, ol akıl etgença şoş kelip camçını üsüne konñandı. Anı marap turğan Kanda, camçını tört müyüşün da birge kısıp, ol tögerek topnu koynuna alğandı. <bu cigit adam, munu koynuna kısıp turğanlay top örge sekirgendi, enişge tüşgendi. Bolsa da Kanda munu içındırmağandı. Ol kökge kötürölse, Kanda anı birgesine kötürölüp, cerge tüşse dağıda örge çığa turğandı. “Ya, arabiy Allah, bu cını bolğan zatmıdı? Cansız zat ese da, bu meni horlarğa kalay küreşeri? Men sunmay turğanlay. Allah meni ne zatha túbetip koydu? Akılımda va bir canıvar zat tüber, dep edi” , -dey, colovzunu başına kelmegen ne kaldı, ne kalmadı.

Kuvanırğa bıla kalırğa bilmey, bara turğan colun koyup anı da arkasına kötürüp, Kanda üyüne kaytıp kelgendi. Colda, bu topha uşağan zatnı tıpırdağanından bolalmay, terkirek üyüme ber cetgey edim, dep keke bolğandı. “Adamlar ne ayırlar bu işge- iynanırlamı munu men tuthanıma?” Camçını müyüşlerin açsam a, tohtamaz da uçar da keter; kesi da üyüme, elime cav zatmı bolur, oğese bir igilik, oğurlulukmu keltirir, kim bilsin”-degen kayğılı sağışda edi deydi.

Kada Savtuğa kirgeninde ellileri: “Bu ne zat alıp keke bolur?”, dep seyir tamaşa etip ızından karap bolğandılar. Ol zatnı tışında, arbazda açık cerde koyarğa korkup, üyge kirgendi. Kandani üyürü bu işge kalay aytırğa, ne eterge da bilmey, seyirge karap turğandı. Kesi onov etmedi. Elde, bu degen kartla cıyılıp onov etdile. Alanı onovları ol boldu: ulla teren tavlu üyde,törnü ariv sıypap, tögeregın kiyizle bıla tışlap, túbüne da cabağı töşek salıp, ol zatnı alay tutarğa. Alayda va aña kişi küç etmey edi, ol da tepmey edi. Sınıcırılarnı a ilkiçlege ilindirgen edile, içhınmazça. Kandani çaşları Teñiz, Edik, Kanşav, Tavkan, Attuv, Zattuv; kızları da bu zatnı ayıpsız, ajımsız kalay saklayallıkbız dep, anı can canına aylana edile.

Körürge kelgenle da: “Ya Allah, munu bıla birge elibizge bir ulla oğurluluk kelsin” dey, alğış ete kayta edile.

Karçalanıkıla, bu zatnı saklap caz başında kozu, küz artında koy kurmanlık etip tebiredile. Andan sora bu üyünnü çaşav kolayları igiden igi bola başladı.

Aş suv etsele, bek alğa anı atın taba edile: Allına tabak bıla keslerine salğança aş sala edile, ol anı aşğan eterikdi dep uğay- sıylağandan. Ekinçi aş etsele, anı da canñirta edile. Savtuğa kelgen cañı kelin bolsa, otovğa kirgen bıla anı atın tabıp, uvak kerek ciberip anı namısın etmese, caramay edi-kuruşup kesi kesine kelalmay köp tura edi. Ciberilgen uvak kerekle ol bolğan cerde ilkiçlege tağılğanlay tura edile. Cañısı kelse “eskisin” bir canına sala. Ellile bu zatnı ne bıla da sıyın kötürüp, sıyıldan sıyılı etip, Karçalağa kelgen adam bolsa da arbazdan kesi cumuşun aytıp ketmey, üyge kirip, anı anı körüp kete edi. Kesine da “Karçalanı Ataytmaz” dep atağan edile.

Alay bıla künle cılla oza, bu üydegi da bir kıynıksız, ol zamanña köre, bereketli çaşap turğandı. Erkişile mal bıla uzakğa ketsele, tişirivlağa bu zatnı amanatlığın salıp kete edile. Canñı tuvğan sabiylerine bir türlü aman avruv kakmağanın, mal başları ne kıyın caz başında da küz artında da saklanıp turğanın, kesleri da zamansız kıynılıkğa cügünmegenlerin “Ataytmaz”dan körüp turğandıla.

Kanda uluları tişından, keñden kelip üyge cıyılısala, bek alğa anı allına kelip, anı köre edile.

Künleni birinde “Ataytmaz” kımıldap, tıncılığı kurup, adamları sağaytıp başladı. Ol alay etse, seyirlik cıltırıp turuvçu sincırçıkla zıñırdap başlay edile. Alanı tavuşlarına bir birlede üyde caklap turğanla da uyana edile. Bu bılay bir nek tıncılıksız boldu dep, Kanda çaşlarına aytıp, küz artında etivçü zamanlarından ese alğarak kurmanlık etgen edile. Alayda bir kişi da akıl etmegença iş boldu: adamlar kurmanlıkni aşay turğan közüvde top, tavuş etip sincırlarından ayırıldı. Üynü içinde adamlar da karap turğanlay tögerek aylanaketip, ocakdan çığıp ketdi. Adamlar tişına çartlap çığıp, anı ızından cılap, buşuv etip, ne eterlerin bilmey karap kaldıla. “Allah, biz mıña bir künnü karañı bolmadık, ne sıyılı adamıbizdan da namısın biyik kötürüp turduk. Ne bıla çamlandırıdık munu?” dep, kayğığa kaldıla Karçaları. “Allah, munu kıynılığından sen elimi, üyümü da tıncı koy” dep, tilek ete edi Kanda. Can avruvnu çegi çok edi. Alaylay üyge kiredile, sincırları allarına olturup: “Biz sizni ne bıla canığızğa tiydik? Nek bılay tıncılıksız bulduğuz? Ne zat bıla büsüretalmadık biz sizni? Dey edile.

Top uçup ketğenden sora üynü ıllı tişirivları, sincırları çaş kelinlege da işanmay, cılğa bir kere sütde cuva edile. Alay a : “Bu nek uçup ketdi bizden? Kara künle endi kellik bolur bizge...” dedile, Kanda uluları.

Köp da barmay ataları Kanda öldü. Çaşları ayrıldıla. Atalarından kalğan malnı üleşip, har kim kesine cetgenin aldı. Mallarını har birini eni başha boldu. Duniya tırlendi. Revolüsyon boldu... Tuvarın, koyun, atın da ortağa (Kolhozğa) aldıla. Malların kolhozğa alırdan alğa Kandanı gitçe çaşından (Zattuv) tuvğanları – Cambot bıla Tembotnu miñden artık ana koyları, aña köre tuvarları, atları da bolğandıla. Tembot Cabotha : “Kel malları satıp üyle işleyik” degende, Cambot : “Men Ariseyge belgili bolğan ırışımı çaçıp, ol atımı üsümnden keterlik tülme.

Kalay ulu Appadan çam cırla...

SALIB BARDIM

Salıp bardım Cögetey Kabakğa.
Tayanıp kaldım nartükh sabakğa.
Başlığımı çohun kesdile,
Tobuğumu başın teşdile.
Cögetey kabak, gırcınlıkların
Alıp tirmenñe çaptıla,
Anı da birer küygen güttü etip kaptıla

BARIÑA KAN CAVAT

Carlı Alibiy, Alınñan Hacibiy
Zukku Maştakay, Üysüz Kanamat,
Süyümsüz Davat,
Barına kan cavat

(Bılanı barı cögeteyçidile)
(Devamı arka sayfada)

Üylege da bir zat bolur, üysüz da turmaybız” degen edi. Alay, aythanımça karındaşları kollarında bir mal da koymay, sürüp ketdile, başha ırışılarnı da torg etip satdıla. Keslerin da “Kulak” sız dep, kollarına arı beri aldırma, cayavlay, atları allarında sürüp ketgen edile.

Ol, 1934 cılda edi. Sıncırğa adam tiyerge bazınmay edi. İmangulov Ramazan aları ilkiçleden alğanda, buvunları kuruşhan edi. Arı deri va sabiyleni arab tilge üretgen karaçaylı çaş, sıncırladan birin otha salama dep, başı tersine ketgen edi.

... Sürülgenle Cambot, anı üydegisi Ayşat; Tembot, üydegisi Culduz, aları çaşları Malik edile. Aları sürgen milisle at üsünden kamçı bıla ura edile. Alay bıla Cambot bıla Tembot tuvğan ellerinden ayrıldıla... Barğan cerlerinde hava, bergen aşavları caramay, köp adam kırıldı. Bolsa da, bıla karıvsuzğa kalsala da, kolları, butları köbüp, üydegileri bıla Savtuğa kaytdıla. Ala kelirge va üylerin milisle at orunla etgen edile. Andan kaythanla avrup töşek boldula. Bılağa kim aş suv berlik bolur dep dağda tıñçıla saldıla. Salamlarığa kelgen ellilerin kara çöpge saldıla. Köp da barmay Tembotnu üydegisi öldü. Anı ızından çaşı Malik öldü. “Malik ölüp kaldı da...” dep, tişirivları cılağan tavuşların eşitgenley, Tembotnu da canı çıkdı.

Kartlıklarında va, bitev halkıbizğa tayanñan kıynlık tayanıp, Sırdaryanı kızır cerinde Cambot da, üydegisi Ayşat da avruv tiyip öldüle. Kızları Sahmimay a ceti sabiyi, eri bıla Savtu elni NKVD-askerle kırğanda ölgen edile.

Ma alaydı...

MIÑİTAV, Nr. 4, Nalçik-1995.

KIZĞANÇ AZRET

Tambıylanı Han Azretni
Bir ayağı kiyiz uyuk,
Bir ayağı zabıt çuruk.
Kayaladan üyü bardı,
Şaytanlardan biyi bardı.

KESİME

Endi üylenivnü koy,
Kasasalanı kız* da,
İrnik ösgen kavraça
Duppur üsünde tursun.

ÜYDEGİLENSEM

Kesi otovumda çaşarma,
Kesi ornumda catarma,
Kesi otumda cılınırma,
Kesi hantımı aşarma.

Alaymıdı ? Oğay !
Katın albañ, al koluña balta,
Başıña va hata.
Kıjğıl mıjğıllatıvarla,
Biri gırcın, biri çabır,
Biri börk dep buvarla.
Otun keltir, un keltir,
İyneke savdur, koy kestir,
Dep katınıñ koymaz.
Kartlığıñda üydegi östürür karıvuñ bolmaz.
Mıyıklanı buralmazsa,
At belinde turalmazsa.
Koy Appa katın kayğını.

EÇKİ CAŞÇIKNI CUVABI

Appa, kayrı ese da barırğa dep, colğa çığadı. Elden uzak ketmegenley, bölek
eçkiçikni küte turğan bir caşçıkğa tübeydi. Appa tın tururmu, "Marcama bu sürüvçü caşhabir
çam söz aytmasam" deydi da, betin anña burup:

-Köp bolsun beş eçki bıla bir teke !

deydi. Ol da:

-Sav bol, Kalay ulu Appa degen kızteke !
dep cuvap beredi.

-Appa harip artı: Ol caş bolmasa, meni söz bıla kışi horlamağandı", dep hapar
aytıvçan edi.

[Eçkiçi caşçık, Goguylanı Dobarnı caşı Ahlav bolğandı].

NART SÖZLE

- Akılsız akılı bıla mahtanır.
- Akıllı el iyesi, teli el balası.

* Kasasalanı Kız, Appanı süygenidi.

- Akırtın ayak bek basar
Ceñil ayak bok basar.
Akırını aşıkğan cetalmaz.
- Aytsam menden korar,
Etmeseñ senden korar.
- Allahdan tiley eseñ köp tile.
- Atağa aşkı ulan tuvsa, kula tüzde bav eter,
Caman ulan tuvsa, atadan kalğannı karıklağa san eter.
- Akırtın barğan arımaz.
- Akırın barğan alda barır,
Ceñil barğan colda kalır.
- Akırın başğan bek basar
Cenil başğan bok basar.
- Alğa barğan alda olturur.
- Alğa çıkğan kulaknı, artda çıkğan müyüz ozar.
- Alimden hat kalır, temirden tot kalır.
- Allah adamnı carlı eterge teбіrese, alçı burun akılın aladı.
- Allı barnı artı bar.
- Allında bir kere karasañ, artında beş kere kara.
- Altav ayrı bolsa aradağın aldırır,
Ekev bir bolsa töppedegin endirir.
- Altı kapsa er koyar,
Altmış tartsa at koyar.
- Altın alma alğış al.
- Altınnı koy da akılını al.
- Altın açığı temir kalanı açar.
- Ariv söz temir kiritni açar.
- Aman bıla aylanñan aman atha kalır.
- Aman işde alçı bolma.
- Alçı tilegin tındırır,
Berçi bilegin sındırır.
- Almay sokuranñadan ese alıp sokuran.
- Aman adam atası anası bıla davlaşır.
- Aman adam bir kün üyünde catar,
Ekinçi kün kesiñi satar.
- Aman adamğa igilik etgen, itge çabır etgen kibikdi.
- Aman adam etegiñden tutsa kes da kaç.
- Alıvçu köp bolsa, mal iyesine kalır.
- Amal bilgen amal bıla,
Amal bilmegen aman bıla.
- Amanña igilik etseñ üyüñe sav barmazsa.
- Aman adamğa türtülmegen, igi adamnı bağasın bilmez.
- Aman aylanñan aman ölür.

- Aman oňsuzğa öç bolur.
- Amannı amanlığı cuğar.
- Aman arba col buzar,
Aman adam el buzar.
- Amannı at artına mindirseň, köpçegiňi tiler,
Köpçegiňe mindirseň, kızıňı tiler.
- Amannı atı igi bıla ayılmaz.
- Aman atha tin kirse, sırtına torsuk saldırmaz.
- Aman bıla kelgen aman bıla keter.
- Aman bolsa da karnaş igi,
Sabiy bolsa da coldaş igi.
- Amanña calınňandan ese, cat da can canıñı karma.
- Amannı izlegen amanlıkğa coluğur.
- Amanlanı içinde aşhı bolğandan ese,
İgiliñi içinde aman bol.
- Aman kişi ölse çakkıçı-kavu kalır,
İgi kişi ölse baçhası-bavu kalır.
- Aman katınnı iynesi baguşda, oymağı kuvuşda.
- Amanña koysañ kabar,
İgige koymasañ da tabar.
- Amannı sathan mahtap satar.
- Amannı sınağan igige köl salmaz.
- Aman til artık barmaqğa uşaydı.
Kesseñ açıtadı, kesmeseñ apçıtadı.
- Amannı tili taş carır,
Taş carmasa da baş carır.
- Amannı aman bıla kuvma,
Kannı kan bıla cuvma.
- Amannı eki bitli tonu bolur,
Birin saña kiydirir, birin kesi kiyer.
- Aman mankuşha caraşır.
- Amannı malı bağalı bolur.
- Amannı bir malı bolur,
Anı da balı bolur.
- Amandan amanlık cuğar.
- Aman toklunu aynıtsañ, erniñi burnuñu may eter,
Aman adamnı aynıtsañ, avzuñu burnuñu kan eter.
- Aman eşek huna oyar,
Aman adam katın koyar.
- Amanlıkñı sürgen aman ölür.
- Ana kölü balada,
Bala kölü talada.
- Ana kölü balada,
Bala kölü tavda taşda.

- Ana kölü beşikde,
Bala kölü eşikde.
- Anası mahtağannı alma,
Apsını sökgenden kalma.
- Anası savğa öksüzlük cetmez.
- Ana sırı kızında,
Ata sırı ulunda.
- Anasına kara da kızın al.
- Añılap söleşgen ayıp almaz.
- Arbanı al çarhı ötgen cerden art çarhı da öter.
- Arbaziñ tüz bolsun,
Katınıñ kız bolsun.
- Arba avnağandan sora col körgüzüvçü köp boladı.
- Arba saylama da honşu sayla.
- Arbazdan çıkğan eşekni börü aşar.
- Ariv sözde avruv bolmaz.
- Ariv söz cılanı teşiginden çıkarır.
- Arivnu avruvu köp bolur.
- Ariv azar, ariv kılık ozar.
- Ariv bolsa kararğa aşhı,
İgi bolsa caşarğa aşhı.
- Arivnu saylama da igini sayla.
- Ariv söz avruv alır.
- Ariv söz canña azık.
- Ariv söz kılıçdan çiti.
- Ariv sözge taş erir.
- Atha asıralğan köz çığarmaz.
- Artık mal köz çığarmaz.
- Artık söz taş carır,
Artık asıv baş carır.
- Arığan atha çukh deme,
Sıgın otha uf deme.

(ahırı kellik sanda)

SÜYGEN TEÑİM

Abayhanları Duygu KÜÇÜK

Bek süygenim canım teñim
Cañı cılıñ kutlu bolsun
Kölüñ kuvañç bıla tolsun
Cıl künüñ oğurlu bolsun

Culduzladan daha carık
Bolsun çaşar cıllarıñ
Kölüñ kuvañçladan tolsun
Cıl künüñ oğurlu bolsun

Cıyırma tört cılnı birge
Caşadık nögerle bolup
İgi aman künleribizde
Birbiribizge coluğup

Kıyınlıkla keñde tursun
Muratlarıñ bir bir tolsun
Kölüñ kuru da çaşlay tursun
Cıl künleriñ sansız bolsun

Nögerlikni bağası
Başha zatha teñ bolmaz
Dün duniyanı bersele
Seni ceriñ çırt tolma

Cılav nedi çırt bilmesin
Seni ol ariv közleriñ
Cılla seni inciltmesesin
Kölüñ kartlık nedi bilmesin

Kuvañç künleriñ köp bolsun
Nasıplarıñ tolup tursun
Çaşarıñ bu duniyada
Ömürmükge uzun bolsun

Kart etalmay termilsinle
Sen çaşarık cılla seni
Gokka hansla kızğansınla
Subay sanlarıñı seni

[Bu nazmunu, eki cılnı mindan alğa colovçulukda avtobus avnap can bergen çaş kızçık, Abayhanlanı Duygu Küçük'nü karnaşı Vefa, anı kağıtlarını arasında tabıp bizge cibergendi, biz da basmalaybız.]

KARTCURT – Birleşik KAFKASYA Dergibi Eki.

Sahibi : K.K.K.B.K. ve Y. D. Adına: Hüsnü KÜÇÜK
Yazı İşleri Müdürü : Mehmet KARAÇAY
Yayıma hazırlayan : Yılmaz NEVRUZ
İdare : Akcami Mah. Zeytinler Sk. Nr. 2
Odunpazarı / ESKİŞEHİR
Haberleşme adresi : Merkez PK. 62 ESKİŞEHİR
Tel : (0222) 221 66 97

Emmegeñ bek süygenim
Meni em halal nögerim
Sen tuvmasañ ne eterem
Kim bıla nögerlik eterem

ATACURTUM KARAÇAY

Atacurtum Şam Karaçay
Seni körmey ösdüm, bugünne deri.
Caşil kiyimlerini seyinligin
Kart atam, hapağa salıp aytıvçan edi.

Karlı tavlarnı, töppelerini
Körgeça ösgeñme, senden uzakda.
Kobannı aylanç buylanç colların
Cıyğamma cüregimdegi tuzakğa.

Hurzuk, Uçkulan, Teberdi, Kartcurt
Seni körmesem da Atacurt,
Bileme çegetlerini tavuşluk karamın.
Minñitavnu bizge ömürlük ana bolğanın.

Atacurtum Şam Karaçayım,
Seni körmey ösdüm, bugünne deri.
Caşil kiyimlerini seyinligin
Kart atam, hapağa salıp aytıvçan edi.

AKĞAN SUVUM KOBANIM

Tav başında erigen karla
Cıylıp ırhı bolup ağalla.
Salam berip erinlege, çatlağa
Caşil özend e orun taballa.
Tav miyiklede etese şorka tavuş,
Tüzlege enseñ a khırkha tavuş.
İçinde oynayla kümüş çabakla,
Çokurak suvuñu alalla elle, kabakla.
Kobanıñ Minñitavnu cılamuğu,
Tuvğan halkımı ömürlükge zavuğu.
Tansık bolup çaşayla saña,
Sendan uzak kalğan balalarıñ.
Cüreklede neçik ornalğansa
Meni akğan suvum, Kobanıñ.

Sılpağarlanı Kasım AKIL

A N A M

Mehmet TEKE

Toğuz ay karnıñda taşıdıñ oy anam,
Todlu cılnı da emçek içire.
Koynuñdan tüşürmey, sırtıñdan endirmey
Keçeleriñi cukusuz keçire.

Taymay beşigimi kımıldatdıñ oy anam,
Koluñ tebiretgenden talsa da.
Keçele uzunı bellav aytdıñ,
Közleriñ cukusurap kalsa da.

Nença ayla, cılla ozdula oy anam,
Sen meni östürürge küreşe.
Maña kapdırmay kabın kapmadıñ,
Canıñdan can üleşe.

Aç-suvuk bolsam, cukdan korksam
Çabıp koynuña kire edim.
Kurçdan işlenñen kalaça
Bavuruñu alay köre edim.

Sav duniyada bir süymeklik cokdu,
Ana sabiyin süygença.
Bala cüregin ol alay cıltad
Cazğı kün künbetge tiygença.

Can da, cnıvar da süyedi balasın,
Gurt tavuk da cüceklerin çakıradı;
Canın ayamay ala üçün
İtge kiştikge da atıladı.

Toğuz ay karnıñda taşıdıñ oy anam,
Todlu cılnı da emçek içire.
Koynuñdan tüşürmey, sırtıñdan endirmey
Keçeleriñi cukusuz keçire.

Tekelanı MUHAMMAT